

3) กลยุทธ์ทางการลงทุนของนักลงทุนจากไทยในจีน

เนื่องจากว่านักลงทุนไทยก็มีจุดอ่อนหลายประการ ตัวอย่างเช่น ขนาดของการประกอบการไม่ใหญ่มาก ขาดฐานทางเทคโนโลยี ขาดระบบตลาดในการส่งออกผลิตภัณฑ์ที่ผลิตได้ไม่ขายถึงตลาดโลก การขาดความสัมพันธ์กับผู้ที่เกี่ยวข้องในจีน รวมตลอดถึงมีจุดอ่อนด้านภาษา ฯลฯ ได้ส่งผลกระทบต่อการขยายการลงทุนของไทยในจีนไม่น้อย

กลยุทธ์ที่สำคัญประการแรกในการแก้ไขปัญหาดังต้นก็คือ การร่วมทุนกับบริษัทของไทยที่มีขนาดการประกอบการใหญ่ และมีความสามารถในการ “เข้าถึง” ผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการลงทุนต่างประเทศในจีนได้ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผ่านเครือข่ายของเครือเจริญโภคภัณฑ์ ซึ่งมีขอบข่ายของการลงทุนในจีนอย่างกว้างขวาง

(1) แนวโน้มการลงทุนของเครือซี.พี.ในจีน

เครือซี.พี. เริ่มเข้าลงทุนในจีนเมื่อจีนเริ่มเปิดประเทศใหม่ ๆ หลังสิ้นสุดการของประธานเหมาเจ๋อตง (1976) ปัจจุบันจัดเป็นผู้ลงทุนรายใหญ่ที่สุดรายหนึ่งในจีน โดยมีกิจการตั้งแต่อุตสาหกรรมเกษตร ไปจนถึงปิโตรเคมี อุตสาหกรรม โทรคมนาคม การค้าปลีก ฯลฯ

ปัจจุบัน ซี.พี.ลงทุนในจีนกว่า 100 โครงการ มีกิจการ 80 บริษัทใน 27 มณฑลของจีน คิดเป็นมูลค่าการลงทุนกว่า 25,000 ล้านบาท ในปี 1994 ได้รับกำไรสุทธิจากกิจการในประเทศจีน ถึง 50.4 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ (ขณะที่กิจการในไทยให้กำไรสุทธิเพียง 13.7 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯในปีเดียวกัน)

กลุ่มบริษัทขนาดใหญ่ของเครือซี.พี.ในจีน คือ บริษัทซีอีโกรุป ซึ่งประกอบด้วยธุรกิจในประเทศประมาณ 12 บริษัท ดำเนินธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับยานยนต์ และการผลิตชิ้นส่วนที่เกี่ยวข้อง อุตสาหกรรมการเกษตร เครื่องดื่มจำพวกเบียร์ และธุรกิจการค้าปลีก ตัวอย่างเช่น

- บริษัทเอ็กชอร์ไฮเกนมอเตอร์ไซเคิลเป็นบริษัทผลิตรถจักรยานยนต์ขนาดใหญ่ในจีน และจดทะเบียนอยู่ในตลาดหลักทรัพย์นิวยอร์ก (เดือนมิถุนายน 1994)

- บริษัทเซ่งไฮ้เอ็กชอร์ไฮเกนมอเตอร์ไซเคิล เป็นบริษัทร่วมทุนระหว่างบริษัทซีอีโกรุปของไทยกับบริษัทเซ่งไฮ้ออโตโมทีฟ อินดิสทรี โคออปอเรชันของจีน โดยถือหุ้น 50:50 (ตั้งแต่ปี 1992) ปัจจุบันบริษัทนี้มีส่วนแบ่งตลาด (Market Share) ประมาณร้อยละ 7 ของตลาดมอเตอร์ไซค์ในจีน

ขณะนี้บริษัทที่กำลังก่อสร้างโรงงานใหญ่ในเขตผู้ตงของเซี่ยงไฮ้ โดยจะเริ่มผลิตปลายปี 1996 ด้วยกำลังการผลิตเริ่มต้น 400,000 คันต่อปี และผลิตเครื่องยนต์อีก 800,000 เครื่องต่อปี และจะเพิ่มการผลิตจักรยานยนต์เป็นปีละ 750,000 คันในปี 2000

- บริษัทเล่ายังนอร์เทิร์น เอ็กซ์มอเตอร์ไซเคิลเป็นบริษัทร่วมทุนระหว่างอีซีไอกู๊ฟกับเล่ายังเจียหลิงมอเตอร์ไซเคิลเวิร์คของจีน (สัดส่วนร่วมทุน 55:45) โดยก่อตั้งในปี 1992 มีกำลังการผลิต 230,000 คัน/ปี

- บริษัทเซี่ยงไฮ้เอ็กซ์จอนเนอริส แมชีนเนอรี (ก่อตั้งปี 1990) ร่วมทุนระหว่างอีซีไอกู๊ฟกับฝ่ายจีน โดยอีซีไอกู๊ฟถือหุ้นร้อยละ 90 ทำการผลิตอะไหล่จักรยานยนต์เพื่อป้อนโรงงานประกอบจักรยานยนต์

- บริษัทซานเจียงเคปี้ คาร์บูเรเตอร์ (ตั้ง 1993) ร่วมทุน 3 ฝ่ายคือ ไทย จีน และญี่ปุ่น ผลิตรถบรรทุก รถมอเตอร์ไซด์ และคาร์บูเรเตอร์จักรยานยนต์ ฯลฯ

- บริษัทเซี่ยงไฮ้ไฮโดชิฟโต ร่วมทุนกับจีนและสหรัฐฯ ผลิตเหล็กหล่อสำหรับสร้างถังน้ำมัน ถังบรรจุเคมี และชิ้นส่วนยานยนต์ ฯลฯ

- บริษัทส้องกงเอ็กซ์พอร์ตนิสเซ ร่วมทุนกับจีนและญี่ปุ่นตั้งโรงงานในเซี่ยงไฮ้ เพื่อผลิตมาตรวัดความเร็ว และชิ้นส่วนยานยนต์

- กวางเจาตาควานลีเอชัง เป็นโรงงานผลิตโซลันใหญ่ที่สุดมีกำลังการผลิตปีละ 4,000 คัน

- ฯลฯ

นอกจากโครงการต่าง ๆ ข้างต้นแล้ว เครือซี.พี.ยังเปิดโครงการขนาดใหญ่ในจีน ภายใต้ชื่อ “เจียโตริเวอร์เฟส” ใช้เงินทุนถึง 7,500 ล้านบาท ทำธุรกิจคอมเพล็กซ์และศูนย์การค้าขนาดใหญ่ในเซี่ยงไฮ้ โดยให้พื้นที่ถึง 260 ไร่ บริเวณริมแม่น้ำหวงผู่ ซึ่งได้รับสิทธิเช่าจากรัฐบาลจีนเป็นเวลา 50 ปี

โครงการดังกล่าวเป็นการลงทุนของฝ่ายไทยร้อยละ 100 โดยเครือซี.พี.ถือหุ้นร้อยละ 70 ที่เหลือถือหุ้นโดยนักลงทุนรายอื่น ๆ ของไทย คาดว่าโครงการนี้จะแล้วเสร็จและเปิดดำเนินการได้ในปี 1998

(2) การร่วมทุนของเครือซี.พี.กับนักลงทุนอื่น ๆ ของไทยในจีน

เท่าที่เป็นอยู่ เครือซี.พี. ซึ่งมีโครงการทำธุรกิจและความสัมพันธ์อันแนบแน่นกับผู้เกี่ยวข้องในจีน ได้สร้าง “พันธมิตร” ทางธุรกิจเพื่อเพิ่มศักยภาพในการลงทุนในจีน ตัวอย่างของโครงการร่วมทุนดังกล่าวประกอบด้วย

- โครงการเจียวไถร์เวอร์เฟลทในนครเซี่ยงไฮ้ ซึ่งเครือซี.พี.ถือหุ้นร้อยละ 70 ที่เหลือถือหุ้นโดยธนาคารกสิกรไทย (ร้อยละ 10) กรุงไทย กรุงศรีอยุธยา นครหลวงไทย นครธน ธนาคารพาณิชย์ อินเตอร์เนชั่นแนล (ซี.พี. เป็นผู้ถือหุ้น) กลุ่มสารสิน และกลุ่มวิริยะเมคเกิล

- ร่วมทุนกับกลุ่มแอสฟิโด (มีนายทุนพล พรประภา เป็นประธานกลุ่ม) กลุ่มธนาคารไทยพาณิชย์ และตระกูลรุ่งโรจน์เกิดกรดิยค ตั้งโรงงานผลิตจักรยานยนต์ขนาดใหญ่ในจีน (มณฑลหนานหนิง) โดยใช้ชื่อว่า บริษัท เอ็นเอสพี หรือ หนานหนิงเอสพี ใช้ทุนจดทะเบียน 10 ล้านดอลลาร์สหรัฐ

- ร่วมกับบริษัทไทยเพอร์ซิเดนซ์ฟู้ดส์ ผลิตอาหารสำเร็จรูป จำพวกบะหมี่สำเร็จรูป ฯลฯ โดยจะจัดตั้งที่เมืองหนิงโป มูลค่าการลงทุน 125 ล้านบาท โดยเครือซี.พี. ถือหุ้น ร้อยละ 80

- ร่วมกับกลุ่มเดอะมอลล์ทำธุรกิจค้าปลีกที่หัวเฉียวในรูปห้างสรรพสินค้าขนาดเล็ก โดยร่วมทุนกับกลุ่มฮั่วเหียน ในนครเซี่ยงไฮ้ (กลุ่มนี้ทำธุรกิจค้าปลีกใหญ่เป็นอันดับ 2 ในเซี่ยงไฮ้)

- ร่วมทุนทำธุรกิจโรงเบียร์กับกลุ่มบริษัทบุญรอดบริวเวอรี่ และธนาคารไทยพาณิชย์ ที่มณฑลเสฉวน

- ร่วมกับกลุ่มบางปะกงสินคส์เดรียล ทำนิคมอุตสาหกรรมในเซี่ยงไฮ้ (แต่โครงการนี้ยังมีปัญหาไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ เพราะที่ดินมีราคาแพงเกินไป)

ปัญหาการขยายการลงทุนของผู้ประกอบการไทยในจีน

แม้ว่าในช่วงที่ผ่านมา นักลงทุนไทยมีการลงทุนในสาธารณรัฐประชาชนจีนเพิ่มขึ้น โดยมีการลงทุนในโครงการต่าง ๆ กว่า 2,000 โครงการ คิดเป็นมูลค่าการลงทุนกว่า 3,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ แต่การลงทุนในจีนของผู้ประกอบการไทย ก็ยังเผชิญกับอุปสรรคหลายประการ ตัวอย่างเช่น

- 1) ระเบียบกฎหมายเกี่ยวกับการลงทุนต่างประเทศในจีน แม้ว่าจะได้รับการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มขึ้นในช่วงที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (1996-2000) แต่ก็ยังมีปัญหาหลายประการ ตัวอย่างเช่น ความต่อเนื่องของการดำเนินกฎระเบียบส่งเสริมการลงทุน การมีช่องว่าง

ทางกฎหมาย หรือกฎระเบียบระหว่างที่ออกโดยรัฐบาลกลาง และที่ออกโดยรัฐบาลในระดับท้องถิ่น ซึ่งก็มีความแตกต่างกันไม่น้อย และมีความแตกต่างในระดับท้องถิ่น และระหว่างท้องถิ่นเอง

เมื่อเป็นเช่นนี้ การลงทุนในจีนจึงต้องอาศัยความสัมพันธ์รายบุคคลหรือส่วนตัว ระหว่างนักลงทุนต่างประเทศกับผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในจีนเอง ซึ่งเท่ากับเป็นการจำกัดการขยายตัวของการลงทุนต่างประเทศ เช่น จากไทยในจีนไปในตัว นักลงทุนที่เผชิญกับปัญหามากขึ้น ก็คือนักลงทุนขนาดกลางและขนาดเล็ก

2) เจ้าหน้าที่ชั้นสูงที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่น เช่นในระดับมณฑลซึ่งอาจมีอิทธิพลต่อการเข้ามาลงทุนจากต่างประเทศมีหลายฝ่ายด้วยกัน ตัวอย่างเช่น เลขาธิการพรรคของมณฑล ผู้ว่าการมณฑล ประธาน สภาประชาชนประจำมณฑล ผู้บัญชาการทหารประจำมณฑล ฯลฯ ทำให้การติดต่อเข้าไปลงทุนของต่างประเทศอาจไม่สะดวก ทั้งนักทกมีการเปลี่ยนตัวบุคคลระดับสูงเหล่านี้ ก็อาจกระทบต่อการลงทุนของต่างประเทศได้ เพราะไม่มีสายสัมพันธ์ส่วนตัวกับผู้ที่ได้รับตำแหน่งใหม่

3) ปัจจุบันมีแนวโน้มว่า จีนจะส่งเสริมการลงทุนในกิจการที่นักลงทุนไทยมีความถนัดค่อนข้าง (ตัวอย่างเช่น การลงทุนด้านธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ และการบริการ ฯลฯ) และหันไปให้การส่งเสริมในโครงการขนาดใหญ่ที่ให้เงินทุนและเทคโนโลยีระดับสูงยิ่งขึ้น

4) ผู้ประกอบการไทยขาดฐานทางเทคโนโลยีและช่องทางทางการตลาดเช่น การส่งออกไปยังต่างประเทศเป็นของตนเอง ทำให้อำนาจต่อรองหรือการมีโอกาสได้รับการส่งเสริมการลงทุนในโครงการต่าง ๆ ดังกล่าวขาดมากขึ้น

5) ปัญหาการส่งเงินทุนกลับคืนประเทศนักลงทุนต่างชาติอาจมีกฎระเบียบยุ่งยากบางประการ ทำให้ส่งเงินลงทุนกลับได้ด้วยความสะดวกลำบาก

6) ข้อจำกัดด้านภาษา นักลงทุนไทยจำนวนมากขาดทักษะด้านภาษาจีนเมื่อเทียบกับนักลงทุนเชื้อสายจีนอื่น ๆ ในเอเชีย ทำให้เกิดความยากลำบากในการติดต่อกับผู้ที่เกี่ยวข้องของจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัว ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในการลงทุนในจีน

7) จีนเป็นประเทศที่กว้างใหญ่ไพศาล และมีความแตกต่างระหว่างภูมิภาคและท้องถิ่นในล้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ฯลฯ ทำให้นักลงทุนต้องมีความรู้ด้านนี้ดี จึงจะสามารถลงทุนในพื้นที่ต่าง ๆ ของจีนได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้น

8) นโยบายส่งเสริมการลงทุนของจีนปัจจุบัน ซึ่งเริ่มให้การส่งเสริมการลงทุนในมณฑลด้านในและมณฑลชายแดนเพิ่มขึ้น ขณะที่มีการควบคุมอัตราการลงทุนต่างชาติทางเศรษฐกิจรวมของประเทศ จึง

อาจกระทบต่อการลงทุนของผู้ประกอบการไทยเองที่ส่วนใหญ่มีจะลงทุนในเขตเศรษฐกิจพิเศษ หรือ พื้นที่ชายฝั่งทะเล

9) ปัญหาเสถียรภาพทางการเมืองในจีน จากการที่จีนเป็นประเทศกว้างใหญ่ไพศาล และมีความแตกต่างระดับมณฑลและภูมิภาค รวมตลอดถึงการที่ยังต้องพึ่งพาระดับตัวบุคคลมาก ทำให้การคาดการณ์เกี่ยวกับเสถียรภาพทางการเมืองในอนาคตซึ่งอาจกระทบต่อการลงทุนจากต่างประเทศเป็นไปด้วยความยากลำบากยิ่งขึ้น

10) ปัญหาการจัดหาและบริหารกำลังแรงงานในจีน เป็นเรื่องที่น่าลงทุนต่างประเทศไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเป็นอิสระและขึ้นอยู่กับนโยบายและมาตรการของทางการในระดับต่าง ๆ ของจีนค่อนข้างมาก ซึ่งอาจสร้างความไม่คล่องตัวต่อการบริหารต้นทุนของผู้ประกอบการได้

11) การลงทุนในจีนมักออกมาในรูปแบบร่วมทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการร่วมทุนกับองค์กรรัฐวิสาหกิจของจีน โดยที่รัฐวิสาหกิจของจีนมีตัวแปรเข้ามาเกี่ยวพันมากมาย ซึ่งอาจลดความคล่องตัวในการบริหารงานจากผู้เข้ามาร่วมลงทุนได้

12) ปัญหาสาธารณูปโภคพื้นฐาน (Infrastructure) ด้านต่าง ๆ ในจีน ซึ่งยังคงด้อยประสิทธิภาพและมีไม่เพียงพอ ซึ่งเป็นการจำกัดการลงทุนจากต่างประเทศไปในตัว

13) ปัญหาราคาที่ดินในจีนมีระดับสูง ทำให้ต้นทุนในการประกอบการเพิ่มสูงขึ้น

14) ระบบควบคุมเงินตราต่างประเทศของจีนมีความเข้มงวดกวดขันค่อนข้างมาก

15) ระบบการตรวจสอบสินค้าของจีนมีระบบที่ค่อนข้างแตกต่างจากที่อื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าเกษตรกรรม เช่น เรื่องคุณภาพและน้ำหนักที่ยึดถือเอาตลาดปลายทางเป็นหลัก ต่างจากหลักการสากลที่วัดเมื่อทำต้นทางเป็นหลัก

แนวโน้มการลงทุนต่างประเทศในจีน

แม้ว่าในช่วงที่ผ่านมา การลงทุนของต่างประเทศในจีนได้ขยายตัวต่อเนื่อง แต่ก็มีแนวโน้มชะลอตัวลงในปี 1994 เป็นต้นมา

ในปี 1994 มีโครงการลงทุนต่างชาติที่ได้รับการอนุมัติใหม่ในจีน 47,549 โครงการ คิดเป็นมูลค่าการลงทุน 82,680 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ขาลงลดไปจากปี 1993 43% และ 26% ตามลำดับ

ต่อมาในปี 1995 มีโครงการลงทุนที่ได้รับการอนุมัติใหม่ 37,011 โครงการ คิดเป็นมูลค่า 91,280 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ และลดต่อไปเหลือโครงการที่ได้รับการอนุมัติใหม่ 24,556 โครงการ ในปี 1996 คิดเป็นมูลค่า 73,226 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ

สาเหตุสำคัญที่ทำให้การลงทุนในจีนชะลอตัวลงนับตั้งแต่ปี 1994 เป็นต้นมานั้น เกิดจากการเข้มงวดกวดขันต่อการเข้ามาลงทุนจากต่างประเทศเสถียรมากขึ้นของจีน ในขณะที่จีนก็มีประเทศในเอเชียลาคนย์เป็นคู่แข่งในการดึงดูดการลงทุนที่สำคัญเพิ่มขึ้นด้วย

ความเข้มงวดกวดขันในการดูแลการลงทุนจากต่างประเทศของจีนหลังปี 1993 เป็นต้นมา พิจารณาได้จากการเพิ่มภาษีที่ดิน การควบคุมโครงการลงทุนเกี่ยวกับสิ่งทอสิ่งหัตถ์ต่าง ๆ การยกเลิกสิทธิพิเศษด้านภาษีเกี่ยวกับการนำเข้าวัตถุดิบและเครื่องจักร ฯลฯ

สรุป

กล่าวได้ว่านับตั้งแต่จีนเริ่มใช้เศรษฐกิจแบบตลาด (Market Economy) ในต้นทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา เศรษฐกิจจีนได้มีสภาพพลวัต โดยขยายตัวเติบโตใหญ่โตอย่างต่อเนื่อง โดยมีอัตราการขยายตัวโดยเฉลี่ยของ GDP ถึงปีละ 9.8% ในช่วงระหว่างปี 1978-1997

การขยายตัวอย่างต่อเนื่องและอยู่ในระดับสูงของเศรษฐกิจจีนดังกล่าว เกิดจากความสำเร็จของการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจทั้งในระดับมหภาคและระดับจุลภาค แม้ว่าบางช่วงจะเผชิญกับปัญหาความไร้เสถียรภาพอยู่บ้างก็ตาม

ตัวอย่างของนโยบายเศรษฐกิจมหภาค (Macro Economic Policy) ที่จีนใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจของตัวเอง ก็คือนโยบายการเงิน (Monetary Policy) ตัวอย่างเช่น การลดค่าเงินหยวนหลายครั้ง จากที่เคยอยู่ที่ประมาณ 3 หยวนต่อดอลลาร์สหรัฐฯ มาอยู่ที่ประมาณ 8.3 หยวนต่อดอลลาร์ในปัจจุบัน ซึ่งมีผลต่อการกระตุ้นการส่งออกของจีนเป็นอย่างมากในช่วงที่ผ่านมา

ตัวแปรสำคัญที่กระตุ้นให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติเบื้องต้น (GDP) ของจีนขยายตัวอย่างต่อเนื่องในช่วงที่ผ่านมาประกอบด้วยปัจจัยภายในประเทศ และปัจจัยภายนอกประเทศ

ปัจจัยภายในประเทศที่สำคัญประกอบด้วยการส่งเสริมการใช้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด (Market Economy) เพื่อสร้างแรงจูงใจทางการผลิตของปัจเจก ส่งผลให้ผลิตภาพ (Productivity) ในระบบการผลิตของจีนเพิ่มสูงขึ้นมาก

การเพิ่มประสิทธิภาพของระบบตลาด (Marketing System) อันเป็นปัจจัยทางด้านอุปสงค์ (Demand) ก็มีส่วนอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของจีน เพราะทำให้กระจายหรือนำพาผลิตภัณฑ์สินค้าจากแหล่งผลิตไปสู่มือผู้บริโภคได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้น

นอกจากนี้ การลงทุนของภาครัฐในด้านต่างๆ อย่างมากมาย ตัวอย่างเช่น การสาธารณูปโภคพื้นฐาน (Infra Structure) ฯลฯ ก็มีส่วนกระตุ้นเศรษฐกิจจีนอย่างมีนัยสำคัญเช่นกัน

ในด้านปัจจัยต่างประเทศนั้น ตัวแปรสำคัญที่มีส่วนเร่งความเจริญเติบโตของเศรษฐกิจจีน มาจากการลงทุนจากต่างประเทศ (Foreign Investment) และการค้าระหว่างประเทศ (International Trade) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายตัวของการส่งออก (Exports)

จนถึงปี 1997 มูลค่าการค้าระหว่างประเทศของจีนอยู่ที่ประมาณ 320,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งคิดเป็น ๙ ของ GDP ซึ่งอยู่ที่ 900,800 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ในปีเดียวกันนั้น จีนมีมูลค่าการส่งออกประมาณ 180,000 ดอลลาร์สหรัฐฯ ซึ่งคิดเป็น ๙ ของ GDP มูลค่าการส่งออกและการนำเข้าข้างต้น ทำให้จีนเกินดุลการค้าประมาณ 40,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ในปี 1997

อย่างไรก็ดีนับตั้งแต่กลางปี 1997 ซึ่งได้เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในเอเชียอาคเนย์โดยเริ่มต้นจากการที่ไทยต้องปล่อยค่าเงินบาทลอยตัวเป็นต้นมานั้น ได้ส่งผลให้ค่าเงินของประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นคู่แข่งที่สำคัญของการส่งออกของจีน ได้ลดต่ำลงเป็นอันมาก จึงนับเป็น "ศักราช" ใหม่ที่ท้าทายการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีการค้าระหว่างประเทศเป็นตัวกระตุ้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง

เอกสารประกอบการเขียน

ภาษาไทย

- 1) ฝ่ายวิชาการกลสิกรไทย, สรุปข่าวธุรกิจ, 2533, 2536-2537
- 2) สรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับแผนพัฒนาประเทศของสาธารณรัฐประชาชนจีน (ฉบับที่ 9 (1996-2000)) และแนวโน้มจนถึงสิ้นปี 2010)
- 3) ประกาศร่วมของคณะกรรมการวางแผนพัฒนาแห่งชาติ คณะกรรมการเศรษฐกิจการค้าแห่งชาติกระทรวงการค้าต่างประเทศและความร่วมมือเศรษฐกิจ "ข้อกำหนดเฉพาะกาลเพื่อแผนการลงทุนสำหรับนักลงทุนต่างชาติ", 27 มี.ย. 2538
- 4) ไสว วัฒนันท์ ผู้ช่วยผู้จัดการฝ่ายธุรกิจสัมพันธ์จีน, ธนาคารกรุงเทพ จำกัด, "ภาพรวมการลงทุนต่างชาติในสาธารณรัฐประชาชนจีน, 1979-1994"
- 5) เกริกไกร จิระแพทย์, "อนาคตของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจไทย-จีน", กรมเศรษฐกิจ การพาณิชย์, 30 มี.ค. 2539.
- 6) สุภาวิ โชติชัยจันทร์, "การค้าและการลงทุนระหว่างไทย-จีน" วิทยาลัยนิพนธ์เสนอคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- 7) โสภณ นวรัตน์าพณ์ "ปฏิรูปเศรษฐกิจตามมังกร-ก้าวที่ยาวไกลของการปฏิรูป", หนังสือพิมพ์สื่อธุรกิจ, 28 พฤศจิกายน 2538.
- 8) กรุงเทพธุรกิจ, 22 พฤศจิกายน 2538.
- 9) กรุงเทพธุรกิจ, 25 มีนาคม 2539.
- 10) กรุงเทพธุรกิจ, 21 พฤษภาคม 2539.
- 11) สื่อธุรกิจ, 9 พฤศจิกายน 2538.
- 12) สื่อธุรกิจ, 9 พฤศจิกายน 2538.
- 13) สื่อธุรกิจ, 18 กันยายน 2539.
- 14) สื่อธุรกิจ, 16 กุมภาพันธ์ 2539.
- 15) ไทยไฟแนนเชียล, 29 กันยายน 2539.
- 16) ไทยไฟแนนเชียล, 5 กุมภาพันธ์ 2539.
- 17) ผู้จัดการ, 24 พฤศจิกายน 2538
- 18) ผู้จัดการ, 20 กุมภาพันธ์ 2539.
- 19) ผู้จัดการ, 21 เมษายน 2539
- 20) Financial Day, 1-2 พฤษภาคม 2539.
- 21) อาทิตยวิเคราะห์, 24-30 มีนาคม 2539.
- 22) ประชาชาติธุรกิจ, 7-9 สิงหาคม 2538.
- 23) ประชาชาติธุรกิจ, 5-8 ตุลาคม 2538.
- 24) ประชาชาติธุรกิจ, 16-18 ตุลาคม 2538.

- 25) ประชาชาติธุรกิจ, 13-15 พฤศจิกายน 2538
- 26) สยามธุรกิจ, 29 ต.ค. - 4 พ.ย. 2538
- 27) สยามธุรกิจ, 21-27 มกราคม 2539.
- 28) ฐานเศรษฐกิจ, 2-5 มีนาคม 2539.
- 29) คู่แข่งรายวัน, 21 พฤศจิกายน 2538.
- 30) คู่แข่งรายวัน, 26 กุมภาพันธ์ 2539.
- 31) ประชาชาติธุรกิจ, 6-9 มิถุนายน 2539.
- 32) สื่อธุรกิจ, 17-23 กันยายน 2538.
- 33) สยามธุรกิจ, 17-23 กันยายน 2538.
- 34) สยามธุรกิจ, 17-23 มีนาคม 2539.

ภาษาอังกฤษ

- 1) Margaret M. Pearson, *Joint Ventures in the People's Republic of China*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1991.
- 2) Susan L. Shirk, *The Political Logic of Economic Reform in China*, University of California Press, Berkeley Los Angeles Oxford, 1993.
- 3) Geoffrey Murray, *Doing Business in China : The Last Great Market*, China Library, U.K. 1994.
- 4) Jane Withey, *Doing Business in China*, McGraw-Hill Ryerson, Toronto-Montreal, 1995.

บทที่ 11

ปัจฉิมบท

จีนยุคปฏิรูปกับความสัมพันธ์ไทยในศตวรรษที่ 21

วรศักดิ์ มหัทธโนบล

ณ บัดนี้ การศึกษาเกี่ยวกับจีนในยุคปฏิรูปกับความสัมพันธ์ที่มีต่อไทยได้ก้าวล่วงมาถึงบทสุดท้ายแล้ว หากไม่นับบทสุดท้ายหรือ “ปัจฉิมบท” ซึ่งจะนำภาพรวมทั้งที่สรุปจากรายงานการศึกษาบทต่าง ๆ ก่อนหน้านี้และทั้งที่จะได้เพิ่มเติมเนื้อหาบางส่วนที่บทรายงานอื่นไม่ได้กล่าวถึง กับบทแรกสุดหรือ “ปฐมบท” ซึ่งให้ภาพรวมของที่มาและความเป็นจริงของสถานะของจีนศึกษาในสังคมไทยปัจจุบันแล้ว รายงานการศึกษาในบทอื่น ๆ อาจแยกเนื้อหาได้เป็น 2 ส่วนสำคัญ กล่าวคือ

ส่วนที่หนึ่ง เป็นส่วนที่ว่าด้วยเรื่องราวความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ของจีนในปัจจุบัน ในส่วนนี้มีเจตนาที่จะเสนอให้เห็นสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในจีนในช่วงปฏิรูปเพื่อสร้างพื้นฐานความเข้าใจร่วมกันก่อนที่จะนำไปสู่การนำเสนอในส่วนที่สอง

ในส่วนที่สอง เป็นส่วนที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ไทย - จีนในด้านต่างๆ ในส่วนนี้มีเจตนาที่จะฉายให้เห็นภาพรวมของความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศโดยหวังว่า ภาพรวมที่ได้มาจะสามารถนำไปสู่การศึกษาในระดับที่ลึกซึ้งต่อไปเฉพาะความสัมพันธ์ไทย-จีน โดยรวมแล้ว ทั้งสองส่วนนี้ได้พยายามฉายภาพในด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่องเพื่อให้เห็นภาพรวมให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

แม้กระนั้นก็ตาม ก็ยังมีเนื้อหาบางด้านบางประการที่ขาดหายไปค่อนข้างเลียดเนื่องจากความไม่พร้อมของผู้ศึกษา กล่าวคือ ในส่วนที่หนึ่งเป็นเนื้อหาอันเกี่ยวเนื่องกับปัญหาสังคมจีนในยุคปฏิรูป และในส่วนที่สองเป็นเนื้อหาอันเกี่ยวเนื่องกับบทบาทของชาวจีนโพ้นทะเลในไทยที่มีต่อจีนแผ่นดินใหญ่ จะอย่างไรก็ตาม รายงานเท่าที่ปรากฏอยู่ ณ ที่นี้ก็ยังคงอยู่ในระดับที่น่าพอใจเมื่อพิจารณาไปในแต่ละด้านที่มีการศึกษา สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ รายงานแต่ละชิ้นไม่ทำให้การประมวลความคิดใน “ปัจฉิมบท” นี้ต้องสะดุดหยุดลง โดยการประมวลในที่นี้จะได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงบางด้านของจีนเพื่อมุ่งไปสู่การให้ภาพรวมความสัมพันธ์ไทย - จีนในศตวรรษที่ 21 เป็นสำคัญอีกชั้นหนึ่ง¹

¹ เนื่องจากปัญหาในบทนี้ด้านหนึ่งเป็นการประมวลเอาจากรายงานทั้งหมดจนกระทั่งมีการศึกษาในโครงการ ดังนั้น จะไม่มีรายการอ้างอิงในที่นี้ การอ้างอิงจะกระทำเฉพาะในส่วนที่อยู่ในวงเล็บหรือรายงานดังกล่าวเท่านั้น

จีนในแง่ของพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลง

ก่อนที่จะจีนจะมาเป็น “สาธารณรัฐประชาชนจีน” (People's Republic of China, PRC) ที่มีเนื้อที่ 9.6 ล้านตารางกิโลเมตร ซึ่งคิดเป็น 1 ใน 15 ของเนื้อที่พื้นดินทั้งหมดของโลกนั้น^{*} จีนมีประวัติศาสตร์เป็นของตนเองเช่นเดียวกับรัฐอื่นๆ และสามารถสืบค้นพัฒนาการได้ยาวนานถึงประมาณ 5,000 ปี ความโดดเด่นประการหนึ่งจากพัฒนาการอันยาวนานดังกล่าวก็คือ ปัญหาเอกภาพ เนื่องจากการเป็นประเทศที่มีแผ่นดินกว้างใหญ่ไพศาลและประชากรจำนวนมาก จึงเป็นการยากที่ใครคนใดคนหนึ่งจะสามารถก้าวขึ้นมาเป็นอำนาจสูงสุดได้อย่างเด็ดขาด พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจีนจึงมักจะสลับกันไปมาระหว่างการมีเอกภาพและความแตกแยกขัดแย้งกัน ดังนั้น เมื่อมีการแบ่งช่วงเวลาย่อออกเป็นแต่ละช่วง ประวัติศาสตร์ของจีนจึงถูกแบ่งสลับกันไปมาระหว่างช่วงที่มีราชวงศ์ใดราชวงศ์หนึ่งมีอำนาจปกครองอย่างเด็ดขาดกับช่วงเวลาที่ระบอบขุนศึกหรือราชวงศ์เล็กราชวงศ์น้อยที่มีอำนาจอยู่ในเวลาสั้นๆ ในส่วนหลังนี้เราจะเห็นได้จากตัวอย่างของยุคสามก๊ก (Three Kingdom, ค.ศ. 220 - 280) หรือ ยุคห้าราชวงศ์กับสิบอาณาจักร (Five Dynasties & Ten Kingdom, ค.ศ. 907 - 979) เป็นต้น ในแง่นี้ เอกภาพจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับจีนอย่างมาก

คงเป็นเพราะปัญหาเอกภาพดังกล่าวนั่นเองที่ได้กลายมาเป็นแรงขับประการหนึ่งให้ผู้แสวงหาอำนาจหรือผู้มีอำนาจของจีนในแต่ละช่วงได้พยายามสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ขึ้นมาจนก่อให้เกิดเป็นอารยธรรม จีนจึงเป็นสิ่งที่มีอารยธรรมเจริญมากสังคมหนึ่งของโลก และภาคภูมิใจในอารยธรรมของตนจนนำไปสู่การเหยียดสังคมนอกอารยธรรมของตนว่าเป็นพวกป่าเถื่อน (ฟานเหฺนฺ) ทว่ากลางพัฒนาการที่มีปัญหาเอกภาพประกอบกับการเป็นชาติที่มีอารยธรรมสูงส่งเช่นนี้ ได้ทำให้จีนไม่รับรู้เรื่องราวความเป็นไปของโลกภายนอกมากนัก ตราบจนเมื่อลัทธิล่าอาณานิคมได้แผ่กว้างไกลไปทั่วโลก จีนก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงการคุกคามของลัทธินี้ได้อีกต่อไป กระทั่งได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญให้แก่จีนเอง โดยการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ส่งผลสืบเนื่องมาตราบเท่าทุกวันนี้

อะไรคือการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลสืบเนื่องที่วุ่นวาย? กลับกัน ควรกล่าวไว้ก่อนว่า พัฒนาการของจีนแม้จะมีปัญหาเอกภาพท่ามกลางความเจริญพุทธศาสนารวมก็ตาม แต่จีนก็ไม่เคยต้องตกเป็นเมืองขึ้นของชนชาตินอกสังคมหรือนอกอารยธรรมของตนเอง ชนชาติมองโกลและชนชาติแมนจูแม้จะเคยปกครองจีนในนามราชวงศ์หยวน (Yuan Dynasty, ค.ศ. 1271 - 1368) และราชวงศ์ชิง (Qing Dynasty, ค.ศ. 1644 - 1911) ตามลำดับก็ตาม แต่ในฐานะชนต่างชาติของชนเผ่าทั้งสองก็ไม่อาจลบล้างรากฐานอารยธรรมจีนไปได้ หากไม่พึงพิงอารยธรรมและวัฒนธรรมจีนในระหว่างปกครอง (ราชวงศ์หยวน) ก็จะไม่เสริมสร้างอารยธรรมและวัฒนธรรมจีนให้เจริญงอกงามเพิ่มขึ้น (ราชวงศ์ชิง) แต่สำหรับการเข้ามาคุกคามของตะวันตกในยุคอาณานิคมกลับสร้างความรู้สึกที่ตรงข้ามให้แก่จีนอย่างสิ้นเชิง และนั่นก็คือการเปลี่ยนแปลงที่เกริ่นเอาไว้และจะได้กล่าวต่อไป

* ภูมิศาสตร์ประเทศจีน, (ปักกิ่ง : สำนักพิมพ์ภาษาต่างประเทศ, 1987) : 1

ชาติตะวันตกแม้จะได้เข้ามายังจีนตั้งแต่ครั้งราชวงศ์หมิง (Ming Dynasty, ค.ศ. 1368 - 1644) ก็ตาม^๑ แต่ก็เป็น การเข้ามาอย่างปกติคือ เผยแพร่ศาสนา ไม่ได้มีการคุกคามแต่ประการใด การคุกคามจริง ๆ เกิดขึ้นในราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อราชสำนักชิงได้ทำการกวาดล้างการค้าฝิ่นของอังกฤษครั้งใหญ่ การกวาดล้างครั้งนั้นได้นำไปสู่สงครามฝิ่นในปี 1842 ผลก็คือ จีนเป็นฝ่ายพ่ายแพ้แก่อังกฤษกระทั่งนำไปสู่สนธิสัญญานานกิง (Treaty of Nanking) ในเวลาต่อมา ผลประการหนึ่งของสนธิสัญญานานกิงได้ทำให้ฮ่องกงตกไปเป็นของอังกฤษ การสูญเสียฮ่องกงให้แก่อังกฤษได้นำมาซึ่งความอับอายให้แก่จีนอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน สิ่งสำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือว่า ในอีกด้านหนึ่งของการสูญเสียดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความอ่อนแอเสื่อมถอยของราชวงศ์ชิงเอง และด้วยความอ่อนแอเสื่อมถอยนั้นก็ได้นำมาซึ่งขบวนการทางการเมืองต่าง ๆ ที่คอยปฏิบัติการณ์โค่นล้มราชวงศ์ชิงขึ้น

ตลอดเวลานับแต่กลางศตวรรษที่ 19 เรื่อยมา แม้ราชวงศ์ชิงจะอ่อนแอเสื่อมถอยลงตามลำดับ แต่ก็ยังคงกล่าวได้ว่า ราชสำนักแห่งนี้ยังคงควบคุมสถานการณ์ที่ก่อขึ้นโดยขบวนการทางการเมืองหรือบรรดาคนเถื่อนต่าง ๆ เอาไว้ได้ และสิ่งที่ราชสำนักชิงไม่ได้ควบคุมดูแล (เพราะไม่มีสิทธิที่จะทำเช่นนั้น) ก็คือ การปล่อยให้ลัทธิพัฒนาฮ่องกงไปตามวิถีของอังกฤษเองโดยหาว่า ฮ่องกงของจีน ภายใต้พัฒนาการดังกล่าวจะมีสำคัญต่อจีนเองอย่างไรบ้าง

ตามจนในต้นศตวรรษที่ 20 อำนาจของราชสำนักชิงก็แทบไม่เหลือพลังอันใดอีกต่อไป ขบวนการทางการเมืองที่เป็นปฏิปักษ์เข้มแข็งเติบโตใหญ่ขึ้น ในขณะที่การบริหารบ้านเมืองก็ล้มเหลวลงตามลำดับเพราะการฉ้อราษฎร์บังหลวงที่แผ่ขยายไปทั่ว กระทั่งในปี 1911 นั้นเอง ดร.ซุนยัตเซ็น (Sun Yat-sen, พ.ศ. 1866 - 1925) ก็สามารถนำพลพรรค “สมาคมอวเหมิง” (อวเหมิงกู่) ของเขาทำการปฏิวัติโค่นล้มราชวงศ์ชิงได้เป็นผลสำเร็จและนำจีนก้าวเข้าสู่ยุคสาธารณรัฐที่เต็มไปด้วยความยุ่งยากไปนานอีกหลายสิบปี เพื่อให้เห็นถึงความยุ่งยากดังกล่าวอย่างชัดเจนและอย่างสังเขป เราอาจแสดงผ่านการแบ่งช่วงเวลาของเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. ยุคของการชิงชิงการนำ ค.ศ. 1911 - 1916 ในช่วงนี้ได้ฉายให้เห็นภาพความขัดแย้งระหว่างกลุ่มการเมืองที่นำโดย ดร.ซุนยัตเซ็น กับกลุ่มการเมืองที่นำโดยซุนตีก หยวนซื่อซ่าย หรือ หยวนซีไฮ (Yuan Shih'ai, พ.ศ. 1859 - 1916) ดร.ซุนยัตเซ็น แม้จะมีบทบาททางการเมืองอย่างมากก็ตาม แต่เขาก็ไม่มีกำลังทางทหารเพียงพอที่จะกำบังลังก์ให้ การปฏิวัติของเขาสำเร็จได้ด้วยการใช้กำลังทางทหารของซุนตีก หยวนซื่อซ่าย ข้าราชการของราชวงศ์ชิงเป็นสำคัญ จะด้วยความทะเยอทะยานหรือด้วยอะไรก็ตาม ภายหลังการปฏิวัติ หยวนซื่อซ่าย ก็ใช้กำลังทางทหารที่ตนมีอยู่มาเป็นฐานทางอำนาจให้แก่ตน พร้อมกับนั้นก็สถาปนาตนเองขึ้นเป็นจักรพรรดิและตั้งราชวงศ์

^๑ เลียน อีระวิทย์, วัฒนธรรมการปกครองจีน (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518) : 81.

ของตนขึ้นเป็นราชวงศ์หยวน หยวนซื่อซ่าย อยู่ในอำนาจได้ไม่กี่ปีก็ตายไปด้วยโรคโลหิตเป็นพิษในปี 1916 อันเท่ากับยุติยุคของการช่วงชิงการนำไปด้วย¹

2. ยุคขุนศึก (Warlord Era) ค.ศ. 1916 – 1928 มรดกรรมของ หยวนซื่อซ่าย ทำให้จีนประสบจากขุนศึกที่มีบารมีสูงสุดพอที่จะเป็นศูนย์กลางทางอำนาจได้ บรรดาขุนศึกต่าง ๆ ต่างตั้งตัวแข่งขັນกันเป็นใหญ่ ในช่วงนี้ ดร.ซุนยัตเซ็น โด่งดังเพราะชื่อ เจียงไคเช็ค หรือ เจียงไคซิก (ค.ศ. 1877 – 1975) มาเป็นพยานทางการเมือง แม้ ดร.ซุนยัตเซ็น จะไม่สามารถก้าวมาบรรดาขุนศึกลงไปได้ แต่เขาก็มีนโยบายที่จะร่วมงานกับพรรคคอมมิวนิสต์จีน อย่างไรก็ดี ดร.ซุนยัตเซ็น ได้ถึงแก่อสัญกรรมในปี 1925² ในขณะที่ภารกิจปฏิวัติของเขายังไม่สำเร็จ เจียงไคเช็ค ผู้ตั้งก้าวขึ้นมามีอำนาจแทน ดร.ซุนยัตเซ็น ได้ยกเลิกนโยบายสามัคคีพรรคคอมมิวนิสต์จีนด้วยการกวาดล้างแกนนำและสมาชิกของพรรคนี้อย่างรุนแรง พร้อมกันนั้นก็ทำการปราบปรามบรรดาขุนศึกกลุ่มต่าง ๆ ลงได้เป็นผลสำเร็จในปี 1928 นับจากนั้น เจียงไคเช็ค ก็ขึ้นสู่จุดสูงสุดทางอำนาจ ทั้งนี้ โดยมีพรรคคอมมิวนิสต์จีนเป็นปฏิปักษ์ที่สำคัญของเขาอยู่เช่นเดิม ถึงแม้พรรคการเมืองนี้จะอยู่ในระหว่างการตั้งหลักใหม่ก็ตาม

ควรกล่าวด้วยว่า ในยุคขุนศึกนี้ได้มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นเหตุการณ์หนึ่งที่ประวัติศาสตร์จีนเรียกว่า “ขบวนการ 4 พฤษภาคม” (May Fourth Movement) ที่มาของเหตุการณ์เกิดขึ้นเมื่อตัวแทนรัฐบาลจีนยอมมอบสิทธิในการเช่าเขตมณฑลซานตงที่เคยเป็นของเยอรมันแต่เดิมมาให้แก่ญี่ปุ่น ในการเจรจาระหว่างประเทศผู้ชนะสงครามกับผู้แพ้สงครามในสงครามโลกครั้งที่ 1 การเจรจามีขึ้นที่พระราชวังแวร์ซายส์ ปารีส, ฝรั่งเศส ซึ่งต่อมาได้นำมาสู่สนธิสัญญาแวร์ซายส์ ชาวจีนโดยเฉพาะนักศึกษาและปัญญาชนที่ทราบข่าวไม่พอใจกับการตัดสินใจของตัวแทนฝ่ายจีน เพราะต่างเห็นว่า เมื่อเยอรมันเป็นผู้แพ้สงคราม จีนเป็นฝ่ายชนะสงคราม เขตเช่าที่ซานตงก็ควรกลับมาเป็นของจีน การมอบสิทธิในการเช่าให้แก่ญี่ปุ่นต่อไปจึงเป็นการขายชาติ ผลก็คือ ได้เกิดการเดินขบวนของบรรดานักศึกษาปัญญาชนเพื่อประท้วงรัฐบาลขึ้นในวันที่ 4 พฤษภาคม 1919 การประท้วงนำไปสู่ความรุนแรงจนมีการบาดเจ็บล้มตายเกิดขึ้น จนในที่สุด รัฐบาลจีนเป็นฝ่ายยอมแพ้ เหตุการณ์ครั้งนี้จึงเป็นที่กล่าวขวัญกันมากในภาคประชาชนชาวจีน และต่อมาก็ได้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านภูมิปัญญาและโลกทัศน์ครั้งใหญ่แก่สังคมจีน การนำตัวเองเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง

¹ เรื่องราวของ หยวนซื่อซ่าย อาจดูเพิ่มเติมได้จาก Jerome Ch'en, Yuan Shih-k'ai 1859 – 1916 (London : Ruskin House, George Allen & Unwin LTD., 1961).

² ดูเพิ่มเติมได้ใน (ในระบือ่อผู้แต่ง), ซุนยัตเซ็น ผู้พิทักษ์ประวัติศาสตร์จีน, วิหะ ชิวโกเสณฐ์ แปลและเรียบเรียง (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมชาติ, 2539).

เมืองของภาคประชาชนเกิดขึ้นทั่วประเทศอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในสังคมจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำมาซึ่งการก่อเกิดชนชั้นนำรุ่นใหม่ในเวลาต่อมา⁶

3. ยุคเริ่มแรกในการคุกคามจีนของญี่ปุ่น ค.ศ. 1928 - 1937 ในยุคนี้ไม่มีใครสงสัยฐานะผู้นำของ เจียงไคเช็ค อีกต่อไป แต่ก็ในยุคนี้เองที่ญี่ปุ่นเริ่มแผ่อำนาจเข้ามาตั้งแมนจูเรียซึ่งเป็นของจีน ญี่ปุ่นเริ่มจากการค่อยๆ แทรกซึมสร้างความยุ่งยากให้เกิดขึ้นจนถึงการใช้กำลังทางทหารเข้ายึดครองในที่สุด กระทั่งในปี 1932 ญี่ปุ่นก็ประกาศให้แมนจูเรียเป็นประเทศเอกราชโดยเรียกว่า “แมนจูเกว” และให้ เฮนรี ฟูยี ซึ่งเป็นจักรพรรดิองค์สุดท้ายของราชวงศ์ชิงมาเป็นผู้นำ “จักรพรรดิหุ่น” ของญี่ปุ่น ภายใต้ความจงเกลียดจงชังในลัทธิคอมมิวนิสต์ของ เจียงไคเช็ค การคุกคามของญี่ปุ่นจึงไม่ได้รับการใส่ใจจากเขามากเท่ากับการทุ่มกำลังแทนทั้งหมดเข้ากวาดล้างพรรคคอมมิวนิสต์จีนซึ่งในเวลานั้นกำลังตกอยู่ในภาวะที่อ่อนแออย่างยิ่งยวด โดย เจียงไคเช็ค ทราบดีว่าด้วยนโยบายดังกล่าวของเขาต่อมาได้นำมาซึ่งความพ่ายแพ้อย่างไร้ทาง

4. ยุคสงครามจีน - ญี่ปุ่น ค.ศ. 1937 - 1945 จะเป็นด้วย เจียงไคเช็ค ไม่ให้ความใส่ใจต่อการคุกคามของญี่ปุ่นหรือด้วยวิสัยจักรวรรดินิยมของญี่ปุ่นเองก็ตาม ญี่ปุ่นได้เปิดฉากทำสงครามกับจีนขึ้นโดยตรงในเดือนกรกฎาคม 1937 แม้กระนั้นก็ตาม เจียงไคเช็ค ก็ยังคงทำที่เดิมของตนเอาไว้ ผลก็คือ พรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ให้โอกาสที่ตนกำลังอ่อนแอเรียกร้องให้ เจียงไคเช็ค ให้หันเข้ามาต่อสู้กับญี่ปุ่นแทนที่จะเป็นดั่งซึ่งเป็นคนจีนด้วยกัน ไม่เพียงเท่านั้น การเรียกร้องของพรรคคอมมิวนิสต์จีนยังแผ่ไปยังประชาชนจีนอีกด้วย ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่าประชาชนต้องให้การสนับสนุนข้อเรียกร้องดังกล่าวเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้เอง ประชามติของชาวจีนจึงได้กลายเป็นกระแสกดดันเจียงไคเช็ค อย่างได้ผลในเวลาต่อมา เมื่อ เจียงไคเช็ค ถอยร่นมือกับพรรคคอมมิวนิสต์จีนต่อต้านญี่ปุ่นกระทั่งญี่ปุ่นได้พ่ายแพ้ไปพร้อมกับการสิ้นสุดลงของสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี 1945 นั้นเอง

5. ยุคสงครามกลางเมือง ค.ศ. 1945 - 1949 เมื่อการคุกคามจากต่างชาติเริ่มสงบลงจีนในเวลานั้นก็หันเข้าสู่การแสวงหาเอกภาพให้แก่ตนเองอีกครั้งหนึ่ง สงครามกลางเมืองเพื่อเอกภาพของชาติระหว่างก๊กมินตั๋งกับพรรคคอมมิวนิสต์จีนระเบิดขึ้น พรรคคอมมิวนิสต์จีนแม้จะพ้นจากความอ่อนแอขึ้นมาได้บ้าง แต่ในแง่แสนยานุภาพแล้วเสียเปรียบก๊กมินตั๋งอย่างมาก ข้อดีของพรรคคอมมิวนิสต์จีนในเวลานั้นก็คือ ความนิยมของชาวจีนที่เทให้กับพรรคเมื่อครั้งสงครามจีน-ญี่ปุ่น ประการหนึ่ง และการที่แกนนำของพรรคต่อสู้อย่างสมณะแต่เจลีวฉลาดในยุทธศาสตร์อีกประการหนึ่ง ส่วนก๊กมินตั๋งแม้จะมีอาวุธยุทโธปกรณ์มากมาย อีกทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐฯ ที่เข้ามามีบทบาทในการเมืองจีนอย่างแข็งขันหลังสงครามโลกยุติก็ตาม แต่ด้วยปัญหาจอร์จอร์วังหลวงที่เกิดขึ้นแทบทุกระดับจนเป็นที่เสื่อมศรัทธาของประชาชน ก๊กมินตั๋งจึงไม่สามารถให้ความได้

⁶ อิทธิพลของเหตุการณ์นี้คล้ายกับอิทธิพลของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 1973 (พ.ศ. 2516) ของไทย ดูเพิ่มเติมได้ใน วรศักดิ์ มหัทธโนบล, “ขบวนการนักศึกษาจีน : พัฒนาการและเปรียบเทียบกรณีไทย,” ประชาภิวัฒน์ : บทเรียน 25 ปี 14 ตุลาคม (กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยธรรม, 2541) : 201-223.

เปรียบของตนเข้าเอาชนะพรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ จนในที่สุดพรรคคอมมิวนิสต์จีนก็สามารถขับไล่เจียงไคเช็ค พร้อมพลพรรคก๊กมินตั๋งออกจากจีนได้เป็นผลสำเร็จ ชัยชนะดังกล่าวได้นำมาสู่การสถาปนาจีนใหม่ในนาม “สาธารณรัฐประชาชนจีน” ในปี 1949

หากพิจารณาจีนจากช่วง 5 ยุคสมัยดังกล่าว¹ จะเห็นได้ว่า นับแต่สิ้นสุดราชวงศ์ชิงเป็นต้นมา จีนไม่ได้มีเอกภาพทางการเมืองในความหมายที่สมบูรณ์มากนัก จีนภายหลังปี 1949 แม้จะดูเป็นปึกแผ่นและมีเอกภาพโดยรวม แต่การมีฮ่องกงที่อิสระในฐานะเขตเช่าของอังกฤษและไต้หวันที่มีอิสระในฐานะปฏิปักษ์ทางการเมืองของจีนแผ่นดินใหญ่โดยตรง ก็ไม่ได้ทำให้จีนยุคหลัง 1949 มีเอกภาพที่สมบูรณ์ทั้งในรูปแบบและเนื้อหาไม่

ไม่เพียงเท่านั้น แม้การเมืองภายในจีนเองก็ได้สะท้อนให้ชาวโลกได้รับรู้เช่นกันว่า ระบบผู้นำเดี่ยวหลังจาก ค.ศ.นั้นก็มิให้เห็นจึงประเด็นเอกภาพได้ไม่แพ้กรณีฮ่องกงและไต้หวันเช่นกัน นั่นก็คือระบบผู้นำเดี่ยวที่สะท้อนผ่านการนำของ เหมาเจ๋อตง และ เจียงเสี่ยวผิง ในฐานะผู้นำสูงสุดของจีน ฐานะที่ว่ามีไม่แตกต่างกับฐานะของจักรพรรดิในอดีตที่แม้แต่คำพูดเพียงไม่กี่คำก็มีอำนาจไม่ต่างกับกฎหมายที่ใช้บังคับปฏิบัติได้ ฐานะเช่นนี้ในด้านหนึ่งจึงเกิดขึ้นได้เพราะได้รับการยกย่องจากผู้นำในศูนย์กลางเมืองต่างๆ ที่กระจายอยู่ทั่วประเทศจีน

ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่เข้าใจได้ว่า เหตุใดจักรพรรดิจีนจึงถูกเปรียบเป็นมังกรและเป็นผู้เดียวที่สามารถใช้มังกรเป็นสัญลักษณ์ของตนได้ คำตอบก็คือว่า มังกร คือสัตว์ที่เกิดขึ้นจากการรวมเอาส่วนใดส่วนหนึ่งของสัตว์นานาชนิดที่เป็นสัญลักษณ์ของกษัตริย์แต่ละแคว้นในอดีตมารวมเข้าไว้ด้วยกัน โดยผู้ปามารวมคือ ผู้ที่สามารถก้าวร่นปราบปรามกษัตริย์ของแคว้นเหล่านั้นให้ขึ้นต่อตนได้ ดังนั้น การรวมที่ว่ามีในด้านหนึ่งจึงเกิดขึ้นบนเหตุผลที่ต้องการอธิบายว่า จักรพรรดิ หรือ “มังกร” คือ ผู้อยู่เหนือกษัตริย์ทั้งปวง” กล่าวสำหรับการเมืองจีนยุคใหม่แล้ว ฐานะของ เหมาเจ๋อตง และ เจียงเสี่ยวผิง ไม่แตกต่างกับฐานะที่ว่ามีในแง่เนื้อหาแม้แต่น้อย นั่นคือ ไม่เพียงจะได้รับการยอมรับจากบรรดาแกนนำระดับต่างๆ เท่านั้น หากแม้แต่เมื่อมีผู้คิดกระด้างกระเดื่องต่ออำนาจของผู้นำทั้งสองในบางช่วงก็จะต้องถูกกำราบปราบปรามลงไปด้วยในที่สุด

ภาพรวมดังกล่าวสะท้อนความจริงที่ว่า ไม่มีสิ่งใดในโลกที่สามารถจัดขาดพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องมาอย่างยาวนานออกไปได้โดยไม่เคยปฏิบัติสัมพันธ์มาถึงปัจจุบันและในอนาคต จีนหลังปี 1949 ก็เช่นกันที่หลีกเลี่ยงความจริงที่ว่าไปไม่พ้น และท่ามกลางความบอบช้ำของสังคมจีนสืบเนื่องมาจากการคุกคามของต่างชาติและสงครามกลางเมืองที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนต้องถือเอาเป็น

¹ การแบ่งจีนออกเป็น 5 ช่วงในที่นี้ไม่ได้อิงกับการแบ่งของสาขาวิชาอื่นใด หากเป็นไปเพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้นสำหรับการอธิบายประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเอกภาพของจีนเท่านั้น รายละเอียดในแต่ละช่วงอาจดูเพิ่มเติมได้จาก เขียน อีระวิทย์, วิวัฒนาการการปกครองของจีน, เพิ่งอ้าง : 102-209.

² ส.พธานน้อย (นามปากกา), เล่าเรื่องมังกร (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ข้าวพอง, 2535) : 11.

ภาวะที่จะต้องฟื้นฟู ความขัดแย้งทางการเมืองภายใน การต่อสู้ทางอุดมการณ์ การปรับเปลี่ยนนโยบายภายในและภายนอกในสถานการณ์สงครามเย็นตลอดไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยรวม ฯลฯ ก็กลายเป็นภาวะการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นภายใต้ประเด็นที่ความแก่การศึกษาพิจารณาไม่น้อยสำหรับการทำความเข้าใจกับจีนในปัจจุบัน

จีนในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20

นับแต่ปี 1949 เป็นต้นมา จีนก็เริ่มเข้าสู่ความเป็นเอกฉันท์โดยภาพรวม ปัญหาฮ่องกงและไต้หวันที่แตกออกไปภายใต้การปกครองของอังกฤษและก๊กมินตั๋งตามลำดับนั้น แม้จะทำให้มองได้บ้างว่าจีนยังคงไม่เป็นเอกภาพโดยสมบูรณ์และมีสภาพที่ไม่ต่างกับการถูกแบ่งเป็น “สามก๊ก” ในทศวรรษที่ 20 ก็ตาม แต่ถึงที่สุดแล้ว จีนถือเป็นภารกิจที่จะต้องจัดการสะสางให้สำเร็จลุล่วงในที่สุด ประเด็นสำคัญก็คือว่า ปัญหาภายในแผ่นดินใหญ่ต่างหากที่สำคัญเร่งด่วนเหนือสิ่งอื่นใด ด้วยเหตุนี้ การฟื้นฟูสภาพหลังสงครามกลางเมืองและการคุกคามของนักล่าอาณานิคม ตลอดไปจนถึงการสร้างเสถียรภาพท่ามกลางความยุ่งยากต่างๆ นานาประการจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ตลอดครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 เพื่อให้ความเข้าใจจีนในระยะนี้อย่างเป็นระบบและอย่างสังเขป จึงขออธิบายโดยแบ่งเป็นระยะตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นดังนี้

ก. จีนในยุคปฏิวัติ

แม้โดยภาพรวมนับแต่ปี 1949 จนถึงปี 1976 กันเป็นช่วงที่ เหมาะเจอตง เป็นผู้นำสูงสุดของจีนนั้น จะฉายให้เห็นถึงความขัดแย้งในหมู่ผู้นำจีนด้วยกันเองอยู่เป็นบางช่วงบางระยะก็ตาม แต่โดยสรุปแล้วก็ถึงอย่างไรก็ดีว่า จีนยังคงเอกภาพเอาไว้ได้ เพราะอย่างน้อยที่สุดความขัดแย้งดังกล่าวก็ไม่ได้นำมาซึ่งความแตกแยกของศูนย์อำนาจออกเป็นเสี่ยงๆ หรือเป็นก๊กเป็นเหล่า กล่าวอีกนัยหนึ่งก็อาจจะได้ว่า ความมั่นคงของรัฐโดยรวมยังไม่มีปัญหา แม้จะเป็นเช่นนี้ก็ตาม แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตอย่างยิ่งว่า การวางแผนพัฒนาเมืองก๊กี้ การโฆษณาชวนเชื่อก๊กี้ การแถลงนโยบายก๊กี้ ฯลฯ จีนมักให้ความสำคัญกับสิ่งที่เรียกว่า “ปฏิวัติ” จนดูเหมือนว่าทุกสิ่งทุกอย่างจะแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ล้วนต้องผ่านการ “ปฏิวัติ” แทบทั้งสิ้น โดยที่ไม่จำเป็นต้องแจกแจงนิยามของคำๆ นี้ สิ่งที่เราพบก็คือว่างานเขียนเกี่ยวกับเรื่องจีนจากตะวันตกบางชิ้นก็ตระหนักถึงข้อเท็จจริงดังกล่าวจนรู้สึกได้เช่นเรื่อง “China : The Revolution Continued”⁹ ซึ่งต่อมามีผู้แปลเป็นภาษาไทยโดยรักษาความรู้สึกดังกล่าวเอาไว้ด้วยการเปลี่ยนชื่อหนังสือเล่มนี้ว่า “จีน : แผ่นดินแห่งการปฏิวัติตลอดกาล”¹⁰ เมื่อการ “ปฏิวัติ”

⁹ หมยอิง Jan Myrdal and Gon Kessle, *China : The Revolution Continued* (New York : Pantheon Books, 1970).

¹⁰ หมยอิง แจน มิร์ดัล และ กอน เคสเซล, *จีน : แผ่นดินแห่งการปฏิวัติตลอดกาล*, ไร่ระบุชื่อผู้แปล (กรุงเทพฯ : ชวนชมหนังสืออิสระ, 2517).

ถูกเน้นอย่างมากมายเช่นนี้ การ “ปฏิวัติ” จึงมีความหมายไม่น้อยสำหรับจีนในเวลานั้น โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจากพื้นฐานความเป็นจริงที่ดำรงอยู่

ความเป็นจริงก็คือว่า ในปี 1949 ที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนประกาศก่อตั้งสาธารณรัฐประชาชนจีนขึ้นมานั้น จีนมีประชากรอยู่ประมาณ 548 ล้านคน¹¹ ลำพังจำนวนประชากรที่มากมายขนาดนั้นว่าเป็นปัญหาไม่ได้อยู่แล้วสำหรับการฟื้นฟูประเทศภายหลังการปฏิวัติ แต่ที่ดูเหมือนจะเป็นปัญหายิ่งกว่าก็คือความจริงที่ว่า ช่องว่างทางชนชั้นที่แตกต่างกันอย่างมากระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นล่าง ชนชั้นล่างในสังคมจีนโดยทั่วไปในเวลานั้นก็คือ ชนชั้นชาวนา ซึ่งนับแต่การปฏิวัติในปี 1911 เรื่อยมาจนถึงการปฏิวัติ 1949 ฐานะความเป็นอยู่แทนไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากยุคสมัยที่จีนถูกปกครองโดยราชวงศ์ต่างๆ แม้แต่น้อย แต่ที่มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงอย่างมากก็คือชนชั้นสูง ซึ่งในที่นี้ก็คือ ชนชั้นผู้ดี (The Gentry)

ชนชั้นผู้ดีของจีนเป็นชนชั้นที่มีองค์ประกอบ 2 ส่วนควบคู่กันไป คือเป็นทั้งเจ้าที่ดินขนาดใหญ่และเป็นทั้งขุนนาง ในด้านหนึ่งของชนชั้นนี้จึงเป็นผู้มีการศึกษาสูง ชนชั้นผู้ดีจึงเป็นผู้มีฐานะทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ และฐานะทางการเมืองไปพร้อมๆ กัน แต่ที่จะมีตำแหน่งทางราชการโดยตรงนั้นมีไม่มาก ประมาณว่าเมื่อกลางศตวรรษที่ 19 มีผู้ดีและครอบครัวอยู่ประมาณ 5.5 ล้านคน¹² ดังนั้น หากจะประมาณการจำนวนคนของชนชั้นนี้ระหว่างปี 1911 ไปจนถึงปี 1949 ซึ่งสังคมจีนได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ อย่างขนานใหญ่ซึ่งส่งผลให้ชนชั้นนี้ต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วยแล้ว ตัวเลขของชนชั้นนี้ไม่น่าที่จะเปลี่ยนแปลงไปจากที่กล่าวมามากนัก นั่นคือน่าจะมีอยู่ประมาณ 5 ล้านคน โดยทั้งหมดของจำนวนนี้ยังคงรักษาเนื้อหาเดิมเอาไว้คือ การเป็นชนชั้นเจ้าที่ดิน (The Landlord) และชนชั้นนี้เองที่เป็นเป้าหมายสำคัญของการปฏิวัติหลัง 1949

ภายหลังการยึดอำนาจการปกครองได้ไม่นาน พรรคคอมมิวนิสต์จีนก็จัดการกับบรรดาเจ้าที่ดินด้วยนโยบายที่เรียกว่า “ปฏิรูปที่ดิน” โดยนโยบายนี้ที่ดินต่างๆ ของเจ้าที่ดินได้ถูกยึดมาเป็นของรัฐ แล้วรัฐก็นำมาจัดสรรให้เป็นที่ทำกินแก่ชนชั้นชาวนาลึกชั้นหนึ่ง ในแง่นี้อุปสรรคใหญ่ของการแผ่คอมมิวนิสต์จึงถูก “ปฏิวัติ” ออกไป และผู้ซึ่งมาเป็นเจ้าที่ดินแทนก็คือพรรคคอมมิวนิสต์จีนนั่นเอง ประเด็นปัญหาจึงมีอยู่ว่า การจะจัดการกับสิ่งบอบช้ำให้ดีขึ้นมาได้นับจากนี้ไปจึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นต่อการสร้างสมมตใจให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน กล่าวให้ชัดเจนขึ้นก็คือว่า จะทำอย่างไรจึงจะให้ประชาชนเข้าใจกับสิ่งที่เรียกว่า “สังคมนิยม” ได้อย่างที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนเข้าใจ และการที่จะทำให้ประชาชนเข้าใจได้ในด้านหนึ่งก็ย่อมหมายความว่า ชนชั้นนำในพรรคฯ จะต้องเข้าใจโดยตรง

¹¹ Zhu Qixin and Zhang Xingui, *A Collection of Choices-Specimens From Chinese Culture* (Beijing: Tourism Education Press, 1994) : 382.

¹² ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, *ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ* (กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจการเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ และ สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2536) : 156. รายละเอียดเกี่ยวกับชนชั้นผู้ดีนี้สามารถดูเพิ่มเติมได้จากเรื่องเดียวกันนี้ในหน้า 156 - 157.

กันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย และบนข้อเท็จจริงนี้เองที่ต่อมาได้นำมาซึ่งความยุ่งยากนานาประการให้แก่สังคมจีนเอง

ภายใต้เจตนารมณ์ดังกล่าว พรรคคอมมิวนิสต์จีนได้เกิดให้มีการรณรงค์ทางความคิดครั้งใหญ่ภายใต้คำขวัญที่ว่า “รื้อทฤษฎามานพร้อมพริก รื้อยลำนักประชันแข่ง” ขึ้นในระหว่างปี 1956-1957 ความหมายของคำขวัญนี้ก็คือ การปล่อยให้ความคิดต่างๆ ไม่ว่าจะสังกัดสำนักใดก็ตามได้แสดงความเห็นของตนออกมาอย่างอิสระประดุจการเบ่งบานของมวลดอกไม้บานาพรรณ เพื่อที่จะได้กลั่นกรองและประมวลความคิดเหล่านั้นให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันสำหรับประโยชน์ต่อการปฏิวัติต่อไป เจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชนระดับต่างๆ ได้เข้ารับการรณรงค์ครั้งนี้โดยพร้อมเพรียงกัน ความคิดความเห็นต่างๆ ถูกเปิดเผยออกมาอย่างซื่อสัตย์ แต่การกลับปรากฏว่า บุคคลซึ่งได้แสดงความคิดเห็นของตนออกมาอย่างขัดแย้งกับแนวทางสังคมนิยมจำนวนไม่น้อยได้ถูกขจัดออกไปในเวลาต่อมาภายใต้การรณรงค์ครั้งใหม่ที่เรียกว่า “การรณรงค์ต่อต้านฝ่ายขวา” (Anti-Rightist Campaign) การรณรงค์ที่แสดงผลเช่นนี้แท้ที่จริงแล้วก็คือ ภาพความแตกร้างของสังคมนิยมจีนในระยะแรกๆ ที่เริ่มส่อเค้าออกมา ข้อที่น่าสังเกตก็คือว่า ความแตกร้างที่ว่ายังไม่เกิดขึ้นในหมู่ผู้นำระดับสูงมากนัก แต่ก็เริ่มจุดเริ่มต้นก่อนที่จะนำไปสู่ความแตกร้างในระดับนั้น โดยเฉพาะเมื่อ เหมาเจ๋อตง ประกาศใช้นโยบายก้าวกระโดดไกล (The Great Leap Forward) ขึ้นในปี 1958

ก้าวกระโดดไกลเป็นนโยบายที่มุ่งเร่งรัดสร้างฐานทางเศรษฐกิจให้เข้มแข็งภายในระยะเวลาอันรวดเร็ว กล่าวคือจากที่ตั้งไว้เป็นโครงการระยะยาว 12 ปีกลายเป็น 2-3 ปีโดยการอุปสมถรณ์ที่เคยจัดตั้งขึ้นทั่วประเทศเมื่อต้นทศวรรษ 1950 ลงไปแล้วจัดตั้งกองการผลิตขนาดใหญ่หรือคอมมูน (commune) ขึ้นมาแทนที่ การเร่งรัดเช่นนี้ได้ทำให้จีนต้องทุ่มทรัพยากรต่างๆ อย่างมากมายจนเกินกำลัง มีหน้าฮ่า การเร่งรัดดังกล่าวยังถูกปลุกเร้าด้วยอุดมการณ์จนสร้างความเชื่อที่เหนียวแน่นให้เกิดขึ้นมาว่า สิ่งใดที่เป็นไปไม่ได้ในทางวิทยาศาสตร์ก็สามารถทำให้เป็นไปได้ด้วยอุดมการณ์ ผลก็คือความล้มเหลวที่ตามจนประมาณความสูญเสียไม่ได้ ที่สำคัญก็คือว่า เวลานั้นพื้นที่หลายส่วนในจีนได้เกิดหุบภัยภัยขึ้น ความอดอยากยากแค้นแผ่ไปทั่ว และเมื่อถูกสาคับด้วยนโยบายก้าวกระโดดไกลเพิ่มขึ้น ความอดอยากยากแค้นที่มีอยู่แต่เดิมก็นำมาสู่การเลิกชีวิตของชาวจีนจำนวนมาก ซึ่งมีการประมาณกันว่าอยู่ในระหว่าง 16-27 ล้านคน¹¹ และด้วยความล้มเหลวที่ว่านี้เองที่ได้นำมาสู่ความร้าวฉานในหมู่ผู้นำจีนในเวลาต่อมา

การประชุมเพื่อประเมินผลของนโยบายก้าวกระโดดไกลเกิดขึ้นหลังกลางปี 1958 ที่หลูซาน ปรากฏว่า เหมาเจ๋อตง ไม่ยอมรับความผิดพลาดของตนโดยมีนายพล หลินเปียว เป็นผู้สนับสนุนตัวเขาอย่างเต็มที่ และในการประชุมครั้งนั้นเองที่ เจียงชิง ภรรยาของ เหมา ได้ปรากฏตัวขึ้นเป็นครั้งแรกโดยที่ไม่ได้ตำแหน่งทางการเมืองอื่นใดรองรับนอกจากการเป็นสมาชิกพรรคเท่านั้น ส่วนแกนนำ

¹¹ จักรทิพย์ นาถสุภา, ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเวียดนาม, พิมพ์ครั้งที่ 184.

ของกลุ่มที่อยู่ตรงกันข้ามกับกลุ่มของ เหมมา คือ หลิวเซาฉี และ เต็งเสี่ยวผิง ซึ่งต่อมาถูกเรียกว่า “กลุ่มหลิว-เต็ง” ความร้าวฉานขัดแย้งในระบอบนั้นสะท้อนให้เห็นว่า เหมมา ยังคงอยู่ในกระแสหลักของอำนาจโดยที่ไม่มีตำแหน่งทางการบริหารมารองรับอย่างเป็นทางการนอกจากตำแหน่งประธานพรรค ส่วนกลุ่มหลิว-เต็ง ซึ่งมีตำแหน่งทางการบริหารที่เป็นทางการมารองรับ แต่กลับอยู่ภายใต้กระแสรองในทางอำนาจ

บุคคลผู้ซึ่งโน้มเอียงเข้าหากกลุ่มหลิว-เต็ง ที่สำคัญคือ โจวเอนไหล นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น แต่บทบาทที่โดดเด่นของ โจวเอนไหล เท่าที่ได้แสดงออกมาก็คือ การยืนอยู่ตรงกลางเพื่อประนีประนอมกับทั้งสองฝ่าย ในแง่นี้ โจว จึงมีจุดยืนที่ค่อนข้างพิเศษ กล่าวคือ แม้เขาจะเห็นด้วยว่า เหมมาผิด แต่เขาก็ไม่เห็นด้วยถ้าจะวิพากษ์วิจารณ์ เหมมา จนออกพ้นทางไปจากอำนาจทางการเมือง เหมมาจึงเป็นบุคคลที่ โจว เห็นว่าควรจะต้องรักษาเอาไว้ แม้จุดยืนของ โจวเอนไหล จะมีเหตุผลรองรับไม่น้อย แต่ตัวเขาเองก็ได้ตกเป็นเป้าของฝ่าย เหมมาเจ๋อตง ในฐานะปฏิปักษ์ที่อยู่กลุ่มเดียวกับกลุ่มหลิว-เต็งไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กระทั่งวันเวลาของการต่อสู้ชำระสะสางครั้งใหญ่ได้มาถึงเมื่อ เหมมาเจ๋อตงเห็นชอบให้มีการปฏิวัติวัฒนธรรม (Cultural Revolution) ขึ้นในกลางปี 1966

ในระยะแรกของการปฏิวัติวัฒนธรรม บุคคลที่มีบทบาทสูงเด่นคือ เจียงชิง และ หลินเปียว แต่ภายหลังจากที่ หลินเปียว ล้มเหลวในการก่อการรัฐประหารโค่นล้ม เหมมาเจ๋อตง และเสียชีวิต เพราะเครื่องบินที่เขาใช้เป็นพาหนะในการหลบหนีเกิดอุบัติเหตุในปี 1971 เจียงชิง ก็กลายเป็นผู้มีบทบาทเด่นแต่เพียงผู้เดียว

อย่างไรก็ตาม การปฏิวัติวัฒนธรรมที่สนับสนุนโดย เหมมาเจ๋อตง ได้ดอกหญ้าให้จนถึงอำนาจสูงสุดของเขาอย่างแท้จริง หลิวเซาฉี ถูกขจัดออกไปจากอำนาจทางการเมืองและตายอย่างอนาถาบนรถไฟในปี 1969 หลังจากถูกคุมขังอยู่ 2 ปี^๙ ส่วน เต็งเสี่ยวผิง และกลุ่มสหายของเขาตกไม่มีบทบาททางการเมืองอีกต่อไปก็ถูกขจัดจนตายไปเช่นเดียวกับ หลิวเซาฉี ส่วน โจวเอนไหล อีกเป้าหมายหนึ่งของการปฏิวัติวัฒนธรรมสามารถรอดมาได้ ในช่วง 3 ปีแรกของการปฏิวัติวัฒนธรรมแผ่ลามไปทั่วจนเกิดภาวะอนาถาโดยไปทั่วประเทศนั้น เขาสามารถควบคุมสถานการณ์เอาไว้ได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น เวลาไม่น้อยที่ถูกใช้ไปก็คือ การปกป้องแกนนำหลายคนที่จะตกเป็นเหยื่อแห่งการทำลายล้างของการปฏิวัติวัฒนธรรม หลายคนรอดมาได้ แต่หลายคนต้องตายไปเพราะเขาไม่สามารถช่วยไว้ได้หรือช่วยไม่ทัน หลังจาก 3 ปีที่เต็มไปด้วยความรุนแรงได้ผ่านไป เขาก็สามารถควบคุมสถานการณ์เอาไว้ได้เกือบทั้งหมด งานประจำที่เคยหยุดชะงักเริ่มเข้ารูปเข้ารอยขึ้นเป็นลำดับ และในปี 1973 นั้นเองเขาก็ได้ชักนำให้ เต็งเสี่ยวผิง โค้ดกลับมาปรากฏตัวและมีบทบาททางการเมืองอีกครั้งหนึ่ง ในระยะนี้เองที่ทำให้แน่ใจแล้วว่า การควบคุมสถานการณ์ปฏิวัติวัฒนธรรมเอาไว้ได้ในทศวรรษ

^๙ ชีวิตและงานของ หลิวเซาฉี ยางซูเหิงได้บันทึกไว้ หลินหลิน, หลิวเซาฉี : ลัทธิมาร์กซหรือลัทธิอื่น?, พ.ฉีฉีต แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้เมือง, 2523) : 7-61.

1970 นั้น แท้จริงแล้วก็คือ การควบคุมอำนาจทางการเมืองเอาไว้ได้ในระดับที่สูงไม่น้อย แต่ด้วยจารีตทางการเมืองแบบจีนที่มักไม่มีการผลิผลามโค่นล้มจักรพรรดิผู้สร้างคุณูปการเอาไว้ไม่น้อยโดยไม่จำเป็น เหมาะเจอตง ผู้มีฐานะไม่ต่างจาก “จักรพรรดิ” จึงยังคงเป็นผู้นำสูงสุดได้ต่อไป แม้ว่าในเวลานั้นตัวเขาจะชราภาพจนแทบไม่หลงเหลือความเป็นบุคคลแล้วก็ตาม

ควรกล่าวด้วยว่า การควบคุมสถานการณ์เอาไว้ได้ดังกล่าวของ โจวเอินไหล ไม่ได้มีความหมายเพียงเท่าที่ได้กล่าวไปเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงการรับรู้ข้อเท็จจริงทางการเมืองที่อยู่เบื้องหลังการปฏิวัติวัฒนธรรมของเขาวงคนหนุ่มสาว และประชาชนทั่วไปตลอดไปจนถึงบรรดาข้าราชการระดับต่าง ๆ อีกด้วย คนหนุ่มสาวที่ทุ่มชีวิตของตนให้กับการปฏิวัติวัฒนธรรมด้วยการไปใช้ชีวิตในชนบทอยู่สามปีเริ่มทยอยกลับคืนสู่ถิ่นฐานเดิมของตน

กระทั่งปี 1976 โจวเอินไหล ก็ถึงแก่อสัญกรรม¹⁸ ฝ่ายผู้ก่อการปฏิวัติวัฒนธรรมซึ่งเหลือพลังของตนอยู่บ้างได้ใช้โอกาสที่ เต็งเสี่ยวผิง ปราศจากเกราะป้องกันตัวปลดเขาลอกจากตำแหน่งทางการเมืองทุกตำแหน่งอีกครั้งหนึ่งโดยคงเหลือเอาไว้แต่สมาชิกพรรคในเดือนมีนาคม หลังมรณกรรมของโจวเอินไหล เพียงไม่กี่เดือน พลังของฝ่ายปฏิวัติวัฒนธรรมถูกแสดงอีกครั้งเมื่อเข้าทำการปราบปรามการเดินขบวนของนักศึกษาเพื่อไว้อาลัยต่อ โจวเอินไหล ในวันที่ 5 เมษายนซึ่งตรงกับวัน “เช็งเม้ง” อันเป็นวันที่ชาวจีนถือเป็นวันพิธีรำลึกและเคารพศพบรรพชนหรือผู้มีพระคุณของตน แม้ไม่ทราบตัวเลขผู้เสียชีวิตจาก “กรณีเช็งเม้ง” นี้ก็ตาม แต่กล่าวในแง่ปรากฏการณ์แล้ว กรณีดังกล่าวได้สะท้อนให้อย่างชัดเจนถึงการรับรู้ข้อเท็จจริงที่อยู่เบื้องหลังการปฏิวัติวัฒนธรรมดังที่ได้กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้

ภายหลัง “กรณีเช็งเม้ง” ผ่านไป ทุกอย่างก็ดูเงียบสงบลง ตราบจนกระทั่งในเดือนกันยายนปีเดียวกันนั้น เหมาะเจอตง ก็ถึงแก่อสัญกรรม¹⁹ ถัดจากนั้นมาอีกไม่ถึง 1 เดือนคือในวันที่ 6 ตุลาคม 1976 กลุ่มหัว-เต็ง ซึ่งในเวลานั้นเหลือเพียง เต็งเสี่ยวผิง เพียงผู้เดียวที่สามารถโค่นล้มกลุ่มอำนาจของ เหมาะเจอตง ซึ่งในเวลานั้นเหลือเพียง เจียงซิง ภรรยาฝ่ายของเขาเป็นผู้นำที่โดดเด่นที่สุดของไปโตไต้ในที่สุด ภายหลังจากนั้นอีกไม่นานต่อมา กลุ่มของ เจียงซิง ก็ถูกขนานนามว่า “แก๊งสี่คน” (Gang of Four) ซึ่งประกอบด้วยคน 4 คนคือ เจียงซิง จางทวนเจี๋ยว เท้าเหวินทวน และหวังหงเหวิน ทั้งสี่คนเป็นแกนนำสำคัญในการปฏิวัติวัฒนธรรม การโค่นล้ม “แก๊งสี่คน” ลงไปไต้ในเวลา นั้นถือเป็นจุดเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของการเมืองและเศรษฐกิจจีนในเวลาต่อมา นั่นคือ เป็นจุดที่นำจีนเข้าสู่ยุคปฏิรูปอย่างขนานใหญ่ ซึ่งก็คือจีนในยุคปัจจุบัน

¹⁸ ชีวิตและงานของ โจวเอินไหล ภาควิชาเพิ่มเติมได้จาก ฟางซี้เจิง และ เจียงกั๋วทง, โจวเอินไหล : จารึกไว้ในใจชน, บุญศักดิ์ และธรรวิ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาภพ, 2539).

¹⁹ ชีวิตและงานของ เหมาะเจอตง ภาควิชาเพิ่มเติมได้จาก เทต ประชาธรรม (นามแฝง), ผู้นำของจีนใหม่ : เหมาะเจอตง (กรุงเทพฯ : ชมรมหนังสือแสงตะวัน, 2518).

จะอย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะได้กล่าวถึงชีวิตในยุคปฏิรูปต่อไปนั้น สิ่งที่เราสามารถสรุปภาพรวมได้จากจีนในยุคปฏิวัติก็คือว่า จีนในยุคนี้เป็นจีนที่มีความขัดแย้งในแนวทางการพัฒนาเป็น 2 แนวทาง แนวทางแรกเป็นแนวทางพึ่งตนเองที่ให้ความสำคัญกับอุตสาหกรรมทางการเมือง กลุ่มความคิดตามแนวทางนี้จึงถูกเรียกว่า “ฝ่ายซ้าย” แนวทางที่สองเป็นแนวทางที่เห็นความจำเป็นในการพึ่งพิงวิทยาศาสตร์ที่ก้าวหน้าในการพัฒนา กลุ่มความคิดตามแนวทางนี้จึงถูกเรียกว่า “ฝ่ายขวา” ตลอดระยะเวลาของจีนในยุคปฏิวัตินี้ ฝ่ายซ้ายมีฐานะที่โดดเด่นกว่าฝ่ายขวา และสามารถนำเอาแนวทางการพัฒนาของตนมาใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรม เศรษฐกิจของจีนในยุคนี้จึงพึ่งตนเองผ่านคอมมูน ให้อุตสาหกรรมเข้าปลุกเร้าให้เกิดการผลิตโดยปฏิเสธรัฐราชการสมัยใหม่ ไม่มีการให้สิ่งจูงใจเพื่อเพิ่มพูนผลผลิต ไม่มีการนำเอาเทคโนโลยีที่ก้าวหน้ามาใช้ในทางการทหารเพราะเชื่อมั่นในปริมาณกำลังพลมากกว่าอาวุธยุทโธปกรณ์ แนวทางของฝ่ายขวาดตรงกันข้ามกับฝ่ายซ้าย กล่าวคือ ฝ่ายขวาเห็นว่าเศรษฐกิจในระบบคอมมูนเป็นการเน้นการพึ่งตนเองในระดับต่ำ ระบบเศรษฐกิจที่พึงประสงค์ควรมีการวางแผนจากส่วนกลางเพื่อให้ระบบเศรษฐกิจเกิดการประสานกัน นอกจากนี้ ฝ่ายขวายังให้ความสำคัญกับการให้สิ่งจูงใจแก่แรงงานเพื่อกระตุ้นให้ผลผลิตเพิ่มพูนขึ้นพร้อมกันไปกับการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจให้ก้าวหน้ามากกว่าการใช้อุตสาหกรรมทางการเมืองมาปลุกเร้า ด้วยเหตุผลเดียวกันนี้ฝ่ายขวาก็เห็นว่า การทหารที่ก้าวหน้าจึงควรเป็นไปโดยการให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีระดับสูงเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการสู้รบมากกว่าปริมาณกำลังพล แนวทางของฝ่ายขวาคือ “กลุ่มหลิว-เต๋ง” ในอดีตซึ่งต่อมาคือ กลุ่ม เต๋งเสี่ยวผิง นั้นจึงไม่เพียงไม่ถูกนำมาใช้เท่านั้น หากแต่แกนนำของกลุ่มความคิดนี้ยังถูกกวาดตอกจากเวทีการเมืองไปไม่น้อย ทั้ง ๆ ที่เป็นกลุ่มที่มีฐานทางการเมืองและการทหาร ดังนั้น การที่แนวทางของฝ่ายซ้ายที่นำโดย เจียงชิง ที่แทบจะไม่มีฐานทางการเมืองใดมารองรับนอกจากสื่อมวลชนของรัฐและทหารวนการพิทักษ์แดง (Red Guards) อีกส่วนหนึ่งสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาได้นั้น¹⁾ เหตุผลสำคัญจึงมาจากอำนาจที่ได้จาก เหมาเจ๋อตงนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ จึงไม่แปลกที่เมื่อ เหมา ถึงแก่อสัญกรรมไปไม่ถึงหนึ่งเดือน ฝ่ายขวาก็สามารถโค่นล้มฝ่ายซ้ายลงไปได้อย่างง่ายดาย

แต่ที่จริงแล้ว จีนในยุคปฏิรูปซึ่งได้เกิดขึ้นเพื่อแทนที่จีนในยุคปฏิวัติในเวลาต่อมานั้นก็คือ จีนที่เป็นผลผลิตจากการต่อสู้ของแนวทางการพัฒนา 2 แนวทางที่สืบเนื่องยาวนานมาไม่ต่ำกว่า 2 ทศวรรษ ด้วยเหตุนี้ จีนในยุคปฏิรูปที่มีการนำเอาแนวคิด “ฝ่ายขวา” มาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าวจึงหาใช้จีนที่พึ่งใช้แนวคิด “ฝ่ายขวา” หลังปี 1976 ไม่ ดังนั้น หากในอดีตการต่อสู้ 2 แนวทางดังกล่าวคือ “การต่อสู้ทางชนชั้น” แล้ว ในปัจจุบันการต่อสู้ที่วุ่นก็คือ “การต่อสู้ทางเศรษฐกิจ” นั่นเอง

¹⁾ วารินทร์ วงศ์หาญเชาว์ และ จันทน์ วงศ์หาญเชาว์, เศรษฐกิจจีนจากประสบการณ์และการค้นคว้า (กรุงเทพฯ : กลุ่มศึกษาปัญหาเศรษฐกิจและชนวนวิทยาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ, 2519) : 8-22.

๒. จีนในยุคปฏิรูป

จีนในยุคปฏิรูปมีช่วงเวลาตั้งแต่หลังปี 1976 จนถึงปัจจุบัน กล่าวคือ ในช่วงหลังปี 1976 นั้น แม็กกลุ่ม เต็งเสี่ยวผิง จะสามารถโค่นล้มกลุ่ม เจียงชิง หรือกลุ่ม เหมา ลงไปได้แล้วก็ตาม แต่การก่อสร้างโครงสร้างทางการเมืองหรือการปกครองยังไม่อาจทำได้เรียบร้อยโดยสมบูรณ์ ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาที่กลุ่มอำนาจใหม่ที่มาแทนที่กลุ่มอำนาจเดิมจะต้องประสบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกลุ่มอำนาจเดิมได้ฝังรากอิทธิพลของตนมาอย่างยาวนานทั้งในทางโครงสร้างทางการเมืองและในทางความคิด ด้วยเหตุนี้ ฮว่ากั๋วเฟิง ผู้นำคนใหม่ซึ่งก้าวขึ้นมาแทนที่ เหมาเจ๋อตง จึงเป็นที่รู้กันว่าไม่ใช่ผู้นำที่แท้จริง นโยบาย 4 ทักษะที่เกิดขึ้นในระหว่างที่เขาอยู่ในตำแหน่งสูงสุดในช่วงสั้น ๆ นับเป็นภาพสะท้อนอำนาจในความเป็นจริงของเขาได้เป็นอย่างดี

กล่าวคือว่า นโยบาย 4 ทักษะซึ่งเป็นนโยบายที่วางด้วยการพัฒนาจีนให้มีความทันสมัย 4 ด้านคือ ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรม ด้านการทหาร และด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีนั้น หากจะพิจารณาในเบื้องต้นแล้วจะพบว่า หลักการของแนวคิดนี้สอดคล้องกับแนวทางของฝ่ายขวาที่นำโดย กลุ่มหลิว-เต๋ง (หรือ กลุ่ม เต็งเสี่ยวผิง ในเวลาต่อมา) แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า นโยบายนี้ขัดแย้งกับความเป็นจริงในแง่ที่ว่า การจะบรรลุนโยบายดังกล่าวจะเป็นไปได้ยากยิ่งหรือเป็นไปได้เลย แม้แต่น้อยถ้าหากจีนไม่พึ่งพิงวิทยาการที่ก้าวหน้ากว่าจากโลกภายนอก โดยเฉพาะจากตะวันตก ในแง่นี้จึงรวมไปถึงกลไกการบริหารจัดการเศรษฐกิจในแบบทุนนิยมอีกด้วย นโยบาย 4 ทักษะจึงเป็นนโยบายที่เป็นกลาง นั่นคือ เป็นนโยบายที่ยอมรับความทันสมัยเหมือนไม่ปฏิเสธ “หนทางทุนนิยม” แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่เปิดโอกาสให้กับ “แนวคิดทุนนิยม” เข้ามาในสังคมจีน ความเป็นกลางเช่นนี้เองที่ทำให้ภาพของ ฮว่ากั๋วเฟิง กลายเป็นผู้นำที่เป็นกลางไปด้วย ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงแล้ว ความเป็นกลางของนโยบายดังกล่าวกลับดำรงไว้ซึ่งภาพของความขัดแย้งกันเองในต้นนโยบายอย่างชัดเจน หรือกล่าวอีกนัยก็คือ นโยบาย 4 ทักษะยังคงเป็นนโยบายที่ขัดกับการพัฒนาของจีนไม่ให้เดินไปสู่ “หนทางทุนนิยม” นั่นเอง

จึงไม่แปลกที่นโยบาย 4 ทักษะตีบทหน้าไปอย่างเชื่องช้า และภายหลังจากการประกาศใช้นโยบายนี้ไปไม่นาน กลุ่มของ เต็งเสี่ยวผิง ก็ได้ตัดสินใจปลด ฮว่ากั๋วเฟิง ออกจากตำแหน่งผู้นำสูงสุดลงไปอยู่ในตำแหน่งที่ต่ำลง และเป็นเช่นนั้นเรื่อยมากระทั่งไม่เหลือตำแหน่งอันใดอีกเลยนอกจากสมาชิกพรรค ภายหลังจากปลด ฮว่ากั๋วเฟิง ในปี 1980 ก็เป็นอันรู้กันโดยทั่วไปว่า เต็งเสี่ยวผิง ได้บริหารจัดการทางการเมืองของตนหมดไปโดยสิ้นเชิง ส่วน “แก๊งสี่คน” และพรรคพวกกระดานดำอีกกลุ่มหนึ่งที่เป็นศัตรูทางการเมืองโดยตรงนั้นหมดสิ้นอำนาจไปแล้วตั้งแต่ปลายปี 1976 เพราะถูกจับกุมคุมขัง และต่อมาได้ถูกดำเนินคดีตามกฎหมายขั้นแรกในปี 1980 ตัดสินคดีในปี 1981 ทุกคนล้วนถูกลงโทษไม่ต่างกัน โดยเฉพาะ เจียงชิง ซึ่งถูกลงโทษจำคุกตลอดชีวิตนั้นต่อมาได้ถูกคลายใน

คุกเมื่อเดือนพฤษภาคม 1991¹⁶ ภายหลังจากที่กลุ่มของ เต็งเสี่ยวผิง สามารถจัดอุปสรรคที่มาขัดขวางแนวทางของตนจนหมดสิ้นไปแล้ว จีนในยุคปฏิรูปก็เริ่มฉายภาพที่ชัดเจนมากขึ้น

ในระหว่างที่อำนาจของ ท้ากั๋วเฟิง อยู่ในช่วงที่ถูกวิตรอนอย่างช้าๆ นั้นได้เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า อิทธิพลของ เต็งเสี่ยวผิง เริ่มปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น และในช่วงที่การจัดปฏิบัติกิจการทางการเมืองกำลังดำเนินการอยู่ดังที่ได้กล่าวไปแล้วนี้เอง สิ่งที่เขาได้กระทำควบคู่กันไปก็คือ การชำระสะสางนโยบาย 4 ท้นสมัยด้วยการขยายแนวคิดของนโยบายให้ชัดเจนและมีความเป็นไปได้มากขึ้น ในปลายปี 1978 จีนภายใต้การนำอย่างไม่เป็นทางการแต่เต็มไปด้วยอำนาจของ เต็งเสี่ยวผิง ก็ได้ประกาศบทกวีใหม่ของตนต่อชาวโลกด้วยนโยบาย 2 นโยบายคือ นโยบายเปิดประเทศ และนโยบายปฏิรูปเศรษฐกิจ นโยบายทั้งสองถูกปฏิบัติอย่างจริงจังในปี 1979 และนับแต่นั้นมานโยบาย 4 ท้นสมัยก็ค่อยๆ หายหายไปจากการอ้างถึงของจีน สิ่งที่มาแทนที่ก็คือ จีนในยุคปฏิรูป¹⁷

จีนในยุคปฏิรูปจึงนอกจากจะเป็นยุคของกลุ่มของ เต็งเสี่ยวผิง จะสามารถนำเอาแนวทางการพัฒนาที่ตนคิดเอาไว้ตั้งแต่เมื่อสองทศวรรษมาแล้วอย่างเต็มที่แล้ว ความเข้าใจที่มีต่อคำว่า “ปฏิรูป” ในยุคนี้ความผูกพันระหว่างความเปิดประเทศกับการปฏิรูปเศรษฐกิจนับว่ามีนัยสำคัญยิ่ง กล่าวคือว่าการเปิดประเทศในที่นี้ไม่เพียงจะหมายถึงการเปิดให้มีการค้าการลงทุนของต่างชาติขึ้นในจีนเท่านั้น หากยังรวมถึงการเปิดรับเอาความรู้ตลอดจนวิทยาการที่ก้าวหน้าในด้านต่างๆ ของนานาประเทศโดยเฉพาะตะวันตกเข้ามาใช้ทั้งสังคมจีนอีกด้วย ส่วนการปฏิรูปเศรษฐกิจก็เช่นเดียวกันที่ไม่เพียงจะหมายถึงการยอมรับเอาเงื่อนไขการแข่งขันหรือกลไกต่างๆ ของระบบทุนนิยมเข้ามาใช้ในโครงสร้างทางเศรษฐกิจระดับต่างๆ เท่านั้น หากยังหมายถึง การปฏิรูปเฉพาะเศรษฐกิจที่ไม่รวมเอาการปฏิรูปการเมืองเข้าไปด้วย นักสำคัญจะคำว่า “ปฏิรูป” ของจีนในยุคนี้จึงอยู่ตรงที่ว่า นับแต่ปี 1979 เป็นต้นไป จีนจะได้พัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางที่ไม่ปฏิเสธระบบทุนนิยม และการพัฒนาตามแนวทางนี้จะไม่กระทบกับ “เบ็ดทา” ของโครงสร้างทางการเมืองที่มีอยู่แต่เดิมที่ยังคงมีพรรคคอมมิวนิสต์จีนเป็นพรรคการเมืองเดียวที่มีอำนาจสูงสุด การเปลี่ยนแปลงหากจะมีก็คงเป็นไปในเรื่องของ “รูปแบบ” เท่านั้น และเช่นเดียวกับจีนในยุคปฏิวัติที่จีนในยุคนี้มักจะใช้คำว่า “ปฏิรูป” อยู่โดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นการรณรงค์ทางเศรษฐกิจ การโฆษณาทางเศรษฐกิจ การแถลงของรัฐในวาระต่างๆ หรือในสื่อมวลชน เป็นต้น และเพื่อให้การอธิบายจีนในยุคปฏิรูปอันเป็นยุคที่สืบเนื่องมาถึงปัจจุบันและจะยังคงก้าวเดินต่อไปจนถึงศตวรรษที่ 21 เป็นระบบ ในที่นี้จึงขอแยกอธิบายเป็นช่วงๆ พร้อมอุทิศพื้นที่ให้มากกว่าหัวข้อก่อนหน้านี้เพราะเป็นหัวข้อที่เกี่ยวเนื่องกับการศึกษาในที่นี้โดยตรงดังนี้

¹⁶ ชีวิตของ เจียงซิง หูเพิ่นเลินได้โน้ รุชาน (นานผิง), เจียงซิง เขี่ยฟ้าทำคืน, บุญศักดิ์ แสงระวี แปลและเรียบเรียง (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ), 2534. รุชาน มีชื่อจริงว่า จูจิ่งสี เป็นภรรยาของ หวังเจียเลียง อดีตกรรมการการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์จีนที่ถูกกลุ่มของ เจียงซิง กล่าวโทษและทำร้ายร่างกายจนตายในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรม

¹⁷ การเมืองจีนก่อนเข้าสู่ยุคปฏิรูปดูเพิ่มเติมได้จาก เขียน วัณวิทย์, จีนผลิตแผ่นดิน (กรุงเทพฯ : ไทลัมเนชัน, 2527) : 1-32.

1. การปฏิรูปจีนในระยะเริ่มต้น (ค.ศ. 1979 - 1989)

จีนในยุคปฏิรูปในช่วงทศวรรษแรกก้าวเดินไปเหมือนเด็กที่เพิ่งหัดเดิน พื้นที่เศรษฐกิจนาปรเกษตรและมีข้อแปลกๆ ถูกเปิดเพื่อให้มีการค้าการลงทุนที่นอกกรอบที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน เช่นเดียวกับการหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกที่เป็นไปอย่างไม่ขาดสาย วิถีชีวิตของผู้คนเริ่มเปลี่ยนไป ฐานะความเป็นอยู่ของชนวนาและกรรมกรหรือคหวิ้วๆ ไปดีขึ้นเมื่อเปรียบกับจีนในยุคปฏิวัติ เลิกผ้าแพรพรรณที่แต่เดิมมีอยู่เพียงไม่กี่สีไม่กี่แบบก็เปลี่ยนมาเป็นหลากหลายแบบ การศึกษาในสถาบันการศึกษาต่างๆ เริ่มถูกจัดให้เข้าที่เข้าทางพร้อมกับนำความรู้และวิทยาการจากตะวันตกมาไว้ในหลักสูตร ชาวจีนเริ่มมีสิทธิที่จะออกไปสู่โลกภายนอกมากขึ้นทั้งเพื่อการท่องเที่ยวหรือการศึกษา ฯลฯ แต่ด้วยเหตุที่การปฏิรูปไม่ได้ครอบคลุมไปถึงการเมืองดังที่ได้อ้างไว้แล้ว การเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงค่อยๆ สะสมปัญหาภายในขึ้นมามากอย่างช้าๆ

ประเด็นปัญหาในประการแรกมีอยู่ว่า การเมืองที่ไม่ถูกปฏิรูปไปด้วยนั้นในด้านหนึ่งหมายถึงการคงอยู่ของอำนาจในการใช้เงินทอนุมัติของผู้นำในระดับต่างๆ ส่วนหนึ่งของอำนาจในลักษณะนี้ตกค้างมาตั้งแต่ในยุคปฏิวัติ เป็นอำนาจที่เปิดโอกาสให้ผู้บ้ำในแต่ละระดับสามารถอนุมัติสิ่งการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามขอบเขตที่จำกัดด้วยตำแหน่งหน้าที่ที่ตนดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับสิทธิผลประโยชน์ เงินทอนุมัติที่สำคัญในกรณีนี้ก็คือ สิทธิในการอนุมัติสิ่งซื้อสินค้าในราคาของรัฐบาลที่ต่ำกว่าราคาตลาดนับเท่าตัวหรือหลายเท่าตัว สิทธิในการอนุมัตินี้มีสัดส่วน (quota) ที่แตกต่างกันไปตามระดับชั้นของตำแหน่งที่ผู้นำแต่ละคนดำรงอยู่ ตัวอย่างสมมุติ เช่น ผู้นำในระดับหัวหน้ากองคนหนึ่งอาจจะมีสิทธิในการสั่งซื้อปูนซีเมนต์ไม่เกิน 100 ถุงในวลาารัฐ ถ้าระดับผู้อำนวยการอาจจะซื้อได้ 200 ถุง เป็นต้น สิทธิทำนองนี้มีหลายรูปแบบและหลายระดับ ในบางรูปแบบสิทธินี้ยังครอบคลุมไปถึงบุตรหลานในกรณีทีบุคคลคนนั้นเป็นผู้นำระดับสูงอีกด้วย ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือว่า ผู้นำในยุคปฏิรูปได้ใช้สิทธินี้ไปเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวด้วยการใช้เงินทอนุมัติซื้อสินค้าราคาถูกตามโควตาที่ตนพึงได้แล้วนำไปขายต่อให้ถึงบุคคลภายนอก ราคาการซื้อขายจะต่ำกว่าารัฐหรือแพงกว่า ารัฐรู้กันั้นก็น้อยขึ้นอยู่กันั้นว่าบุคคลที่มาซื้อนั้นเป็นใครและมีวัตถุประสงค์อย่างไร เช่น เป็นญาติสนิทมิตรสหายหรือเป็นพ่อค้าเอกชนทั่วไป ปัญหานี้แผ่ไปอย่างกว้างขวางในแวดวงราชการ เป็นปัญหาที่หากพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วจะดูเหมือนไม่ใช่การจัดการรวาญร้งหลวง เพราะทุกอย่างมีกฎหมายรองรับ ชาวจีนมองว่าเป็นปัญหาการใช้ “อภิสิทธิ” ไม่ใช่การใช้ “สิทธิ” ดังนั้น เมื่อเวลาผ่านไปการใช้อภิสิทธิตามความหมายที่ว้านี้จึงถูกเรียกว่า “กวนตัวว้”³³ ทั่วกล่าด้วยว่า อภิสิทธิดังกล่าวแม้จะมีไม่น้อยที่ตกค้างมาตั้งแต่ในยุคปฏิวัติ แต่ในยุคดังกล่าวที่กระแส “การต่อสู้ทางชนชั้น” ที่การปฏิเสศคนรวยและความร่ำรวยกำลังพุ่งขึ้นสูง การใช้อภิสิทธิดังกล่าวจึงไม่เกิดขึ้น อย่างน้อยก็เข้าใจได้ว่าการใช้อภิสิทธิที่ว้านี้จะนำภัยมาให้แก่คนมากกว่าความสุข

³³ ผู้ให้ความกระจ่างเกี่ยวกับเรื่องระบบอภิสิทธิและหรือกวนตัวว้คือ ศาสตราจารย์ เฟิงแย่นจอง นักวิจัยรับเชิญประจำสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประเด็นปัญหาในประการต่อมาก็คือ การเมืองที่ไม่ถูกปฏิรูปยังหมายถึง การที่ข้าราชการที่ดำรงตำแหน่งมาช้านานตั้งแต่ยุคปฏิวัติเรื่อยมาจนถึงยุคปฏิรูปโดยไม่ได้รับการกระทบกระเทือนจากกระแสความขัดแย้งหรือได้รับแต่ไม่มาก นอกจากอภิสิทธิ์ที่ข้าราชการหรือผู้นำเหล่านี้พึงได้รับแล้ว การสามารถนั่งอยู่ในตำแหน่งเดิมหรือสูงขึ้นไปยังหมายถึงความจำเป็นของชีวิตอีกด้วย ดังนั้น ภายหลังจากการปฏิรูปผ่านไปหลายปี บัณฑิตใหม่ที่สามารถศึกษาภายใต้ความรู้ใหม่จากตะวันตกที่สอดคล้องกับความต้องการของจีนในยุคปฏิรูปจึงไม่อาจแทรกตัวเข้าไปมีตำแหน่งทางการเมืองได้ง่ายนัก มีหน้าที่ ระบบสายสัมพันธ์ (connection) หรือ “กวนซี” ที่ “เส้นสาย” ต่างๆ ยังคงฝังรากอยู่ในสังคมวัฒนธรรมจีนก็ยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญในการกีดกันคนจีนรุ่นใหม่ให้หลุดจากตำแหน่งงานด้วยการเปิดให้คนใกล้ชิดหรือญาติสนิทมิตรสหายของข้าราชการหรือผู้นำเป็นผู้รับโอกาสไป

ด้วยผลจากประเด็นปัญหา 2 ประการข้างต้นเป็นอย่างน้อยที่ได้กลายเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่น่าไปสู่การชุมนุมประท้วงของบรรดานักศึกษาจีนในปลายทศวรรษ 1980 เป็นระยะๆ จนนำไปสู่ขบวนการทางการเมืองครั้งใหญ่ในเดือนเมษายน 1989 เมื่อนักศึกษาและประชาชนนั้น แสวงได้พากันชุมนุมเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ต่อรัฐบาล ผลก็คือ รัฐบาลโดยอำนาจที่ไม่เป็นทางการของ เจียงเสี่ยวผิง ก็ได้ตัดสินใจใช้กำลังทหารเข้าปราบปรามผู้ชุมนุมในวันที่ 4 มิถุนายน ณ จัตุรัสเทียนอันเหมิน จนมีผู้เสียชีวิตนับร้อยจากที่มีการประมาณกันว่าจะร่วมพัน การเกิดขึ้นของกรณีเทียนอันเหมิน หรือ ที่จีนเรียกว่า “กรณีหกสี่” หรือ “สี่สี่” (หก หรือ สี่ หมายถึง เดือน หกหรือเดือนมิถุนายน และ สี่ หมายถึง สี่ หรือวันที่ 4) ถือเป็นการสิ้นสุดลงสำหรับช่วงทศวรรษแรกของ การปฏิรูปจีนที่จบลงอย่างนองเลือด²¹ ในส่วนของชนชั้นนำจีนได้มีผู้นำถูกปลดออกจากตำแหน่ง 2 คน คือ ชูเห่าปิง เลขาธิการพรรคถูกปลดจากตำแหน่งในปี 1987 และจ้าวเจี๋ยหยาง ผู้ขึ้นมามีตำแหน่งแทน ชู ถูกปลดในปี 1989 หลังเหตุการณ์นองเลือดผ่านไปไม่กี่วัน

จะเห็นได้ว่า การปฏิรูปจีนในช่วงต้นนี้มีปัญหาที่เกิดขึ้นดังกล่าวส่วนหนึ่งถือเป็นผลสืบเนื่องที่มีมาช้านานตั้งแต่ยุคปฏิวัติ จีนไม่ได้ปฏิรูปการเมืองด้วยเหตุผลที่ว่าต้องการรักษาอำนาจของพรรคคอมมิวนิสต์เอาไว้ประการหนึ่ง และต้องการรักษาความเป็นรัฐสังคมนิยมเอาไว้อีกประการหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ เจียงเสี่ยวผิง ที่มีต่อผู้ปฏิบัติงานของพรรคฯ เมื่อวันที่ 16 มกราคม 1980 ที่ว่า “ความล้มเหลวของระบอบสังคมนิยมเหนือระบอบทุนนิยม ก่อนอื่นแสดงออกที่ความเร็วและผลของการพัฒนาเศรษฐกิจ”²² ที่สำคัญก็คือว่า ภายใต้งานดังกล่าวนี้ สิ่งสืบเนื่องที่สำคัญไม่น้อยก็คือ การที่ เจียงเสี่ยวผิง ยังคงมีอำนาจไม่ต่างกับ “จักรพรรดิ” ดังที่ เหม่าเจี๋ยหลง มีมาก่อนหน้า²³ และโดยสมณะเช่นนี้เองที่ได้ส่งผลสะท้อนต่อไปในช่วงที่สองของการปฏิรูป

²¹ เกี่ยวกับขบวนการนักศึกษาจีนเพิ่มเติมได้จาก วรศักดิ์ มหัทธโนบล, “ขบวนการนักศึกษาจีน : พัฒนาการและเปรียบเทียบกรณีไทย”, เพ็ญอักษร, หน้าสี่ถึงหก.

²² เจียงเสี่ยวผิง, “เกี่ยวกับสถานการณ์และการแข่งขันในปัจจุบัน”, หลิวเซ่าฉี : อธิการบดีหรือลี้ทงเก้, พ.ลิจิตต์ และเรียบเรียง, เพ็ญอักษร : 81.

2. การปฏิรูปจีนในช่วงระยะเร่งรีบ (ค.ศ. 1989 - 1997)

จีนในยุคปฏิรูปช่วงนี้ถูกกำหนดด้วยสถานการณ์แวดล้อมที่สำคัญ 2 สถานการณ์คือ หนึ่ง สถานการณ์ที่จำต้องปรับตัวอย่างขนานใหญ่ภายหลัง “กรณีทกสี” และสอง สถานการณ์การส่งมอบเกาะฮ่องกงในวันที่ 1 กรกฎาคม 1997 ในขณะที่ผู้นำสูงสุด เด็ง เสี่ยวผิง ยังเข้าสู่วัยชราเหมือนไม้ไผ่ผืนงอกเข้าไปทุกขณะ ในที่นี้จะอธิบายการปฏิรูปจีนในช่วงนี้อย่างเป็นทางการหลักบนพื้นฐานของสถานการณ์แวดล้อมทั้งสองดังกล่าว

ภายหลังจากเหตุการณ์นองเลือดที่จัตุรัสเทียนอันเหมินผ่านพ้นไปแล้ว สถานการณ์ภายในจีนตกอยู่ภายใต้ความเลียบสงบอยู่ประมาณ 2 ปีท่ามกลางการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจและการกดดันทางการเมืองจากนานาประเทศโดยเฉพาะตะวันตก จีนไม่ได้กังวลกับการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจมากนักเพราะรู้ดีว่าด้วยการเป็นตลาดที่มีขนาดใหญ่ของตนนั้น ตะวันตกจะไม่ปล่อยให้การคว่ำบาตรดังกล่าวเป็นไปอย่างยาวนาน และการนี้ก็เป็นจริงดังที่จีนเชื่อเมื่อปรากฏว่า ลีค คังเกี๋เดือนหลังจากนั้นมาตรการคว่ำบาตรก็ถูกยกเลิกไปหลังจากเหตุการณ์ผ่านพ้นไปเพียงประมาณครึ่งปี ไม่เพียงเท่านั้น กล่าวเฉพาะสหรัฐฯ แล้วยังได้มีการพบปะกันระหว่างเจ้าหน้าที่ระดับสูงด้วยกันอย่างลับ ๆ ในระหว่างที่สหรัฐฯ ยังไม่ได้ยกเลิกการห้ามพกระหว่างเจ้าหน้าที่ระดับสูงของทั้งสองฝ่ายซึ่งเป็น 1 ในมาตรการคว่ำบาตรหลายประการอีกด้วย^{๓๓} ดังนั้น สิ่งที่จีนกังวลใจมากกว่าก็คือการแก้ไขสถานการณ์ภายในของตน

ภายหลังจากเหตุการณ์นองเลือดผ่านพ้นไป ขนขึ้นนำจีนได้กลับมาพิจารณาเหตุผลสรุปเกี่ยวกับการปฏิรูปกับใหม่อีกครั้งหนึ่ง ในขณะที่ทั้งชาวจีนและชาวโลกต่างเฝ้าดูว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงอันใดเกิดขึ้นต่อไปท่ามกลางความเงื้อมเงาหลังเหตุการณ์ และแล้วในเดือนมกราคม 1992 นั้นเอง เด็ง เสี่ยวผิง ได้ปรากฏตัวขึ้นอย่างมีความหมายอีกครั้งหนึ่งด้วยการเดินทางไปเยือนพื้นที่เศรษฐกิจหยกแห่งทางภาคใต้ของจีน ในระหว่างการเยือนเขาได้แสดงความเห็นหลายประการเกี่ยวกับการปฏิรูป แต่สาระสำคัญส่วนรวมสรุปอยู่ที่การให้การปฏิรูปจีนดำเนินต่อไปอย่างเร่งรีบ ปฏิเสธไม่ได้เลยว่านั่นคือการรณรงค์ทางการเมืองครั้งใหญ่ที่มีเป้าสูงสุดอยู่ที่การเสนอแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจที่เข้มแข็งยิ่งขึ้นโดยอาศัยฐานภาพการเป็นผู้นำสูงสุดของเขาเอง

การรณรงค์ของ เด็ง เสี่ยวผิง ได้ผลเกินคาดหมาย จีนได้หวนกลับมาเป็นข่าวอีกครั้งหนึ่งในสื่อมวลชนแขนงต่างๆ ของโลก ความวิตกกังวลทางเศรษฐกิจเริ่มเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง แต่สิ่งที่น่าสนใจยิ่งกว่านั้นก็คือ นับแต่ปีนั้นเองที่ขนขึ้นนำจีนเริ่มทำการชำระสะสางปัญหาที่ค้างคามาจากเหตุการณ์นองเลือด การเคลื่อนไหวที่สำคัญที่สุดก็คือ การรณรงค์เรียกร้องให้ออกเลิกในสิ่งที่เรียกว่า “สาม

^{๓๓} สมชัย ฤชุพันธุ์, “อิทธิพลของอนุ 7 ประเทศชาติอุตสาหกรรม (G-7) : องค์การกำหนดมาตรฐานเศรษฐกิจโลก,” จุลนาถกรณวารสาร (ตุลาคม-ธันวาคม 2532) : 48.

เหล็ก” อันหมายถึง หนึ่ง แก้วเหล็ก หรือตำแหน่งที่ข้าราชการดำรงอยู่อย่างมั่นคง สอง ขามเหล็ก หรือสวัสดิการหรือสิทธิที่ข้าราชการได้รับตลอดไป และสาม เงินเดือนเหล็ก หรือรายได้ในรูปแบบต่างๆ ที่ข้าราชการได้รับอย่างสม่ำเสมอ เห็นได้ชัดว่า การรณรงค์ดังกล่าวย่อมกระทบต่อสถานะของผู้นำในระดับต่างๆ ซึ่งไม่ว่าตนจะทำงานดีหรือไม่ มีผลงานมากหรือน้อย ทั้ง 3 สิ่งดังกล่าวก็ยังมั่นคงต่อไป ประดุจความแข็งแกร่งของเหล็ก ผลของการรณรงค์ที่เริ่มตั้งแต่ต้นปีเรื่อยไปจนถึงประมาณกลางปี 1992 ในที่สุด รัฐบาลก็ประกาศยกเลิก “ขามเหล็ก” จากที่เคยมีแต่เดิมจนแทบไม่เหลือให้ผู้นำในระดับต่างๆ นำมาแสวงหาผลประโยชน์ได้อีกต่อไป” การยกเลิกครั้งนี้จึงเท่ากันเป็นการทำลายระบบอภิสิทธิ์หรือ กว้นตัว ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่นำมาซึ่งความไม่พอใจของบรรดานักศึกษา จนเกิดเหตุการณ์นองเลือดขึ้นเมื่อปี 1989

ทั้งก่อนและหลังการรณรงค์ดังกล่าว ความตึงเครียดทางเศรษฐกิจยังคงดำเนินต่อไปและมีแนวโน้มของความร้อนแรงสูงขึ้น จนถึงปี 1993 ความร้อนแรงทางเศรษฐกิจก็ยังไม่ยุติด้วยอัตราค่าเงินบาทที่สูงถึงร้อยละ 13 ความปั่นป่วนวุ่นวายเริ่มเกิดขึ้นเมื่อผู้นำท้องถิ่นเกือบทั่วประเทศได้อ้างคำขานาของ เต็งเฮียวผิง มาเป็นเหตุผลในการสร้างมาตรการทางเศรษฐกิจต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ในพื้นที่ที่อยู่ในการดูแลของตนขึ้น ผู้นำท้องถิ่นในหลายมณฑลได้นำเงินกมณัติของชาวนาไปใช้หมุนเวียนในธุรกิจที่ลงทุนในพื้นที่ของตน บ้างก็ซื้อผลผลิตทางการเกษตรจากชาวนาโดยเชื่อไว้ก่อน บ้างก็ขึ้นค่าปากกกรรมเหมียมเท่ากับชาวนาด้วยข้ออ้างง่าย ๆ ว่าเพื่อนำไปซื้ออาหารอุปโภค เช่น รถยนต์ เพื่อใช้ในงานราชการที่ตนทำเพื่อชนบท ใครไม่จ่ายจะมีความผิด ชาวนาที่เป็นเจ้าหน้าที่รัฐบาลท้องถิ่นไม่มีหลักฐานอะไรนอกจากใบรับรองการเป็นหนี้ที่คล้ายกับสมุดบัญชีชาวจีนในไทยเคยใช้กัน หรือที่เรียกในคำจีนว่า “ไปเถี่ยวจื่อ”

แรงกดดันอันเนื่องมาจากการกระทำดังกล่าวของผู้นำท้องถิ่นเพิ่มความตึงเครียดขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อถึงเวลาชำระเงินแล้วกับไม่มีเงินมาจ่ายแก่ชาวนา ในที่สุด ก็กลายเป็นเหตุให้ชาวนาเงินใน 11 มณฑลลุกขึ้นประท้วงจนลามไปสู่การจลาจลในเวลาต่อมา มณฑลเหล่านี้ประกอบด้วย ซานตง ซานซี เหอหนาน เจียงซู อานฮุย หูเป่ย์ ซื่อชวน กุ้ยโจว หูหนาน เจียงซี และกว่างซี ตัวเลขในปี 1991 ที่ให้เห็นว่า 9 ใน 11 มณฑลเหล่านี้มีรายได้ต่อหัวต่อปีต่ำที่สุดคือ อยู่ในระหว่าง 900 - 1,300 หยวน (ตัวเลขสูงสุดคือ 1,700 - 4,000 หยวน) ในที่สุด รัฐบาลกลางก็ได้ใช้มาตรการต่างๆ เข้าจัดการ เช่น ห้ามไม่ให้รัฐบาลท้องถิ่นเป็นหนี้ชาวนา ประกาศยกเลิกพื้นที่เศรษฐกิจและการลงทุนในธุรกิจของรัฐบาลท้องถิ่นที่ไม่มีกฎหมายรองรับ เป็นต้น จนความปั่นป่วนวุ่นวายยุติลงไปได้ในที่สุด อนึ่ง มาตรการดังกล่าวนี้เป็น 2 ใน 16 ข้อ ข้ออื่นๆ ที่เหลือเป็นมาตรการที่รัฐบาลกลางใช้แก้ปัญหาความร้อนแรงทางเศรษฐกิจในขอบเขตทั่วประเทศ²² ผลที่ออกมาเช่นนี้แม้จะหยั่งรู้ได้ถึงความรู้สึกนึก

²² วรศักดิ์ นพทนต์โนบล, “จีน”, เอเชียรายปี 1993/2536 (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) : 199-200.

²³ Far Eastern Economic Review (15 July 1993) : 68-75. และ วรศักดิ์ นพทนต์โนบล, “จีน”, เอเชียรายปี 1994/2537 (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา, 2537) : 197-198, 200.

คิดของผู้นำท้องถิ่นก็ตาม แต่โดยเหตุการณ์แล้วได้แสดงผลของการปฏิรูปที่เร่งรีบได้อย่างชัดเจน นั่นคือ ช่องว่างความเหลื่อมล้ำที่ต่างกันมากระหว่างชนบทกับเมือง ความต่างนี้ได้ส่งผลให้ชาวชนบทจีนหลังไหลเข้าไปหางานทำในเมืองใหญ่ตามชายฝั่งทะเลตะวันออก และโดยคนเหล่านี้เองที่ได้ส่งเงินชนาณัติมายังญาติพี่น้องของตนในชนบทจนเกิดปัญหาต่งที่กล่าวมา

ตามจนในปี 1995 สถานการณ์ความร้อนแรงทางเศรษฐกิจจึงค่อย ๆ ลดลง การแก้ไขปัญหาคือความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทได้เริ่มขึ้นแต่ยังไม่เห็นผล ผลที่เห็นอย่างชัดแจ้งก็คือการขายตัวเติบโตใหญ่ของชนชั้นกลางที่เป็นผลิตผลของความเหลื่อมล้ำที่วันนั้น จากจำนวนชนชั้นกลางจีนในปี 1992 ซึ่งมีอยู่ 64 ล้านคนถูกประมาณการโดยนิตยสาร Asian Business ว่าจะเพิ่มเป็น 240 ล้านคนในปี 1998⁹⁹ ตัวเลขประมาณการนี้แม้จะยากแก่พื้นที่ที่ชีวิตได้ยาก แต่กล่าวในแง่ปรากฏการณ์การให้ชีวิตของคนในเมืองใหญ่ต่าง ๆ แล้วนับว่าชนชั้นกลางในจีนได้เพิ่มมากขึ้นจริง ความฟุ่มเฟือย ค่านิยมตะวันตก การบูชาเงินตรา สถานการณ์โสเภณี¹⁰⁰ ปัญหาอาชญากรรม แรงงานอพยพภายในประเทศและที่ลี้ภัยนอกประเทศ โรคเอดส์ที่แพร่กระจายอย่างรวดเร็ว ยาเสพติดที่ถูกใช้เพิ่มมากขึ้น¹⁰¹ ธุรกิจที่ผุดขึ้นราวดอกเห็ดแต่มีมาตรฐานคุณภาพต่ำ¹⁰² ฯลฯ นับเป็นปรากฏการณ์ที่ชี้ภาวะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้เป็นอย่างดี การปฏิรูปที่ก่อปัญหาเช่นนี้เองที่ทำให้ทนายผู้นำจีนรุ่นที่ 3 ภายใต้การนำของ เจียงเจ๋อหมิน ไม่น้อย เขาได้พยายามรณรงค์ให้ชาวจีนหันกลับมาใส่ใจกับพื้นฐานอารยธรรมที่ดี ๆ ของจีนซึ่งสืบเนื่องมาเป็นเวลาหลายพันปี ให้เลิกบูชาเงินตรา เลิกหลงไหลในวัตถุนิยมและเชิกลั ฯลฯ แล้วให้ใส่ใจกับคุณค่าจริยธรรมดั้งเดิมของสังคมจีนให้มากขึ้น แม้เขาจะเรียกสิ่งนี้ว่า “อารยธรรมทางจิตวิญญาณ” (spiritual civilization) ก็ตาม แต่ก็ถูกมองว่าเป็นแนวคิดอนุรักษนิยมใหม่ (neo-conservative) หรือไม่ก็ชาตินิยมใหม่ (neo-nationalism)¹⁰³ อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าการณรงค์ของเขาจะไม่ประสบผลอะไรมากนัก

การส่งมอบเกาะฮ่องกงจากอังกฤษมาสู่จีนในวันที่ 1 กรกฎาคม 1997 เป็นไปอย่างราบรื่นและเลิกรา¹⁰⁴ แม้ก่อนหน้านี้จะเต็มไปด้วยความขัดแย้งระหว่างจีนกับอังกฤษในเรื่องเกี่ยวกับการ

⁹⁹ กรุงเทพธุรกิจ (4 เมษายน 2037) : 12.

¹⁰⁰ เจินไฉ วรศักดิ์ มหัทธโนบล, การค้าประเวณีหญิงจีนในไทย : ศึกษากรณีการล่อลวงหญิงจีนจากมณฑลหูหนานเพื่อประกอบอาชีพโสเภณีในไทย (กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539).

¹⁰¹ ดูเพิ่มเติมได้ใน พรพิมล ตรีโชติ วัชรินทร์ ยงศิริ สุกลักษณ์ กาญจนบุณย์ และทรงฤทธิ์ โพนเงิน, การศึกษาความร่วมมือในการแก้ไขปัญหายาเสพติดในประเทศไทย ตาวี พม่า จีน กัมพูชา และเวียดนาม (รายงานวิจัยเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด), 2541.

¹⁰² ตัวอย่างเช่น การเกิดเพลิงไหม้ในสถานบันเทิงถึง 4 แห่งในครั้งในปี 1994 จนทำให้มีผู้เสียชีวิตมากกว่า 2,500 คน บาดเจ็บร่วม 4,000 คน สาเหตุมาจากระบบการป้องกันภัยที่ไม่ได้มาตรฐาน ดู ผู้จัดการรายวัน (7-8 มกราคม 2538) : 9.

¹⁰³ Far Eastern Economic Review (October 3, 1996) : 22-23.

¹⁰⁴ ดูเพิ่มเติมได้ใน สิริเพ็ชร ทฤษฎาวดี, “ฮ่องกง”, เอเชียรายปี 1998/2541 (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) : 252-263.

จัดการบริหารหลังการส่งมอบและประชาธิปไตยในฮ่องกงทั้งก่อนและภายหลังจากนั้นก็ตาม³² การส่งมอบครั้งนี้จะมีที่สิ้นสุดความคาดหวังไปจากปรารถนาสุดท้ายของชีวิตในอันที่จะได้เห็นพิธีนี้พร้อมกับได้เหยียบดินแดนแห่งนี้อย่างเต็มภาคภูมิก็คือ มรณกรรมของ เติ้งเสี่ยวผิง ในวันที่ 19 กุมภาพันธ์ 1997³³ แม้จะเป็นเช่นนั้นก็ตาม แต่สัญญาณที่ดีก็คือ การถ่ายโอนอำนาจจาก เติ้งเสี่ยวผิง ในฐานะผู้นำที่ 2 ไปสู่ เจียงเจ็กหมิน ผู้นำรุ่นที่ 3 ไม่ปรากฏว่าจะมีปัญหาความขัดแย้งกันใด สิ่งที่ถูกผู้นำรุ่นที่ 3 ภายใต้อำนาจของ เจียง จะต้องกระทำต่อไปก็คือ การสืบทอดการปฏิรูปจีนที่ เติ้ง ได้เริ่มต้นเอาไว้

การปฏิรูปจีนในช่วงระยะเร่งรีบที่เริ่มจากความยุ่งยากอันเนื่องมาจากการเมืองภายในแล้วนำไปสู่การตัดสินใจเร่งการปฏิรูปจนเศรษฐกิจเกิดภาวะอ่อนแอจนยากแก่การควบคุมและนำไปสู่ปัญหาสังคมต่างๆ มากมายนั้น ได้ค่อยๆ จมลงอย่างสงบโดยความสามารถของกลุ่มผู้นำรุ่นที่ 3 ซึ่งนับจากนี้ไปจีนในยุคปฏิรูปได้ก้าวเข้าสู่ระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่การนำแบบผู้นำเดี่ยวซึ่งมีอำนาจเบ็ดเสร็จจากรัฐได้ค่อยๆ หมดบทบาทลงไป แต่ด้วยเหตุที่ฐานะผู้นำแบบดังกล่าวได้ฝังรากลึกอยู่ในสังคมการเมืองจีนมาเป็นเวลานานนับพันปี การนำแบบผู้นำร่วมของกลุ่มผู้นำรุ่นที่ 3 จึงเป็นเรื่องใหม่ที่ท้าทายการเมืองจีนไม่น้อย โดยเฉพาะการทำพายุดังกล่าวจะต้องกระทำผ่านปัญหาและอุปสรรคอันมากมาย ในอันที่แตกต่างแตกต่างไปจากการปฏิรูปเมื่อก่อนหน้านี้

3. การปฏิรูปจีนในช่วงระยะผู้นำรุ่นที่ 3 (ค.ศ. 1997-ปัจจุบัน)

หากจะนับเลาบรรณกรรมของ เติ้งเสี่ยวผิง เป็นตัวตั้งแล้ว การปฏิรูปจีนในช่วงระยะผู้นำรุ่นที่ 3 จะเริ่มต้นตั้งแต่ต้นปี 1997 ในระยะครึ่งปีแรก บทบาทของผู้นำรุ่นนี้ก็คือ การสืบทอดภารกิจหรือผลงานที่ผู้นำรุ่นที่ 2 ได้สร้างเอาไว้ โดยเฉพาะเรื่องการส่งมอบเกาะฮ่องกง ภายหลังจากนั้นบทบาทที่เป็นจริงในฐานะผู้ริเริ่มก็ปรากฏขึ้นเรื่อยมาตามลำดับ ลวรกฮ่าวตัวว่า ผู้นำรุ่นที่ 3 นี้แม้จะนำโดย เจียงเจ็กหมิน ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองสูงสุด 3 ตำแหน่งพร้อมกันไปได้คือ เลขาธิการพรรคประธานาธิบดี และประธานคณะกรรมการทหารส่วนกลาง ก็ตาม แต่เป็นที่รู้กันโดยทั่วไปว่า การนำของเขาดำเนินควบคู่ไปกับผู้นำอีก 2 คนคือ หลี่เม้ง และ จูหยงจี

เริ่มจากการประชุมสมัชชาพรรคคอมมิวนิสต์จีนครั้งที่ 15 ในเดือนกันยายน 1997 ที่ได้ภาพการถ่ายโอนอำนาจจากผู้นำรุ่นที่ 2 ไปยังรุ่นที่ 3 ที่เป็นไปอย่างเรียบร้อยเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งในคณะกรรมการการเมืองถาวร (Standing Politburo) 2 คน และที่สำคัญก็คือว่า การที่ผู้นำในรุ่นที่ 3 นี้ได้ประกาศปฏิรูปรัฐวิสาหกิจอย่างขนานใหญ่ขึ้น

³² ดูเพิ่มเติมได้ใน เจียน วีระวิทย์, "บทที่ 8 ฮ่องกงและมาเก๊า", นโยบายต่างประเทศจีน (กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ) : 190-210.

³³ ชีวิตและงานของ เติ้งเสี่ยวผิง อาจดูเพิ่มเติมได้จาก ธีรารัตน์ อีวาน, เติ้งเสี่ยวผิง ผู้สังหารจีนยุคใหม่, ตรีณี แซ่ลิ้ว แปล (กรุงเทพฯ : ศูนย์บุ๊คส์, 2540).

รัฐวิสาหกิจนับเป็นปัญหาใหญ่ที่เรื้อรังมาช้านาน ในช่วงที่จีนอยู่ในยุคปฏิวัติปัญหานี้ยังไม่สู้เป็นเรื่องใหญ่ เพราะผลผลิตที่เกิดขึ้นไม่ว่ามากหรือน้อย มีประสิทธิภาพหรือด้อยประสิทธิภาพ มีคุณภาพสูงหรือมีคุณภาพต่ำ ต่างล้วนเป็นของรัฐ ผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงานตลอดไปจนถึงคนงานต่างล้วนได้รับผลประโยชน์และค่าแรงที่แตกต่างกันไม่มาก และไม่มีใครคิดถึงความมั่งคั่งร่ำรวยอันพึงได้จากรัฐวิสาหกิจ เพราะการคิดเช่นนั้นไม่สอดคล้องกับค่านิยมของคนมากนัก ครั้นเมื่อจีนเข้าสู่ยุคปฏิรูป รัฐวิสาหกิจมีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย (แต่เป็นเรื่องใหญ่ในแง่ของหลักการหรืออุดมการณ์) เช่น การให้โบนัสแก่ผู้มีผลงานดีเด่น เป็นต้น ทว่าโดยสรุปก็คือว่า นับแต่ปี 1949 เรื่อยมา รัฐวิสาหกิจของจีนมีการเปลี่ยนแปลงที่น้อยมาก โดยเฉพาะในเรื่องของการปรับโครงสร้างการบริหาร และการผลิตที่มุ่งสู่ประสิทธิภาพสูงสุด และโดยที่เรื่องดังกล่าวเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งในยุคปฏิรูป การคงอยู่ในลักษณะเดิมของรัฐวิสาหกิจจีนจึงก่อปัญหาอย่างมาก เพราะถ้าหากจะทำการเปลี่ยนแปลงหรือปฏิรูปเพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นจริงของยุคสมัยแล้ว นั่นย่อมหมายความว่า จะมีผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงาน และคนงานในรัฐวิสาหกิจที่ประสบกับการขาดทุนได้รับผลสะท้อนไปด้วย และในขณะที่คนเหล่านี้ (โดยเฉพาะคนงาน) คือหัวใจสำคัญที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนได้ยกย่องเชิดชูเอาไว้ (อย่างน้อยก็ในทางทฤษฎี) การปฏิรูปรัฐวิสาหกิจจึงเป็นเรื่องที่ท้าทายผู้นำจีนอย่างมาก

ตราจบในปี 1997 ที่ผู้นำจีนได้ประกาศปฏิรูปรัฐวิสาหกิจใน “สมัชชา 15” นั้น จีนมีรัฐวิสาหกิจขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่รวมแล้วประมาณ 3 แสนแห่งทั่วประเทศ ในจำนวนนี้มีรัฐวิสาหกิจที่ได้กำไรประมาณ 100,000 แห่ง ที่มีอาการทรๆ ทรุดๆ ประมาณ 100,000 แห่ง และที่ขาดทุนอีกประมาณ 100,000 แห่ง รัฐวิสาหกิจที่มีกำไรนั้นจะยังหลงเหลือต่อไป ในขณะที่ที่มีอาการทรๆ ทรุดๆ นั้นทางการเงินจะพิจารณาเป็นรายๆ ไป ระหว่างการให้เงินอุดหนุนต่อไปกับการประกาศขายหุ้นให้กับเอกชนโดยรัฐยังคงถือหุ้นใหญ่ ส่วนที่ขาดทุนนั้นจำเป็นที่จะต้องประกาศให้ล้มละลายไปหรือขายให้แก่เอกชนโดยพิจารณาเป็นกรณีๆ ไป เป้าหมายในส่วนหลังนี้ส่วนใหญ่มักจะเก็บรัฐวิสาหกิจขนาดใหญ่และกลาง” ปัญหาก็คือว่า เมื่อจีนปฏิรูปแล้วผลที่ตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้นก็คือ ภาวะการว่างงาน ไม่เพียงเท่านั้น ในอีกด้านหนึ่งยังหมายถึง ความรู้สึกนึกคิดของบรรดาผู้ที่เคยอยู่ในรัฐวิสาหกิจซึ่งได้รับการยกย่องเชิดชูจากพรรคคอมมิวนิสต์จีนมาก่อน จึงไม่แปลกที่ จูเหว๋นจี้ รองนายกรัฐมนตรีในขณะนั้นและเป็นผู้มีบทบาทอย่างสำคัญในการปฏิรูปเศรษฐกิจนับแต่ต้นทศวรรษ 1990 เรื่อยมาจะกล่าวว่า การปฏิรูปรัฐวิสาหกิจในครั้งนี้คือ “การฝ่าอุปสรรคสำคัญทางทฤษฎี”²⁴ การท้าทายจึงมีเหตุผลในแง่นี้ นอกเหนือไปจากความยากลำบากที่จะเกิดขึ้นในระหว่าง การดำเนินการ

²⁴ จากคำสัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ จูเจินหมิง นักวิจัยประจำสถาบันเอเชียตะวันออกแห่งไลต์ศึกษา มหาวิทยาลัยปักกิ่ง เก็บข้อมูลกันยายน 1998.

²⁵ ดูเพิ่มเติมใน วรศักดิ์ นัทธโนบล, “การฝ่าอุปสรรคสำคัญทางทฤษฎี” ผู้จัดการรายวัน (2 ตุลาคม 2540)

ถัดมาในปี 1998 การเปลี่ยนแปลงก็เกิดขึ้นอีกเป็นระลอกที่ 2 เมื่อที่ประชุมสภาผู้แทนประชาชนแห่งชาติในเดือนมีนาคมได้มีมติเห็นชอบให้มีการปฏิรูปกระทรวงและคณะกรรมการคณะต่างๆ ที่มีฐานะเทียบเท่ากระทรวงจาก 41 หน่วยลงมาเหลือ 29 หน่วย โดยการปฏิรูปครั้งนี้จะมีกระทรวงและคณะกรรมการบางคณะถูกยุบเลิกไปจำนวนหนึ่ง ในขณะที่อีกบางหน่วยถูกยุบไปรวมกับกระทรวงหรือคณะกรรมการคณะอื่นๆ¹⁹ การปฏิรูปครั้งนี้เกิดขึ้นจากความเป็นจริงที่หน่วยบริหารของจีนมีความใหญ่โตทะลอะทะและซ้ำซ้อน ซึ่งหากไม่ปฏิรูปก็หมายความว่า จีนจะต้องจ่ายงบประมาณเพื่อพุงพวยหน่วยบริหารเหล่านี้ต่อไปโดยได้รับผลที่ไม่คุ้มค่า ในขณะที่งบประมาณที่ใช้จ่ายไปคือ ต้นทุนที่สูงไม่น้อย

อีกประมาณ 5 เดือนต่อมา ผู้นำจีนก็ได้ประกาศปฏิรูประลอกที่ 3 ขึ้นมาอีกด้วยการให้กองทัพ (ซึ่งรวมทั้งกระทรวงพิทักษ์สันติราษฎร์ หรือ Ministry of Public Security ซึ่งก็คือ กิจการด้านตำรวจ) ส่งมอบธุรกิจของตนให้มาอยู่ในการดูแลของรัฐบาล กรณีที่กองทัพจีนสามารถดำเนินธุรกิจได้ด้วยตนเองนั้นนับเป็นเรื่องที่ออกจะแตกต่างไปจากกองทัพของประเทศอื่นๆ โดยทั่วไป นโยบายที่เปิดให้กองทัพสามารถดำเนินการเช่นนี้ได้เกิดขึ้นโดย เต็งเสี่ยวผิง ในช่วงที่เขาได้กลับเข้ามามีอำนาจอีกครั้งหนึ่งในปลายทศวรรษ 1970 ด้วยนโยบายนี้กองทัพสามารถนำกำไรได้จากการทำธุรกิจของตนมาใช้เป็นสวัสดิการด้านต่างๆ แก่ทหารและตำรวจ เช่น เป็นเงินพิเศษ (op. up) ให้แก่ข้าราชการทหารและตำรวจ การสร้างที่พักอาศัย เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ข้าราชการกลุ่มนี้จึงมีรายได้สูงกว่าข้าราชการพลเรือนทั่วไป อีกทั้งความเป็นอยู่ในบางด้านก็อาจจะดีกว่าด้วยซ้ำ²⁰ การที่ผู้นำจีนประกาศให้กองทัพโอนธุรกิจให้มาอยู่ในการดูแลของรัฐบาลนั้น คงไม่เป็นเพียงเพื่อให้เหมือนกับระบบการจัดการรัฐกิจดังนานาประเทศเท่านั้น หากแต่ในอีกด้านหนึ่งยังเป็นไปเพื่อไม่ให้กองทัพมีอิสระต่อการดำเนินงานทางด้านการเงินมากเกินไป ทั้งนี้ อิสระดังกล่าวนั้นหากแต่การตรวจสอบ โดยเฉพาะในเรื่องของความโปร่งใส²¹ และเพื่อให้กองทัพต้องรู้สึกสูญเสียผลประโยชน์ที่เคยได้รับไปอย่างฉับพลัน รัฐบาลได้จ่ายเงินชดเชยในส่วนนี้ในเบื้องต้นคิดเป็นเงินประมาณ 3 หมื่นล้านหยวนให้แก่กองทัพ โดยจะพิจารณาชดเชยให้อีกในจำนวนที่ใกล้เคียงกันสำหรับปีต่อไป และตั้งแต่ทศวรรษหน้า เป็นต้นไป เงินชดเชยดังกล่าวจะถูกนำไปรวมอยู่ในเงินงบประมาณทางด้านกลาโหมต่อไป ส่วนรัฐบาลกลางและรัฐบาลท้องถิ่นที่จะเข้ามาดูแลธุรกิจของกองทัพต่อไปนั้นจะได้จ่ายเงินชดเชยให้แก่กองทัพอีกเป็นมูลค่า 100,000 ล้านหยวน ทั้งนี้ จะมีกิจการและโรงงานของกองทัพที่ประสบกับการขาดทุนจนต้องปิดตัวลงลงรวมแล้วประมาณ 10,000 แห่ง²² จะเห็นได้ว่า รัฐบาลยังไม่ได้ถึงกับทำลายผลประโยชน์ที่มีอยู่แต่เดิมของกองทัพลงไป คนในกองทัพจึงน่าจะพอใจในเบื้องต้น ในส่วน

¹⁹ ดูเปรียบเทียบได้จาก คณะกรรมการกำหนดมาตรฐานการใช้ศัพท์ภาษาจีน, คู่มือการใช้ศัพท์ภาษาจีน (กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ, 2541) : 25-26 และ Beijing Review (April 6-12, 1998) : 35.

²⁰ คำสัมภาษณ์ เจิ้งจื่อหลง นักวิจัยรับเชิญของศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ เมื่อเดือนสิงหาคม 1998.

²¹ ดูเพิ่มเติมใน Business Week (August 10, 1998) : 14-17.

²² Asian Wall Street Journal (4 August 1998) : 1.

ที่น่าจะเสียผลประโยชน์ไปโดยทันทีจึงน่าจะเป็นกลุ่มบุคคลที่ใช้ฐานธุรกิจของกองทัพเข้าทำการฉ้อราษฎร์บังหลวงนั่นเอง

การประกาศปฏิรูปทั้ง 3 ระลอกที่เกิดขึ้นในระยะเวลาที่ห่างกันไม่กี่เดือนในแต่ละระลอกนั้นล้วนเป็นเรื่องสำคัญที่ท้าทายความสำเร็จของผู้นำจีนรุ่นที่ 3 อย่างยิ่ง เพราะผลเบื้องต้นที่ตามมาในทันทีก็คือ จำนวนคนว่างงานที่จะเกิดขึ้นจากการปฏิรูปรัฐวิสาหกิจ โครงสร้างการบริหารของรัฐบาล (หมายถึง การยุบกระทรวงและคณะกรรมการดังที่กล่าวไปแล้ว) กับอีกบางส่วนของธุรกิจกองทัพที่ปิดตัวเองลง แน่นอนว่า คนว่างงานเหล่านี้ย่อมมีจำนวนนับล้านคน ในส่วนปัญหาการว่างงานนี้ที่เช่นกันที่จีนมีวิธีการจัดการที่แตกต่างไปจากประเทศอื่นๆ กล่าวคือ ผู้ว่างงานเหล่านี้ล้วนเป็นพนักงานของรัฐทั้งสิ้น ดังนั้น สิ่งที่รัฐบาลรับผิดชอบในเบื้องต้นก็คือ หลักประกันในเรื่องอาหารการกินและเรื่องที่พักอาศัย คนว่างงานเหล่านี้จึงมีที่อยู่และที่กินจนกว่าจะมีงานใหม่ทำ การรับผิดชอบที่สะท้อนภาพความเป็นรัฐสังคมนิยมเช่นนี้ของจีนในด้านหนึ่งจึงย่อมมีต้นทุนสูง วิธีการลดต้นทุนของผู้นำจีนก็คือ การใช้นโยบายลดภาระด้านที่อยู่อาศัยให้กับข้าราชการและคนงานด้วยการให้ทุกคนมีที่พักอาศัยเป็นของตนเอง โดยรัฐจะปล่อยภาระยวและดอกเบี้ยถูกเพื่อให้คนเหล่านี้สามารถซื้อบ้านได้ในราคาที่ไม่สูงมากนัก¹⁰ อย่างไรก็ตาม ผู้นำจีนก็ได้ขีดเส้นความสำเร็จของการปฏิรูปทั้ง 3 ระลอกของตนเอาไว้ที่ปี 2000

หากกล่าวได้ว่า ภายใต้การปฏิรูปที่ได้ประกาศอย่างต่อเนื่อง 3 ระลอกดังกล่าวคือปรากฏการณ์ที่โดดเด่นที่สุดของผู้นำจีนรุ่นที่ 3 เท่าที่ได้กระทำไปก่อนสิ้นศตวรรษที่ 20 สิ่งที่ยากแก่การปฏิเสธก็คือว่า ภาระดังกล่าวในด้านหนึ่งก็คือ ปัญหาภายในของจีนเอง และปัญหานี้สะสมเรื้อรังมานานนับสิบปี และในระยะเวลาที่ผู้นำจีนรุ่นที่ 3 ได้ก้าวขึ้นมามีอำนาจ คือ ประมาณปลายปี 1997 เป็นปัญหานี้ก็ได้เผชิญเข้ากับวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ท่ามกลางปัญหาภายในที่หนักอึ้งนี้ จีนเลือกที่จะคงค่าเงินหยวนของตนเพื่อไม่ให้เกิดการส่งออกทองคำได้เปรียบในการแข่งขันกับการส่งออกของประเทศในภูมิภาคดังกล่าว การเลือกเช่นนี้ย่อมเป็นที่แน่ชัดว่า จีนยอมสูญเสียผลประโยชน์ของตนเอง และในระยะ 4 เดือนแรกของปี 1998 ทางเลือกของจีนก็แสดงผลออกมา เมื่อการส่งออกของจีนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ลดลงร้อยละ 9.5 คิดเป็นมูลค่า 3,200 ล้านดอลลาร์สหรัฐ¹¹ ไม่เป็นที่สงสัยว่าการคงค่าเงินหยวนต่อไปย่อมทำให้จีนเสียผลประโยชน์มากขึ้น ค่าเงินหยวนของจีนจึงไม่เพียงจะมีความหมายต่อประเทศที่ประสบวิกฤตเศรษฐกิจเท่านั้น หากในด้านหนึ่งแล้วยังมีความหมายต่อการปฏิรูปของจีนอย่างมีนัยสำคัญอีกด้วย

¹⁰ คำสัมภาษณ์ของ จางหมิงผิง รองศาสตราจารย์และผู้อำนวยการประจำสถาบันวิจัยปัญหาทางชาติแห่งมหาวิทยาลัยหนานจิง เมื่อเดือนเมษายน 1998 ณ เมืองคุนหมิง.

¹¹ จากคำอธิบายของ หวังเตียนกั๋ว อุปทูตฝ่ายเศรษฐกิจและการพาณิชย์ สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐประชาชนจีน ประจำประเทศไทย เนื่องในการสัมมนาเรื่อง “ความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21” จัดโดย ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 21 สิงหาคม 1998 ณ โรงแรมมารวย กรุงเทพฯ.

ปัญหามีอยู่ว่า ผู้นำจีนรุ่นที่ 3 ได้วางเป้าหมายความสำเร็จในการปฏิรูปของเขาไว้ ณ สิ้นปี 2000 ด้วยเหตุนี้ ความสำเร็จหรือความล้มเหลวจากการปฏิรูปปัญหาภายในของจีนภายใต้วิกฤตเศรษฐกิจที่จีนไม่ได้เผชิญหน้าโดยตรงจึงเป็นเรื่องที่ท้าทายอย่างยิ่ง เพราะผลของการปฏิรูปดังกล่าว ก่อนมีความหมายต่อการก้าวเดินไปสู่ศตวรรษที่ 21 ของจีนในช่วงระยะการนำของผู้นำรุ่นที่ 3 นั้นเอง⁴²

จากภาพรวมของจีนในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 จะเห็นได้ว่า จีนได้สูญเสียเวลาและชีวิตเลือดเนื้อของตนไปไม่น้อยให้กับการต่อสู้เพื่อแสวงหาแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจให้แก่ตนเอง และด้วยความยุ่งยากนานาประการของการเมืองภายใน จีนได้ก้าวล่วงจากแนวทางการพัฒนาที่พึ่งตนเองด้วยการใช้กลไกสังคมนิยมล้วนๆ มาสู่การพึ่งวิทยาการสมัยใหม่ที่ใช้กลไกทุนนิยมในปัจจุบัน คงเป็นไปได้ยากที่จีนจะหวนกลับไปพึ่งตนเองในแบบดังกล่าว แต่การพึ่งกลไกทุนนิยมหรือจีนในยุคปฏิรูปที่เริ่มตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 20 และกำลังจะทอดต่อไปในศตวรรษที่ 21 ก็ไม่ใช่จะเป็นไปอย่างราบรื่น จีนยังต้องเผชิญกับอุปสรรคอีกมากมาย สิ่งที่ยากที่สุดไม่ได้เกิดขึ้น การที่จีนเองไม่สามารถแยกตนออกไปจากปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อประชาคมโลกได้ ในฐานะที่เป็นหนึ่งในมหาอำนาจของโลก บทบาทของจีนทั้งที่เกิดขึ้นภายในและที่จะมีต่อภายนอกจึงมีผลที่รับส่งกันหรืออิงแอบกันอยู่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้ ย่อมขึ้นอยู่กับว่าจีนหรือประชาคมโลกนั้นๆ ดำเนินนำพาตนเองเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ต่อกันมากน้อยเพียงใด มีเงื่อนไขปัจจัยหรือภูมิหลังอันใดเกื้อหนุนผลักดันหรือไม่ และผลที่ออกมาเป็นประการใด จีนในยุคปฏิรูปกับความสัมพันธ์ที่จะมีต่อประชาคมโลกในศตวรรษที่ 21 จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง

สาขาสัมพันธ์ไทย-จีน : นิยามและการพัฒนาการ

ไทยในฐานะประชาคมหนึ่งของโลกมีความสัมพันธ์กับจีนมาเป็นเวลาช้านาน นอกจากเหตุผลที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่ใกล้ชิดกันแล้ว เสถียรภาพและความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจการเมืองจากระยะเวลาเมื่อประมาณ 700 ปีก่อนของสยามน่าจะเป็นเหตุผลสำคัญอีกข้อหนึ่ง เพราะด้วยเวลาที่ยาวนาน เช่นนั้นมีส่วนไม่น้อยที่ทำให้ความสัมพันธ์ไทย-จีนมีลักษณะพิเศษเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคเดียวกัน ลักษณะพิเศษที่ว่านี้ประกอบไปด้วยปัจจัยหลายประการ ที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ บทบาทของชาวจีนโพ้นทะเล (Oversea Chinese) ที่เกิดขึ้นในช่วงหนึ่งของการพัฒนาการที่วุ่นวาย นอกจากนี้ สิ่งที่ไม่ควรละเลยไปจากการศึกษาในที่นี้อีกประเด็นหนึ่งก็คือ นิยามของความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศนี้ที่ตั้งอยู่บนคำอธิบายของอีกกรอบความคิดหนึ่งที่ผิดแผกแตกต่างไปจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตามความเข้าใจในปัจจุบัน โดยความแตกต่างที่ว่านี้ได้มีผลสืบ

⁴² เกี่ยวกับการปฏิรูปเศรษฐกิจจีนในแง่ความเป็นมา แนวทาง วิธีการ ตลอดจนแนวความคิดนี้อาจศึกษาจากสารานุกรมได้จากหนังสือชุด 3 เล่มคือ : Gao Shangqun and Chi Fulin (Chief Editor), *Reforming China's State-Owned Enterprises, Rapid Economic Development in China and Controlling Inflation, Several Issues Arising During the Retracting of the Chinese Economy*, (Beijing : Foreign Languages Press, 1997).

เนื่องไม่มากนักน้อยต่อความสัมพันธ์ไทย-จีนในปัจจุบัน ดังนั้น การอธิบายในหัวข้อนี้จะแบ่งออกเป็นประเด็นๆ ดังนี้

นิยามระบบความสัมพันธ์ในความคิดของจีน

เมื่อจะต้องใช้คำว่า “ความสัมพันธ์” ในปัจจุบัน ความเข้าใจโดยทั่วไปที่ใช้ภาษาอังกฤษเป็นตัวตั้งนั้นมักจะเป็นคำว่า “relation” แต่กล่าวสำหรับสังคมวัฒนธรรมจีนแล้ว ความสัมพันธ์ในความเข้าใจดังกล่าวทั้งที่เกิดขึ้นในระหว่างปัจเจกกับปัจเจกหรือระหว่างรัฐกับรัฐ จีนมักจะใช้คำว่า “กวานซี” (guanxi) ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า กวานซี คำนี้เมื่อถูกใช้ในภาษาอังกฤษกลับใช้คำว่า “connection” ซึ่งในภาษาไทยเท่าที่มีการแปลใช้กันในปัจจุบันมักจะใช้คำว่า “สายสัมพันธ์” เนื่องจากการศึกษาในที่นี้ไม่ใช่เรื่องของภาษาทฤษฎีหรือนิรุกติศาสตร์ การอธิบายจึงไม่ต้องการลงลึกไปถึงข้อถกเถียงตามทฤษฎีดังกล่าว แต่จะละเอาไว้ในฐานะที่เข้าใจว่า สายสัมพันธ์ ที่แปลจากคำว่า connection นั้นได้รวมถึงความหมายที่ครอบคลุมไปถึงคำว่า เส้นสาย การติดต่อ การเชื่อมต่อ ฯลฯ ทำนองนี้ด้วย ตัวอย่างความหมายชุดหลังนี้มีคำที่คุ้นเคยในสังคมไทยอยู่คำหนึ่งคือคำว่า “เส้นสาย” ดังนั้น บนความเข้าใจร่วมกันในที่นี้เราจะพบว่า คำว่า “กวานซี” ที่จีนใช้อธิบายระบบความสัมพันธ์ของตนนั้นมีนัยยะที่แตกต่างไปจาก “ความสัมพันธ์” ในความเข้าใจโดยทั่วไป

นัยยะที่แตกต่างดังกล่าวมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมของจีนเอง ซึ่งในที่นี้จะแยกเป็น 2 ส่วน คือ ในส่วนแรก เป็นนัยยะของสายสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายในสังคมจีนเอง นัยยะนี้หากไม่นับสายสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนที่โดยทั่วไปมักจะเป็นไปอย่างเสมอภาคกันแล้ว นัยยะที่เหลือนอกจากนี้ก็คือ สายสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนฐานะทางสังคมที่ต่างกันระหว่างปัจเจกกับปัจเจก เป็นความต่างกันในด้านหน้าที่และ/หรืออายุใสอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่างรวมกัน บทบาทของสายสัมพันธ์ในแง่นี้จะออกมาในรูปที่ผู้มีฐานะทางสังคมต่ำกว่าจะต้องให้ความเคารพต่อผู้มีฐานะทางสังคมที่สูงกว่า ในขณะที่ผู้มีฐานะสูงกว่าจะให้ความอุปถัมภ์คุ้มครองแก่ผู้มีฐานะต่ำกว่าตามแต่กรณี ระบบสายสัมพันธ์ในส่วนนี้ได้ยึดโยงโครงสร้างของสังคมจีนเอาไว้เป็นเวลานานนับพันปีมาแล้วในปัจจุบัน

ในส่วนที่สอง เป็นนัยยะของสายสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างจีนกับแคว้นแคว้นหรือรัฐอื่น ๆ ในอดีต เนื่องจากจีนถือว่าตนคือศูนย์กลางจักรวาลหรือเป็นชนผู้มีอารยธรรมสูงสุด ชนที่อยู่นอกจากศูนย์กลางของตนออกไปล้วนเป็น “คนป่าเถื่อน” ทั้งสิ้น การจัดระบบสายสัมพันธ์ในแง่นี้จึงเป็นไปในลักษณะที่จีนถือตนเป็นใหญ่ซึ่งรัฐอื่น ๆ ที่มาสัมพันธ์ด้วยจะต้องยอมรับฐานะที่ต่ำกว่าของตนก่อน ความสัมพันธ์จึงจะเกิดขึ้นมาได้ และคล้ายกันกับในส่วนแรกที่รัฐผู้มีฐานะต่ำกว่าจะได้รับสิ่งตอบแทนจากระบบสายสัมพันธ์ที่ว่าในรูปต่างๆ เช่น การคุ้มครองจากจีน ทรัพย์สินเงินทองที่จีนตอบแทนกลับเมื่อได้รับการยอมรับ การอ้างสายสัมพันธ์ที่มีต่อจีนของรัฐที่ต่ำกว่ากับรัฐอื่น ๆ เพื่อความมั่นคง เป็นต้น ระบบสายสัมพันธ์ในลักษณะนี้แม้จะดำรงมาเป็นเวลานานนับพันปี แต่ก็มิชอบเขตไม่

ไหลไปจากย่านภูมิภาคเอเชีย จนเมื่อลัทธิล่าอาณานิคมได้แผ่เข้าไปยังจีนประมาณกลางศตวรรษที่ 19 ไปแล้ว ระบบสายสัมพันธ์นี้จึงค่อย ๆ ถูกทำลายจนสลายตัวไป

จะเห็นได้ว่า ระบบสายสัมพันธ์ทั้ง 2 ส่วนดังกล่าวมีเนื้อหาที่เหมือนกันอยู่ประการหนึ่งคือ การเป็นระบบที่มีผู้เหนือกว่าและผู้ด้อยกว่าดำรงอยู่ในคู่สัมพันธ์ บนความเหมือนนี้มีนัยยะที่ควรกล่าวต่อไปด้วยว่า สายสัมพันธ์ของคู่สัมพันธ์ตามระบบที่อธิบายมานี้จะเกิดขึ้นไม่ได้หากฝ่ายหนึ่งมีทัศนคติที่ไม่ยอมรับฐานะของอีกฝ่าย ซึ่งโดยทั่วไปแล้วภาวะนี้มักจะเกิดขึ้นกับฝ่ายที่มีฐานะเหนือกว่าไม่ยอมรับฐานะของฝ่ายที่ด้อยกว่า จะอย่างไรก็ตาม เมื่อสายสัมพันธ์ของสองฝ่ายได้เกิดการยอมรับกันมาแล้ว แนวทางการปฏิบัติโดยทั่วไปหลังจากนั้นก็คือ การที่ฝ่ายที่ด้อยกว่ามอบและ/หรือการถวายบรรณาการให้แก่ผู้เหนือกว่าเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการยอมรับ และฝ่ายที่เหนือกว่าก็จะมอบของให้ฝ่ายที่ด้อยกว่ากลับคืนไปด้วยมูลค่าที่มากกว่าเพื่อเป็นสัญลักษณ์ในความเหนือกว่าของตน การให้ของบรรณาการ (tribute) ที่ว่านี้ภาษาจีนกลางเรียกว่า “จิ้งก้อง” อันเป็นคำเดียวกับที่เรียกกันในไทยด้วยภาษาจีนแต้จิ๋วว่า “จิ้งก้อง” ในแง่นี้ การจิ้งก้องจึงเป็นเครื่องหมายหรือวัฒนธรรมของระบบสายสัมพันธ์จีนที่สำคัญยิ่ง โดยเฉพาะวัฒนธรรมที่ว่านี้มีปฏิสัมพันธ์กับพื้นฐานอารยธรรมและแนวความคิดเชิงปรัชญาของจีนอยู่ไม่มากนักน้อย ที่สำคัญก็คือ หากไม่มีระบบสายสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับรัฐที่จีนจะต้องปรับตนเองให้สอดคล้องกับทุกสมัยแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ระบบสายสัมพันธ์ดังกล่าวในเชิงปัจเจกก็ยังคงดำรงอยู่ในสังคมจีนแม้จนทุกวันนี้^{๑๑} และเป็นที่เรียกกันอย่างคุ้นหูว่า “กวานซี”

จากนิยามนี้จะเห็นได้ว่า “ความสัมพันธ์” ที่กระทำผ่านสิ่งที่เรียกอีกอย่างหนึ่งในที่นี้ว่า “สายสัมพันธ์” หรือ “กวานซี” ในบริบทของสังคมจีนจึงมีนัยยะที่ลึกซึ้งมากกว่าความสัมพันธ์ในความเข้าใจทั่ว ๆ ไป ประเด็นสำคัญในที่นี้ไม่ได้อยู่ที่ตรงที่ว่า ปัจจุบันนี้จีนยังใช้ระบบสายสัมพันธ์นี้ในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับรัฐหรือไม่ อย่างไร เพราะเมื่อจีนเข้าสู่บริบทสังคมโลกสมัยใหม่ ระบบสายสัมพันธ์โดยผ่านวัฒนธรรมจิ้งก้องไม่ได้ถูกนำมาใช้อีกต่อไป หรือหากจะปรากฏเป็นเค้าเงื่อนหลงเหลือให้เห็นอยู่บ้าง ก็ยังคงเป็นกรณีที่จะต้องอธิบายโดยละเอียดซึ่งอยู่นอกเหนือการศึกษาในที่นี้^{๑๒} หากแต่ความสำคัญของการประเด็นอยู่ตรงที่ว่า การใช้คำว่า “สายสัมพันธ์” ในที่นี้จะได้ตั้งอยู่บนความเข้าใจร่วมกันต่อไปว่า เป็นคำที่มีนิยามหรือบริบทที่พิเศษต่างหากออกไป ทั้งนี้ นิยามดังกล่าวจะถูกนำมาใช้อธิบายโดยละเอียดไว้ในฐานที่เข้าใจเมื่อใช้คำว่า “ความสัมพันธ์” โดยตรง ดังนั้น การ

^{๑๑} ระบบสายสัมพันธ์และวัฒนธรรมจิ้งก้องที่เกี่ยวข้องกับพิธีการหรือแนวความคิดของจีนที่อธิบายในที่นี้สาธุคุณเพิ่มเติมได้โดย วรศักดิ์ มัทธกโนบล, “ปฏิสัมพันธ์ทางปรัชญาในวัฒนธรรมจีน,” วารสารอุโฆษศึกษามหาวิทยาลัย (มกราคม-เมษายน 2535) : 93-103.

^{๑๒} เช่น กรณีความสัมพันธ์จีน-เวียดนามในช่วงที่มีความขัดแย้งกันเนื่องมาจากปัญหาการพิพาทกัมพูชา (ค.ศ. 1979-1990) ที่เวียดนามมักมองว่าจีนต้องการครอบงำหรือควบคุมตน หรือแม้แต่ทัศนคติของอดีตพลพรรคบางส่วนของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ในทิวแถวเดียวกับที่จีน-เวียดนามมีความขัดแย้งกันที่มองว่า จีนต้องการครอบงำฝ่ายซ้ายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยการให้ฝ่ายซ้ายในภูมิภาคนี้ปฏิบัติตามแนวทางของจีน การมองจีนเช่นนั้นนำมาสู่การเรียกจีนภายใต้ระบบสายสัมพันธ์ดังกล่าวว่าเป็นการกระทำที่สามความผิด “ลัทธิตัวอื่น”

ใช้ในลักษณะนี้จึงไม่ได้ให้ความสำคัญแก่นิยามความสัมพันธ์ในบริบทของจีนในฐานะที่เป็นตัวกำหนดการอธิบายอย่างเป็นด้านหลัก นิยามนี้จะมีผลสำคัญในแง่ของการเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้เข้าใจพัฒนาการความสัมพันธ์ไทย-จีนให้มากขึ้นเท่านั้น

ภาพรวมพัฒนาการความสัมพันธ์ไทย - จีน

บนความสัมพันธ์ไทย-จีนที่มีเวลาอันยาวนานโดยทั่วไปจะให้ความสำคัญหรือความเข้าใจในแง่ของความสัมพันธ์ระดับรัฐต่อรัฐ ความสัมพันธ์ในระดับประชาชนต่อประชาชนจะมีความสำคัญก็ต่อเมื่อนำมาอธิบายถึงบทบาทในด้านอื่นๆ เช่น เศรษฐกิจ การเมือง หรือวัฒนธรรม เป็นต้น โดยกรณีบทบาทที่ว่านี้จะเกิดขึ้นโดยชาวจีนที่อยู่ในสังคมไทยแทบทั้งสิ้น ไม่เคยปรากฏบทบาทด้านของเดียวกันนี้ของชาวไทยในจีนแต่ประการใด เหตุผลคงเป็นเพราะคนไทยไม่ชำนาญในเรื่องการคำนวณถึงขนาดต้องไปหาตลาดจากโลกภายนอกประการหนึ่ง และสังคมไทยมีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรและวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจที่ไม่แออัดแน่นมากนักเมื่อเปรียบเทียบกับจีเจนนมองไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องออกไปแสวงหาความมั่นคงในด้านนี้จากนอกประเทศ (และถึงจะมีความแออัดแน่นเกิดขึ้น สังคมจีนก็ไม่ใช่ว่าเป้าหมายหลักที่คนไทยจะต้องไปอาศัยพื้นที่เพื่อทำมาหากินอยู่ดี เพราะเป็นที่รู้กันดีว่า พื้นที่ทำกินในจีนนั้นทั่วกันดารเป็นส่วนใหญ่) อีกประการหนึ่ง บทบาทของชาวจีนในไทยใน **ส่วนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระดับรัฐต่อรัฐ**นั้นก็เคยมีเกิดขึ้นเช่นกัน แต่เป็นไปขึ้นลงๆ มาเรื่อย ๆ อย่างไรก็ดีตาม ในที่นี้จะแบ่งการอธิบายภาพรวมพัฒนาการความสัมพันธ์ไทย-จีนออกเป็นช่วงเวลาดังนี้

1. ความสัมพันธ์ไทย-จีนก่อนศตวรรษที่ 20

เนื่องจากระยะเวลาโดยส่วนใหญ่ของช่วงนี้ไทยมีความสัมพันธ์กับจีนผ่านการ “จิ้มก้อง” จึงพอจะเรียกความสัมพันธ์ในช่วงนี้ดังที่มีผู้เรียกมาก่อนหน้านี้ว่า “ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ” ภายใต้ความสัมพันธ์ที่ว่านี้มีข้อที่น่าสังเกตว่า แม้โดยรูปการแล้วจะดูเหมือนหนึ่งไทยจะเป็นประเทศราชของจีน แต่ก็ไม่ใช่ในความเป็นจริง เพราะไม่เพียงจีนจะไม่ได้ใช้กำลังเข้าคุกคามไทยดังที่ทำกับพม่าและอันหน่า (เวียดนาม) เท่านั้น หากแต่ในความเป็นจริงแล้วไทยยังไม่ยอมรับในสิ่งที่เรียกว่า “พระบรมราชโองการ” จากจักรพรรดิจีนมาถือปฏิบัติอีกด้วย ความจริงก็คือว่า การยอมรับดังกล่าวของไทยเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการค้าที่ไทยพึงได้จากจีนเท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ไทยต้องการลดความยุ่งยากอันเนื่องมาจากวิธีคิดเกี่ยวกับระบบสายสัมพันธ์หรือ “กวานซี” ของจีนที่เป็นอุปสรรคทางการค้าไทย-จีน ไทยจึงยอมรับเอาความสัมพันธ์ในระบบ “จิ้มก้อง” โดยไม่รับรู้ขั้นตอนการเป็นประเทศราชตามทัศนะของจีนนั่นเอง และตลอดระยะเวลา 563 ปีคิด ตั้งแต่ ค.ศ. 1289 ที่ไทยเริ่มมีความสัมพันธ์กับจีนในระบบบรรณาการจนถึง ค.ศ. 1853 ที่ไทยยุติความสัมพันธ์ในแบบที่ว่ามีไป ปรากฏว่าไทยได้ส่งคณะทูตไปเจริญไมตรีกับจีน (ตามเหตุผลและวิธีคิดของไทย) รวม 200 ครั้ง และในจำนวน 200 ครั้งนี้พบว่า เฉพาะช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยา ค.ศ.

1777 จนถึงช่วงปีสุดท้ายที่ส่งคณะทูตไปจีนในปี 1853 อันเป็นสมัยรัตนโกสินทร์ หรือตลอดระยะ 78 ปีจากเวลาทั้งสิ้น 563 ปีนั้น ปากฎว่า ไทยได้ส่งคณะทูตไปจีนรวมทั้งสิ้น 56 ครั้ง หรือคิดเป็น ประมาณ 1 ใน 4 ของจำนวนทั้งหมด 200 ครั้งที่ไปจีน และคิดเป็น 1 ใน 8 ของระยะเวลาทั้งสิ้น 563 ปี จากตัวเลขนี้ชี้ให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ไทย-จีนในระบบบรรณาการในสมัยธนบุรีต่อสมัยรัตนโกสินทร์ (โดยเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์) ที่มีความถี่ในการส่งคณะทูตไปจีนสูงกว่ายุคสมัยใดมีสอดคล้องกับความเป็นจริงของการค้าสำเภาระหว่างไทย-จีนที่เป็นไปอย่างคึกคักในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ดี และสาเหตุที่นำมาสู่การยุติความสัมพันธ์ในระบบดังกล่าวในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ก็เพราะฝ่ายไทยได้รู้ว่า ไทยมีฐานะไม่ต่างกับประเทศราชในความคิดของจีน ซึ่งเป็นเรื่องที่ฝ่ายไทยไม่ยอมรับอีกต่อไป^{๑๑} ควรกล่าวด้วยว่า ความสัมพันธ์ไทย-จีนตลอดช่วงต้นรัตนโกสินทร์นี้กษัตริย์ไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 ได้อ้างความสัมพันธ์เชิงเครือญาติกับพระเจ้ากรุงธนบุรีในฐานะที่ได้ทรงริเริ่มความสัมพันธ์กับจีนขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่งหลังจากที่เสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าไป การอ้างนี้เพื่อให้ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีความสืบเนื่องโดยไม่ต้องเริ่มต้นใหม่ เมื่อมีการตั้งราชวงศ์จักรีขึ้นสืบแทนราชวงศ์ธนบุรี^{๑๒}

แม้ความสัมพันธ์ไทย-จีนจะได้ยุติลงไปในสมัยรัชกาลที่ 4 ก็ตาม แต่สิ่งที่ไม่ได้ยุติตามไปด้วยก็คือ บทบาทของชาวจีนที่เข้ามายังสยาม แม้ในสมัยอยุธยาจะมีชาวจีนเข้ามาอาศัยอยู่ในสยามแล้วก็ตาม แต่ก็ยังเป็นจีนฮกเกี้ยน (ผู้เจี้ยน) ซึ่งหนีพวกแมนจูมาจากแผ่นดินจีน ส่วนชาวจีนที่เข้ามาในสมัยกรุงธนบุรีส่วนใหญ่จะเป็นจีนแต้จิ๋วและถูกเรียกว่าเป็น “จีนหลวง” เนื่องจากพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นลูกจีนแต้จิ๋ว และมีความโปรดปรานจีนแต้จิ๋วมากกว่ากลุ่มจีนสำเมืองอื่นๆ^{๑๓} คราวจนล่วงเข้าสู่สมัยรัตนโกสินทร์ จีนส่วนใหญ่ยังคงเป็นจีนแต้จิ๋ว จีนนอกนั้นคือ จีนฮกเกี้ยน จีนกว๋างตุ้ง จีนแต้หรือจีนฮากกา (Hakka) และจีนไหหลำ เป็นต้น ชาวจีนที่เข้ามายังสยามเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อต้นรัตนโกสินทร์เหล่านี้ แม้จะมีเหตุผลสำคัญเพื่อเข้ามาทำมาหากินก็ตาม แต่อีกเหตุผลหนึ่งเป็นเพราะในเวลานั้นราชวงศ์ชิงเริ่มประสบกับความอ่อนแอลงทุกขณะดินเมืองมาจากกาบูกบั่นคั่นจากตะวันตก ด้วยความอ่อนแอนี้จึงได้นำมาสู่การตัดสินใจยกเลิกข้อห้ามชาวจีนออกนอกประเทศดังที่มีอยู่แต่เดิมในกลางศตวรรษที่ 18 ควรกล่าวด้วยว่า เหตุผลประการหนึ่งของข้อห้ามนี้ก็คือ ความเชื่อที่ว่าจีนคือ ศูนย์กลางจักรวาลที่สูงด้วยอารยธรรม ดังนั้น หากจีนคนใดคิดพลหนีออกไปอาศัยแผ่นดินอื่น ๆ ทำมาหากินจึงย่อมเป็นคนจีนที่ผิดไ้กับคนๆ เดิมนั่นเอง จีนที่ “ไม่รักดี” เหล่านี้ หากกลับไปยังจีนและถูกจับได้จะต้องถูกลงโทษอย่างรุนแรง อย่างไรก็ตาม ผ่อนคลายด้วยการยกเลิกข้อห้ามดังกล่าวไม่ได้ครอบคลุมไปถึงการให้ความคุ้มครองชาวจีนที่อยู่นอกประเทศ การคุ้มครองที่ว่านี้เกิดขึ้นประมาณกลางศตวรรษที่ 19 คือราวปี 1860 หรือหลังจากที่จีนพ่ายแพ้ให้แก่อังกฤษในสงครามฝิ่นไปแล้วประมาณ 18 ปี และการให้ความคุ้มครองนี้เกิดขึ้นบนเหตุผลที่ว่า ราชวงศ์ชิงที่

^{๑๑} ดูเพิ่มเติมได้ใน สิบแสง พรหมบุญ, ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525).

^{๑๒} ตัวนี้เสียง, “—”

^{๑๓} นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี (กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, 2536) ; 134-135.

ปกครองจีนในเวลานั้นเริ่มประสบกับความอ่อนแอของทุกขณะอันเนื่องมาจากการกบฏภายใน การจู่โจมราชบัลลังก์ และการคุกคามจากตะวันตกที่หนักมือยิ่งขึ้น ฯลฯ นั้น มีความจำเป็นที่จะต้องหาเงินมาค้าเงินบิลลิ่งก์ของตน และวิธีการก็คือ การอาศัยเงินของชาวจีนโพ้นทะเลนั่นเอง และโดยวิธีนี้จึงจำเป็นอยู่เองที่จะต้องให้ความคุ้มครองแก่ชาวจีนในฐานะพลเมืองของตนที่อยู่ในต่างแดน⁴⁴ ส่วนแนวทางในการดำเนินการก็เป็นไปโดยอ้างความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการต่อชาวจีนด้วยกันเองตามความเชื่อของตนที่ยังดำรงอยู่แม้ในยามที่อ่อนแอของทุกขณะก็ตาม

ชาวจีนที่เข้ามาในสยามหากไม่นับจีนที่ได้เข้าไปรับใช้ราชสำนักซึ่งมีอยู่เพียงจำนวนน้อยแล้ว โดยส่วนใหญ่แล้วอาจแยกได้เป็น 2 กลุ่มสำคัญ คือ กลุ่มหนึ่ง เป็นจีนที่มีฐานะดีอยู่แล้วจากภูมิสำเนาเดิมแล้วมาทำการค้าในสยาม จีนกลุ่มนี้มีไม่มากนัก แต่มีอิทธิพลสูงในหมู่ชาวจีนที่มีมักจะเข้ามาพึ่งพาอาศัยและให้ความเคารพนับถือหรือจนแม้ความสวามิภักดิ์ อีกกลุ่มหนึ่ง เป็นจีนที่มีฐานะยากจนมาตั้งแต่อยู่ในภูมิสำเนาเดิม และที่มาก็ยังสยามก็เพื่อชีวิตที่ดีกว่า จีนกลุ่มนี้มีการศึกษาที่ไม่สูงมากนักหรือไม่มีการศึกษาเลยก็ได้และเป็นกลุ่มจีนที่มีขนาดใหญ่ อาชีพที่ทำในสยามส่วนมากเป็นการใช้แรงงานในรูปต่าง ๆ เมื่อเก็บเงินได้เป็นก้อนใหญ่จึงจะกลับไปยังภูมิสำเนาเดิมสักครั้ง ไม่ได้กลับถึเหมือนจีนในกลุ่มแรกที่มีฐานะดีกว่า ข้อที่น่าสนใจสำหรับจีนกลุ่มหลังนี้ก็คือ จำนวนมากของจีนกลุ่มนี้ต่อมาได้ค่อย ๆ เติบโตฐานะของตนขึ้นมาอย่างช้า ๆ ที่ทำเช่นนั้นได้ส่วนหนึ่งนอกจากจะมาจากคุณสมบัติในการรู้จักอดออมและขยันขันแข็งอย่างดีเลิศแล้ว การรู้จักใช้ระบบสายสัมพันธ์ผ่านวัฒนธรรมจีนก็้องกับเจ้าเมืองไทยยังเป็นคุณสมบัติที่สำคัญจนไม่อาจมองข้ามไปได้ ครอบงวนเวลาผ่านไปฐานะของจีนเหล่านี้ก็ดีขึ้นโดยลำดับ การรู้จักกับเจ้าเมืองไทยกลายเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่ขาดเสียมิได้ สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ถูกตราขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 เพื่อเปิดโอกาสทางการค้าให้แก่อังกฤษไม่ได้ทำให้การสะสมทุนของชาวจีนได้รับผลกระทบกระเทือนแม้แต่น้อย มีหน้าซ้ำ ฝรั่งทำการค้าจำนวนไม่น้อยก็ต้องอาศัยชาวจีนเหล่านี้เป็นคอมปราโดร์ (comprador) ให้กับตนเองอีกด้วย เพราะฝรั่งไม่มีหรือแม้แต่ไม่ถนัดในการใช้ระบบสายสัมพันธ์กับเจ้าเมืองหรือขุนนางในราชสำนักไทยเท่าชาวจีนเลยนั่นเอง⁴⁵ ฐานะที่ดีขึ้นของชาวจีนเหล่านี้ได้มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจสยามในเวลาต่อมา

ก่อนสิ้นศตวรรษที่ 19 สยามไม่มีความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนเป็นเวลาอีกยาวนาน และราชสำนักซึ่งเองก็ไม่มีเวลามาใส่ใจกับการจู่โจมที่ขาดหายไปของสยามมากไปกว่าการพยายามที่จะหาเงินจากชาวจีนที่มั่งคั่งในสยามและรักษาเสถียรภาพที่กำลังอ่อนแอเต็มทีของตน โดยที่ในเวลาเดียวกันนั้นยังเป็นที่น่าเชื่อถือว่า คงไม่มีใครคาดคิดถึงการเติบโตใหญ่ของชาวจีนในสยามกระทั่งจะนำซึ่งบทบาททางการเมืองที่ส่งผลสะท้อนต่อความสัมพันธ์ไทย-จีนในเวลาต่อมา

⁴⁴ ดูรายละเอียดใน ธีรภัทรอิน, "นโยบายชาวจีนโพ้นทะเลของบรรพบุรุษราชวงศ์ชิง," ชาวจีนและจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยและภูมิสำเนาเดิมที่แนวชายฝั่งตะวันออก : ทำเนียบงานวิจัย (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534) : 36-87.

⁴⁵ ดูเพิ่มเติมใน วรศักดิ์ วัชรโกมล, "วัฒนธรรมจีนในสยาม : ความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงระหว่าง 1851-1910," ชาวจีนและจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยและภูมิสำเนาเดิมที่แนวชายฝั่งตะวันออก : ทำเนียบงานวิจัย (พ.ศ. 1860-1949 (พ.ศ. 2403-2492) (กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539) : 187-262.

2. ความสัมพันธ์ไทย-จีนในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 20³⁰

เป็นเวลามากกว่า 4 ทศวรรษของช่วงเวลานี้ที่สยามและจีนไม่ได้มีความสัมพันธ์ทางการทูตต่อกัน และสาเหตุทั้งหมดดูเหมือนมารวมศูนย์อยู่ที่ประเด็นทางการเมืองเพิกงประเด็นเดียว และโดยประเด็นนี้เองที่ชาวจีนในสยามได้เข้ามาับบทบาทเกี่ยวข้องอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ มากมายน้อยบ้างก็ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทางการเมืองภายในและภายนอกในแต่ละช่วงแตกต่างกันไป

ประเด็นทางการเมืองที่วุ่นวายเริ่มมาจากการปฏิวัติในจีนเมื่อปี 1911 ที่สมาคมตงเหมิงที่นำโดย ดร.ซุนยัตเซ็น สามารถโค่นล้มราชวงศ์ชิงได้สำเร็จหลังจากการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ผ่านไป 1 ปี ปัญหาก็คือว่า ทั้งก่อนและหลังปีที่ว่านี้ ดร.ซุนยัตเซ็น ได้เข้ามาถึงสยามปลุกระดมให้ชาวจีนเข้าร่วมการปฏิวัติ แม้รัฐบาลสยามจะสามารถห้ามไม่ให้นักปฏิวัติผู้นี้เข้าประเทศได้อีกในเวลาต่อมา แต่อุดมการณ์สาธารณรัฐก็ถูกบ่มเพาะขึ้นแล้วในสยาม ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า การเกิดขึ้นของอุดมการณ์นี้ย่อมจะสร้างความไม่พอใจให้แก่รัฐบาลสยามที่ปกครองประเทศด้วยอุดมการณ์สมบูรณาญาสิทธิราชย์ และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ การต่อต้านชาวจีนด้วยการให้สมญานามว่า “นิวแห่งบูรพาทิศ” จึงเกิดขึ้นพร้อมกับการต่อต้านอุดมการณ์สาธารณรัฐหรือประชาธิปไตย ผลก็คือ มีแกนนำของชุมชนชาวจีนจำนวนหนึ่งถูกเพ่งเล็งติดตามจากทางการสยาม แต่โดยส่วนใหญ่แล้วสามารถเอาตัวรอดได้ เพราะแกนนำชาวจีนเหล่านี้ได้นำเอาตัวเองเข้าไปอยู่ “ได้ร่มเงา” ของต่างชาติที่ได้อิสระภาพนอกอาณาเขตจากรัฐบาลสยาม จึงไม่ต้องขึ้นศาลของสยาม ในขณะที่เมื่อล่วงถึงรัชกาลที่ 8 ไปแล้วเสถียรภาพของสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ค่อยๆ อ่อนแอลง ส่วนในจีนนั้นความยุ่งยากหลังการปฏิวัติ 1911 ยังไม่ถึงกับสิ้นสุด เพราะห้วงเดียวกับที่รัชกาลที่ 8 และ 7 ปกครองสยามอยู่นั้น จีนได้ตกอยู่ในยุคขุนศึก และเมื่อยุคขุนศึกยุติลงในปี 1928 ก็ต้องมาประสบกับการคุกคามของญี่ปุ่นเข้าอีก ความยุ่งยากที่ว่าไม่สามารถทำให้ความพยายามของจีนในอันที่จะมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับสยามเป็นจริงขึ้นมาได้ และเหตุผลทั้งหมดก็มาจากการที่ได้มีชาวจีนในสยามได้รวมตัวกันต่อต้านญี่ปุ่นขึ้นในสยามกระทั่งนำมาสู่การปรามปรามของรัฐบาลในที่สุด และเมื่อล่วงเข้าสู่ทศวรรษ 1930 ขั้วราชการทหารและพลเรือนกลุ่มหนึ่งซึ่งเรียกตนเองว่า “คณะราษฎร” เริ่มติดและรวมตัวกันที่จะก่อการปฏิวัติสยามขึ้นมาอย่างเงียบๆ กระทั่งสามารถกระทำสำเร็จในปี 1932 (พ.ศ. 2475)

การปฏิวัติสยามในปี 1932 หากพิจารณาในเชิงอุดมการณ์แล้วจะเห็นได้ว่า สถานการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามและจีนน่าจะดีขึ้น แต่การกระทำได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะก๊กมินตั๋งในจีนได้เกิดความแตกแยกกันขึ้นเป็น 2 ขั้ว และพลอยทำให้ก๊กมินตั๋งในสยามแตกเป็น 2 ขั้วตามไปด้วย ความพยายามที่จะทำให้ความสัมพันธ์กับสยามดีขึ้นโดยมากตกอยู่กับฝ่ายจีน และผู้รับบทบาทเป็น

³⁰ ข้อมูลส่วนใหญ่ในหัวข้อนี้สรุปมาจาก เออีจี มูราชิม่า, การเมืองจีนสยาม : ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ค.ศ. 1924-1941, เออีจี มูราชิม่า และ “วาคัตสึ มัทสึโนบะ” แปล, วาคัตสึ มัทสึโนบะ บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : ศูนย์สันติศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ, 2539).

เสมือนตัวแทนของฝ่ายจีนก็คือ แขนงชาวจีนในสยามนั่นเอง ผลของความพยายามมีความคืบหน้าเพียงแค่การมีตัวแทนข้าหลวงพาณิชย์จีนจากกระทรวงการต่างประเทศจีนประจำอยู่ในสยามเท่านั้น โดยการเป็นข้าหลวงฯ ดังกล่าวยังถูกจำกัดขอบเขตหน้าที่แค่การควบคุมสินค้า ไม่มีหน้าที่ตั้งกงสุลหรือการทูตทั่วไป และผู้เป็นตัวแทนก็คือ แขนงชาวจีนในสยามอีกเช่นกัน ภายใต้ความสัมพันธ์ที่ไม่คืบหน้าไปกว่านั้นดำรงอยู่ต่อมาจนถึงปี 1937 การคุกคามของญี่ปุ่นต่อจีนที่เริ่มจากภาคเหนือที่แมนจูเรียก็ปะทุเป็นสงครามจีน-ญี่ปุ่นในปีนั้นเอง และได้นำมาซึ่งผลกระทบที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับจีน (ซึ่งไม่ใช่ใครที่อยู่แล้ว) อีกครั้งหนึ่ง

การต่อต้านญี่ปุ่นในสยามโดยชาวจีนเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่งและรุนแรงกว่าเมื่อก่อนหน้านี้ ส่วนสยามในปลายทศวรรษ 1930 ผู้นำรัฐบาลนักสิทธิชาตินิยมได้เปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” มาเป็น “ไทย” และโดยที่ไทยมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับญี่ปุ่นเป็นอย่างดี อีกทั้งตัวผู้นำรัฐบาลไทยเองก็มีความนิยมญี่ปุ่นเป็นทุนเดิม การปราบปรามการเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของชาวจีนจึงเป็นไปด้วยความเฉื่อยช้า โรงเรียนจีนอันเป็นแหล่งชองสุ่มสำคัญของคนจีนในการเคลื่อนไหวถูกสั่งปิดทั่วประเทศ รัฐบาลไทยในเวลานั้นมีเหตุผลทางการเมืองที่น่าเชื่อถือตรงที่ว่า เพราะญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับไทย การปล่อยให้เกิดเหตุร้ายแก่ชาวญี่ปุ่นในไทยในขณะที่ไทยเองยังไม่มีความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนย่อมเป็นเรื่องไม่บังควร และอาจจะทำให้ญี่ปุ่นซึ่งในเวลานั้นกำลังเป็นมหาอำนาจทางการทหารเหนือเอามาเป็นเหตุอ้างในการรุกรานไทยได้ ผลของการปราบปรามโดยรวมค่อนข้างได้ผล แต่ครั้นเมื่อผู้นำรัฐบาลไทยได้ประกาศเข้าร่วมกับฝ่ายอักษะในสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยการเปิดประเทศให้ญี่ปุ่นใช้เป็นทางผ่านในการบุกไปยังประเทศอื่นๆ ต่อไป และยังให้ญี่ปุ่นใช้ไทยเป็นฐานทางการทหารอีกด้วย การต่อต้านญี่ปุ่นจึงเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง และคราวนี้ได้มีชาวไทยที่ไม่เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐบาลจนเข้าร่วมด้วย กล่าวสำหรับชาวจีนที่ต่อต้านญี่ปุ่นในเวลานั้นนอกจากจะเป็นชาวจีนกลุ่มเดิมที่เคยเคลื่อนไหวทางการเมืองมาก่อนหน้านี้แล้ว จีนอีกกลุ่มหนึ่งที่เพิ่มเข้ามาในการต่อต้านญี่ปุ่นด้วยก็คือ จีนฝ่ายคอมมิวนิสต์ที่อยู่ในไทย

เช่นเดียวกับสถานการณ์ความสัมพันธ์ก่อนหน้านี้ ที่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในระหว่างจีนและไทยมีที่จะนำมาซึ่งอุปสรรคอยู่เสมอ เมื่อปรากฏว่า ภายหลังจากที่สงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงในปี 1945 ซึ่งทำให้ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายพ่ายแพ้สงครามไปด้วยนั้น ความสัมพันธ์ไทย-จีนดูน่าจะดีขึ้นต่อเนื่องกันไปเมื่อ ปรีดี พนมยงค์ ผู้นำหัวก้าวหน้าของไทยได้ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำรัฐบาลแทนจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งกลายเป็นอาชญากรสงครามไป ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยและจีนเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในรอบหลายสิบปี และเป็นความสัมพันธ์แบบใหม่ที่ระบบบรรณาการได้สลายตัวไปแล้ว แต่สถานการณ์ภายในที่เข้ามาส่งผลกระทบในเวลาต่อมาก็คือ ในด้านจีนนั้น ภายหลังกองกำลังจีน-ญี่ปุ่นสิ้นสุดลง ก็ก่อกวนกับพรรคคอมมิวนิสต์จีนที่เคยร่วมมือกันต่อต้านญี่ปุ่นได้หันหน้าเข้าทำสงครามกลางเมืองต่อกันเพื่อช่วงชิงการนำเหนือแผ่นดินใหญ่อย่างเด็ดขาด ส่วนในไทยได้เกิดกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ขึ้น กรณีนี้ส่งผลร้ายแก่รัฐบาล ปรีดี พนมยงค์ อย่างไม่ต้องสงสัย และได้กลายเป็นเหตุให้รัฐบาลราษฎรเสียผู้ต้อง

สูญเสียบ้านไปในปี 1947 พร้อมกันนั้นจอมพล ป. พิบูลสงคราม อดีตอาชญากรสงครามก็หวนกลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีหนึ่งในอีกไม่นานต่อมา นโยบายชาตินิยมที่นำมาซึ่งการรังเกียจชาวจีนหวนกลับมาอีกครั้งหนึ่งพร้อมกับการเข้ามามีอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สงครามกลางเมืองในจีนที่เผยให้เห็นถึงการฉ้อฉลของก๊กมินตั๋งโดยการนำของ เจียงไคเช็ค ยังผลให้ชาวจีนในไทยให้การสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์จีนท่ามกลางการเฝ้ามองของรัฐบาลไทยที่มีความคิด “ขวา” จนเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์จีนเป็นฝ่ายมีชัยในปี 1949 รัฐบาลไทยก็ใช้นโยบายต่างๆ ในการกีดกันชาวจีนให้อยู่ในความสงบและหันมาสนับสนุนรัฐบาลก๊กมินตั๋งของ เจียงไคเช็ค ที่หนีไปตั้งมั่นอยู่ที่เกาะไต้หวัน

ตราจนถึงครึ่งแรกของทศวรรษที่ 20 ไม่มีเหตุผลอันใดที่จะมาสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงเมืองของชาวจีนในไทยได้อีกต่อไป ประสพการณ์ที่ว่านั่นก็คือ การตกเป็นเสมือน “ผู้ร้าย” ในทางการเมืองของรัฐบาลไทยมาโดยตลอด ความจริงจากประสพการณ์ที่สามารถสรุปได้อย่างกระชับที่สุดก็คือว่า เมื่อชาวจีนเคลื่อนไหวการเมืองในอุดมการณ์สาธารณรัฐก็เป็นเวลาที่รัฐไทยอยู่ภายใต้อุดมการณ์สมบูรณาญาสิทธิราชย์ เมื่อปัญหาอุดมการณ์หมดไปโดยชาวจีนได้หันมาต่อต้านผู้ไถ่กู้ไถ่กลับปรากฏว่ารัฐบาลไทยกลับมีความสัมพันธ์อันดีกับผู้ที่ไถ่กู้ซึ่งเป็นศัตรูของชาวจีน เมื่อปัญหาผู้ไถ่กู้หมดไปโดยชาวจีนเริ่มมีแนวโน้มที่จะให้การสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์จีนก็ปรากฏว่ารัฐบาลเสนินิยมก้าวหน้าของไทยก็ถูกโค่นล้มลงไปพร้อมกับการเข้ามาแทนที่ของรัฐบาลที่มีนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ และเพื่อให้ระบอบการเป็นเสมือน “ผู้ร้าย” ของตนหมดไป ชาวจีนโดยทั่วไปไม่ว่าจะมีสำนึกทางการเมืองในแนวใดก็ตาม ต่างดูเหมือนว่า จะพร้อมใจกันที่จะอยู่อย่างสงบด้วยการทำมาค้าขายแต่เพียงสถานเดียวเหมือนกับที่ชาวจีนในยุคต้นรัตนโกสินทร์กระทำกัน

3. ความสัมพันธ์ไทย-จีนในช่วงครึ่งหลังศตวรรษที่ 20

นับแต่ปี 1949 เป็นต้นมา ด้วยนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ของรัฐบาลไทย ความสัมพันธ์กับรัฐบาลปักกิ่งก็ไม่เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ มีความพยายามเกิดขึ้นบ้างในช่วงปลายรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่ก็ไม่ได้ผลเพราะรัฐบาลชุดนี้ถูกโค่นล้มไปก่อนในปี 1957²¹ รัฐบาลหลังจากนั้นต่อมาคือ รัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และรัฐบาลจอมพล อ่อนอม กิตติขจร ก็ไม่ได้ให้ความสนใจมากนักไปกว่าการมองว่า จีนเป็นศัตรูที่คอยก่ออันตรายมั่นคงของไทย การมองเช่นนั้นมีส่วนจริงอยู่บ้าง เพราะจีนได้ให้การสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) หลายอย่าง ถึงแม้จะไม่ให้การสนับสนุนทางการเมืองโดยตรงก็ตาม

จนเมื่อสถานการณ์โลกเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในทศวรรษ 1970 จีนได้เข้ามามีที่นั่งในสหประชาชาติแทนไต้หวันในปี 1971 การติดต่อระหว่างไทย-จีนอย่างลับๆ เพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์อีก

²¹ ดูเพิ่มเติมใน Sam Phai-mothai, *The Dragon Pearl* (New York : Simon & Schuster, 1994).

ครั้งก็เกิดขึ้น บุคคลที่เดินทางไปเจรจากับจีนเพื่อการนี้ก็คือ ประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ ผู้บริหารระดับสูงของธนาคาร กรุงเทพ จำกัด ซึ่งมีสายสัมพันธ์อันดีกับรัฐบาลทหารของไทยในเวลานั้น กระทั่งปี 1975 ภายใต้ความสัมพันธ์ที่ถูกปูทางโดยชนชั้นนำไทยในชั้นหลัง ๆ ถัดมา รัฐบาลพลเรือนซึ่งนำโดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่ก้าวขึ้นมามีอำนาจหลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี 1973 ก็ได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนขึ้น แต่ด้วยเหตุที่สถานการณ์ภายในจีนเวลานั้นยังเต็มไปด้วยความขัดแย้งระหว่างกลุ่มปฏิวัติวัฒนธรรมของ เจียงหิง กับกลุ่มของ เต็งเสี่ยวผิง และสถานการณ์ภายในไทยตกอยู่ภายใต้ภาวะที่ล่อแหลมอันเกิดจากการเผชิญหน้าระหว่างขบวนการทางการเมืองฝ่ายขวากับฝ่ายซ้าย ความสัมพันธ์ทางการทูตไทย-จีนในปี 1975 จึงไม่ได้ถูกนำไปขยายผลเพื่อความแน่นแฟ้นมากนัก นอกจากการเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของความสัมพันธ์เท่านั้น

การขยายผลดังกล่าวมาปรากฏขึ้นอย่างจริงจังและรวดเร็วก็ต่อเมื่อกลุ่มของ เต็งเสี่ยวผิงสามารถโค่นล้มกลุ่มของ เจียงหิง และกลุ่มของ เหมาเจ๋อตง อย่างเด็ดขาดไปแล้วพร้อมกันประกาศใช้นโยบายปฏิรูปก่อนสิ้นทศวรรษ 1970 ในขณะที่สถานการณ์ภายในไทยที่เชื่อมต่อการขยายผลดังกล่าวก็คือ ความแตกแยกที่นำไปสู่ความอ่อนแอของ พคท. ในต้นทศวรรษ 1980 เหตุการณ์ภายในทั้งสองจีนและไทยได้ทำให้พลังทางอุดมการณ์ที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์อ่อนด้อยลงไปจนหมดความเป็นอุปสรรคอีกต่อไป ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เอง เมื่อเวียดนามบุกยึดกัมพูชาได้ในปี 1979 ความปรารถนาอันต้องตรงกัน (identity of aim) ในอันที่จะต่อต้านเวียดนามในฐานะภัยของความมั่นคงก็ได้กลายเป็นเงื่อนไขที่ดีในการขยายผลความสัมพันธ์ไทย-จีนนับแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงทุกวันนี้^{๑๑}

ประเด็นปัญหาที่สำคัญยิ่งของความสัมพันธ์ในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 ก็คือ ระยะเวลาประมาณ 3 ทศวรรษแรกของช่วงนี้ที่ความสัมพันธ์ได้ห่างเหินขาดหายไปนั้น ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายในชุมชนชาวจีนในไทย ในประการแรกสุดก็คือ ชาวจีนในไทยไม่ได้มีความรู้สึกผูกพันกับจีนได้เหมือนที่รัฐบาลไทยในขณะนั้นมีความสัมพันธ์ด้วยเมื่อเปรียบเทียบกับหลังจากที่ไทยได้มีความสัมพันธ์กับจีนแผ่นดินใหญ่ในปี 1975 เหตุผลเบื้องต้นก็คือว่า ความสัมพันธ์ที่มีต่อไต้หวันนั้นเกิดขึ้นด้วยสาเหตุทางการเมืองมากกว่าที่จะพิจารณาถึงอารมณ์ความรู้สึกของชาวจีนในไทยเองที่แทบทั้งหมดมีภูมิสำเนาเดิมมาจากแผ่นดินใหญ่ ดังนั้น สัมพันธภาพของชาวจีนในไทยที่มีต่อจีนไต้หวันในขณะนั้นส่วนหนึ่งจึงเกิดจากอุดมการณ์ “ขวา” ที่ชาวจีนคนนั้นยึดมั่น กับอีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะชาวจีนโดยส่วนใหญ่ยังคงให้ความเคารพต่ออุดมการณ์ของ ดร. ซุนยัตเซ็น (ซึ่งแม้แต่จีนแผ่นดินใหญ่ก็ไม่ได้ปฏิเสธ) ความสัมพันธ์นอกเหนือจากนี้ไปแล้ว เช่น ความสัมพันธ์ของแกนนำชาวจีนในไทยที่มีต่อจีนไต้หวัน ล้วนเป็นที่เข้าใจได้ว่า เกิดขึ้นเพราะไม่ต้องการเป็น “ผู้ร้าย” ในสายตารัฐบาลไทยมากกว่าอะไรอื่น

^{๑๑} ดูเพิ่มเติมใน เชียน อิงวีกส์, “บทที่ 10 : จีนกับเอเชียอาคเนย์,” นโยบายต่างประเทศจีน, หน้า ๒๖9-

ความเปลี่ยนแปลงในประการต่อมาก็คือ นโยบายการจำกัดให้มีการเรียนการสอนภาษาจีนได้ไม่เกินชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 หรือ ป.4 ที่มีมาก่อนหน้านี้เริ่มแสดงผลเมื่อปรากฏว่า มีลูกหลานจีนจำนวนไม่มากนักที่ “เรียนพิเศษ” ภาษาจีนเพิ่มเติมหลังจากจบ ป.4 ไปแล้ว ส่วนใหญ่จะย้ายเข้าไปเรียนในโรงเรียนไทยโดยตัดขาดภาษาจีนในระบบออกไปคงเหลือไว้แต่เพียงภาษาจีนนอกระบบที่สื่อสารกันภายในครอบครัวและชุมชนชาวจีนด้วยกันเท่านั้น และภาษาจีนนอกระบบตามความหมายนี้แทบไม่ได้เอื้อต่อ “การอ่าน” และ “การเขียน” เลยนอกจาก “การพูด” เท่านั้น ผลของการเปลี่ยนแปลงในประการนี้ก็คือ การที่ลูกหลานจีนจำนวนมากได้ค่อยๆ ถูกหล่อหลอมให้เข้าไปอยู่ในวัฒนธรรมไทยมากขึ้น การใช้ภาษาจีนเริ่มห่างไกลออกไปจากการเป็นส่วนหนึ่งของความรู้ ในขณะที่ภาษาจีนที่ถูกใช้ใน “การพูด” ยังคงเป็นภาษาท้องถิ่นภาคใต้ที่ชาวจีนได้ติดต่อมาจากภูมิสำเนาเดิมของตนเองมากกว่าภาษาจีนกลางซึ่งทางการจีนใช้เป็นภาษากลางในการติดต่อสื่อสาร ตราบจนเมื่อความสัมพันธ์ไทย-จีนเริ่มตึงเครียดนับแต่พม่ากั้นหลังจีนเปิดประเทศและปฏิรูปเศรษฐกิจในปี 1979 เราพบว่า ภาษาจีนในไทยยังไม่เพียงพอต่อการใช้ในการติดต่อกับจีนยุคปฏิรูป คนรู้ภาษาจีนเป็นที่ต้องการของ “ตลาด” ความสัมพันธ์ไทย-จีนมากขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ความเปลี่ยนแปลงทางตื้นนี้มีข้อที่น่าสังเกตด้วยว่า ความสัมพันธ์ไทยกับจีนได้ทวีขึ้นในช่วงก่อนปี 1975 (ที่ไทยเริ่มสัมพันธ์กับจีนแผ่นดินใหญ่) ไม่มีความหมายอื่นใดต่อชาวจีนในไทยมากไปกว่าเหตุผลทางการเมืองดังที่ได้กล่าวไปแล้วเลยแม้แต่ข้อเดียว กรณีการใช้ภาษาจีนในที่นี้ก็ถือว่า จีนได้ทวีตนเองก็ให้ภาษาจีนกลางเป็นภาษาทางการในการติดต่อสื่อสาร แต่ภายใต้ความสัมพันธ์ที่มีต่อไทยในขณะนั้นกลับขาดพลังที่จะทำให้การใช้ภาษาจีนเป็นไปด้วยความคล่องแคล่วเท่ากับหลังจากที่ไทยมีความสัมพันธ์กับจีนแผ่นดินใหญ่ไปแล้ว

ความเปลี่ยนแปลงในประการที่สามคือ การเชิดชูฐานะทางเศรษฐกิจของชาวจีนในไทยจากยุคทุนพาณิชย์กรรมมาเป็นทุนอุตสาหกรรม ความเปลี่ยนแปลงทางตื้นนั้นนอกจากจะมาจากพื้นฐานความอดทน อดออม และทักษะทางการค้าของชาวจีนเองแล้ว การกีดกันทางทางการเมืองโดยห้ามมิให้ความร่วมมือกับชนชั้นนำทางอำนาจของไทยยังเป็นเหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชาวจีนในช่วงนี้ใช้เวลาไปกับการเพิ่มทักษะในทางธุรกิจมากขึ้น และสิ่งที่ขาดไม่ได้ก็คือ การใช้ระบบความสัมพันธ์ผ่านวัฒนธรรมจื๊มก้องกับชนชั้นนำของไทย การเข้าสู่ยุคทุนอุตสาหกรรมของชาวจีนเริ่มเป็นรูปเป็นร่างอย่างชัดเจนเมื่อไทยเข้าสู่ยุคพัฒนาหรือยุคที่สังคมเศรษฐกิจไทยก้าวเดินไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกในปี 1961 ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ (patron client) ที่ชนชั้นนำทางการเมืองนำมากำหนดใช้ในช่วงนั้นผสมผสานเข้ากับระบบสายสัมพันธ์ผ่านวัฒนธรรมจื๊มก้องที่ชาวจีนนำมาใช้เศรษฐกิจของชาวจีนในไทยจึงค่อยๆ เพิ่มความแข็งแกร่งมากขึ้นอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ยุคอุตสาหกรรมการผลิตและอุตสาหกรรมการเงินการธนาคารอันเป็นเส้นเลือดใหญ่ของระบบเศรษฐกิจไทยล้วนอยู่ในมือของชาวไทยเชื้อสายจีนโดยส่วนใหญ่ จนเวลาล่วงเข้าสู่ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมาการเมืองในระบบประชาธิปไตยก็เปิดโอกาสให้ชาวจีนและลูกหลานได้เข้ามามีบทบาทเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ กระทั่งในทศวรรษ 1980 ก็ไม่มีใครสงสัยหรือปฏิเสธพลังทางเศรษฐกิจของชาวจีนในไทยได้

อีกต่อไป การค้าการลงทุนในจีนนับจากห้วงทศวรรษนี้เป็นต้นมานับเป็นตัวเร่งชี้ตัวหนึ่งของความสัมพันธ์ไทย-จีนที่เป็นไปด้วยความราบรื่น มีชาวจีนในระดับ “เจ้าสัว” จำนวนไม่น้อยที่ได้ใช้ความร่ำรวยของตนทั้งเข้าไปลงทุนในจีนและบริจาคในกิจกรรมสาธารณะกุศลต่าง ๆ ในจีนจนได้มีโอกาสเยี่ยมชมการะผู้มีการระดับสูงของจีนเช่น เติ้งเสี่ยวผิง เจียงเจ๋อหมิน และ หลี่เผิง เป็นต้น¹⁵ ความเปลี่ยนแปลงในประการนี้นับว่ามีความสำคัญไม่น้อยในฐานะปัจจัยที่เกื้อหนุนความสัมพันธ์ไทย-จีนโดยอ้อม

ความเปลี่ยนแปลง 2-3 ประการที่เกิดขึ้นในช่วงประมาณ 8 ทศวรรษแรกของความสัมพันธ์ไทย-จีนในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 นี้มีความสำคัญในแง่ที่ว่า ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลให้สังคมไทยมีภาวะความสัมพันธ์กับจีนที่แตกต่างไปจากสังคมอื่นๆ ในแง่ของเงื่อนไขปัจจัยและข้อจำกัดบางประการ ในแง่ของเงื่อนไขปัจจัยก็คือ สภาพแวดล้อมทางการเมืองภายในภายนอกทั้งของไทยและจีนได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมา เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ในแง่ของข้อจำกัดก็คือ สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปของชาวจีนในไทย ที่แม้จะยังรักษาเอาไว้ได้แต่ก็เป็นไปในเรื่องของชนบประเพณีจีนในระดับจุลภาคที่ชาวจีนได้เรียนรู้ตั้งแต่เกิด และในระดับเดียวกันนี้ยังไม่ได้หมายความว่าชาวจีนสามารถรักษาได้ทั้งหมด กรณีปัญหาการใช้ภาษาจีนนับเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนประการหนึ่ง ในขณะที่การเรียนรู้ในระดับมหภาคที่กว้างไกลไปถึงขอบเขตทางเศรษฐกิจและการเมืองของจีนเองยังนับว่าอยู่ในวงแคบๆ จำกัดอยู่เพียงสถาบันทางวิชาการทั้งในภาครัฐและเอกชนไม่กี่แห่งและไม่กี่คนเท่านั้น

หากจะพิจารณาจากพัฒนาการความสัมพันธ์ไทย-จีนที่แบ่งเป็นช่วงระยะเวลาแล้วย้อนกลับขึ้นไปถึงนิยามความสัมพันธ์ในแนวความคิดของจีนแล้ว เราอาจจะสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ที่เริ่มจากทัศนะที่แตกต่างกันในเรื่องระบบบรรณาการจนความสัมพันธ์ขาดหายไปเป็นระยะเวลายาวนานท่ามกลางความยุ่งยากภายในที่ทั้งไทยและจีนต่างได้ประสบในเวลาต่อมา จนกระทั่งเมื่อมีการรื้อฟื้นความสัมพันธ์กันใหม่อีกครั้งหนึ่งและมีผลสืบเนื่องมาถึงปัจจุบันนั้น เป็นความสัมพันธ์ที่ปัจจัยทางวัฒนธรรมมีบทบาทแฝงอยู่ตลอดเวลา มากบ้างน้อยบ้างตามแต่ยุคสมัย ปัจจัยทางวัฒนธรรมดังกล่าวส่วนใหญ่จะเริ่มจากจีน แล้วไทยรับเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรมของตน เหตุผลที่ไทยยอมรับเป็นเพราะพื้นฐานโดยธรรมชาติของวัฒนธรรมจีนไม่มีความแตกต่างกับวัฒนธรรมไทยมากนัก แม้การตีความในบางประเด็นอาจแตกต่างกันไปบ้าง (เช่น การจับกัง) แต่ถึงที่สุดแล้วก็ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อพื้นฐานที่ว่า

¹⁵ เป็นประสบการณ์ส่วนตัวของข้าพเจ้าเมื่อได้มีโอกาสเข้าเยี่ยมหรือพบปะสนทนากับ “เจ้าสัว” บางท่านในที่พักหรือที่ทำงานส่วนตัวแล้วได้รับรู้เรื่องนี้ทั้งจากการบอกเล่าและจากหลักฐานภาพถ่าย ในส่วนของภาพถ่ายนี้มีทั้งภาพที่ “เจ้าสัว” กับผู้นำจีนสนทนากันสองต่อสอง และภาพที่ถ่ายกันเป็นหมู่คณะระหว่างบรรดา “เจ้าสัว” กับผู้นำจีน โดยในภาพที่ให้เห็นว่าเป็นการพบปะกันในลักษณะ “เฉพาะกิจ” ไม่ใช่ภาพที่เกิดจากการร่วมพิธีตามพระรัฐบาลไทยไปเยือนจีนอย่างเป็นทางการแต่ประการใด

เหตุผลนี้มีข้อสังเกตตรงที่ว่า ไทยไม่เคยเห็นปัจจัยวัฒนธรรมจีนที่เข้ามามีบทบาทแฝงอยู่ในความสัมพันธ์จะเป็นปัจจัยที่คุกคามหรือครอบงำไทยจนถึงกับต้องเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่งในโครงสร้างทางการเมืองของตนขึ้นมาเพื่อ “ขึ้นต่อ” จีน ปัจจัยวัฒนธรรมจีนเมื่อเข้ามาอยู่ที่ทางอยู่ในวัฒนธรรมไทยแล้วจึงไม่ได้มีบทบาทอื่นใด นอกจากการเอื้อต่อความสัมพันธ์ไทย-จีนโดยผ่านผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่หา “กำไร” ให้แก่ราชสำนักไทยอย่างมหาศาล

การเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกที่มีพื้นฐานโลกทัศน์ที่แตกต่างกับวัฒนธรรมไทยต่างหากที่สร้างความวุ่นวายให้แก่ไทยได้มากกว่าจนต้องทำการปรับตัวอย่างขนานใหญ่ และผลประการหนึ่งของ การปรับตัวดังกล่าวก็คือ การที่ไทยรับเอาความคิดทางการเมืองของตะวันตกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการจัดโครงสร้างทางการเมืองของตนราบเท่าทุกวันนี้ เช่นเดียวกับจีนที่เฝ้ารับเอาความคิดทางการเมืองของตะวันตกมาใช้อย่างจริงจังตั้งแต่เมื่อปี 1911 จนถึงปี 1949 ความคิดสังคมนิยมที่ถูกนำมาใช้ในโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าไม่ใช่ความคิดจากตะวันตก และเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบันที่สะท้อนให้เห็นได้จากความคิดทุนนิยมที่นำมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจของจีนเอง

กล่าวโดยสรุปก็คือว่า ทั้งไทยและจีนไม่อาจปฏิเสธแนวความคิดทางเศรษฐกิจการเมืองของตะวันตกได้อีกต่อไปแม้ในศตวรรษที่ 21 ความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษนี้จึงมีความสำคัญไม่เฉพาะแต่กับทั้งสองประเทศเท่านั้น หากแต่ภายใต้สภาพแวดล้อมใหม่ยังจะมีประเด็นต่างๆ ที่ทั้งไทยและจีนจะต้องเผชิญด้วยตนเองและจะต้องเผชิญต่อกัน ถึงเวลานั้นปัจจัยวัฒนธรรมจะยังคงมีบทบาทมากขึ้นเพียงใดในความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองนับเป็นเรื่องที่น่าสนใจไม่น้อย

ความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21 : สถานการณ์และการศึกษา

ภาพรวมจากที่กล่าวมาทั้งหมดก่อนที่จะเข้าสู่หัวข้อนี้ทำให้เราเข้าใจสภาวะการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในจีนได้ในระดับหนึ่ง ความเข้าใจที่ว่านี้มีส่วนไม่มากนักต่อการที่จะพิจารณาความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21 ซึ่งในที่นี้จะแยกอธิบายเป็นประเด็นดังนี้

1. สถานการณ์ทั่วไป

อาจกล่าวได้ว่า ตลอดทศวรรษ 1990 ความสัมพันธ์ไทย-จีนได้คืบหน้าไปในทางที่ดีขึ้นโดยลำดับ การค้าการลงทุนแม้จะไม่มีมูลค่าเป็นอันดับแรกเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ แต่ก็เต็มไปด้วยความคึกคัก ในส่วนที่เกี่ยวกับกิจกรรมด้านต่างๆ ที่หนุนเสริมความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นมีอยู่อย่างสม่ำเสมอไม่ขาดสาย กิจกรรมเหล่านี้มักจะเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภาคเอกชนจะมีบทบาทอยู่ค่อนข้างมากแน่นอนว่า “ภาคเอกชน” ในที่นี้ย่อมหมายถึง ชาวไทยเชื้อสายจีน นั่นเอง ซึ่งในด้านหนึ่งจึงเท่ากับเป็นการสะท้อนลักษณะพิเศษของความสัมพันธ์ไทย-จีนที่แตกต่างไปจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างจีนกับประเทศอื่นๆ ไปด้วยในตัว

อย่างไรก็ตาม การที่อุตสาหกรรมไม่ใช่ปัญหาหรืออุปสรรคที่มากัดขวางความสัมพันธ์ต่อไปอีกแล้วนั้น ในด้านหนึ่ง ความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงถูกผลักดันให้คืบหน้าไปด้วยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ ในแง่หนึ่ง แม้เศรษฐกิจจะเป็นตัวเชื่อมที่สำคัญก็ตาม แต่ก็ได้หมายความว่าลึกลงไปแล้วจะไม่มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้กระทบการต่างประเทศและภาคเอกชนของไทยได้ประมวลปัญหาการดำเนินการลงทุนของไทยในจีนออกเป็นข้อ ๆ ไว้อย่างน่าสนใจดังนี้¹⁴

1. ปัญหาระบบเศรษฐกิจที่มีการวางแผนแบบรวมศูนย์และเป็นรูปแบบที่มีอิทธิพลต่อระบบเศรษฐกิจรวมของจีนทั้งประเทศ ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดยังขาดความสมบูรณ์
2. ปัญหาโครงสร้างและการบริการที่พื้นฐานที่ขาดแคลนอย่างหนัก
3. แรงงานของจีนแม้จะราคาถูก แต่ก็เป็แรงงานที่ไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร
4. ปัญหาการขาดแคลนข้อมูลข่าวสารทางเศรษฐกิจทั้งภาพรวมและเฉพาะมณฑล
5. ปัญหาการเจรจาเงินทุนกับภาคเอกชนที่ยังกลัวสูญเสียอำนาจต่อรอง
6. ปัญหาการติดต่อธุรกิจที่จะต้องผ่านตัวรัฐการที่มีบทบาทเสมือน “นายหน้า” ที่สามารถหาใบอนุญาตการประกอบการธุรกิจประเภทใดประเภทหนึ่งจากรัฐบาลมณฑล และ/หรือรัฐบาลกลางเพื่อนำมาขายให้กับนักลงทุนไทย โดยบางครั้งไม่ได้ขายให้กับนักลงทุนที่แท้จริง จนส่งผลให้มีการขายใบอนุญาตกันเป็นทอด ๆ และโดยที่ทางการจีนไม่มีหน้าที่ในการรับผิดชอบในการหาตลาดภายในให้แก่นักลงทุน
7. ระบบกฎหมายที่ยังไม่ชัดเจนและเป็นสากล
8. นโยบายรัฐบาลกลางและท้องถิ่นไม่ตรงกัน
9. มีการเปลี่ยนผู้นำท้องถิ่นที่มีอำนาจในการเปลี่ยนแปลงนโยบายใหม่ จนทำให้นักลงทุนประสบปัญหาในการดำเนินการและการสานโครงการต่อ
10. ระบบธนาคารยังไม่เป็นมาตรฐานสากล โดยเฉพาะการควบคุมการบริวรรตเงินตรา
11. ความไม่เข้าใจในเรื่องประเพณี วัฒนธรรม และอุปนิสัยของคนในท้องถิ่น
12. การเจรจาธุรกิจต่าง ๆ ยังใช้เวลานานกว่าจะสามารถตกลงกันได้

จะเห็นได้ว่า ปัญหาทั้ง 12 ข้อดังกล่าวล้วนตั้งอยู่บนความแตกต่างของระบบเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมระหว่างไทยกับจีน ปัญหานี้อาจจะเกิดขึ้นได้ทั้งเพราะความไม่เข้าใจระบบดังกล่าวของจีนอย่างถ่องแท้ หรือเพราะเข้าใจแล้วแต่ไม่อาจปฏิบัติให้สอดคล้องกับระบบที่ว่านั้นได้ และถึงที่สุดแล้ว การแก้ปัญหาดังกล่าวคงต้องใช้เวลาอยู่ไม่น้อย เพราะไม่ใช่เรื่องง่ายเลยที่จีนจะเปลี่ยนระบบของตนให้สอดคล้องกับความต้องการของไทยหรือประชาคมโลกได้ เหตุผลส่วนหนึ่งเป็นเพราะภายใต้ระบบดังกล่าวจีนเองยังเป็นผู้ได้ประโยชน์มากกว่าคู่สัมพันธ์ของตน ด้วยเหตุที่ว่านี้เอง ในอีกด้านหนึ่งจึงอาจกล่าวได้ว่า การค้าการลงทุนที่จีน “ประชาสัมพันธ์” ให้ประชาคมโลกด้วย

¹⁴ รวบรวมจาก ผู้จัดการรายวัน (4 มกราคม 2537, 10 ตุลาคม 2538, 4 สิงหาคม 2541) : 26, 5, 6 ตามลำดับ.

การยกเอาสิ่งจูงใจนานาประการที่ล้วนมีแต่ข้อดีมาชักชวนนั้น แท้ที่จริงแล้วกลับไม่แตกต่างกับการ “โฆษณาชวนเชื่อ” นั่นเอง และจากความจริงข้อนี้ยังสามารถมองต่อไปได้ลึกซึ้งว่า โดยโครงสร้างทางการเมืองของจีนแล้ว วิธีการทางการเมืองระหว่างอดีตกับปัจจุบันแทบจะไม่มี ความแตกต่างกันเลย กล่าวคือว่า ในอดีตที่จีนให้ความสำคัญกับอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ จีนจะโฆษณาชวนเชื่อให้เห็นถึงข้อดีของการต่อสู้ทางชนชั้น ในปัจจุบันที่จีนให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางเศรษฐกิจ จีนก็จะโฆษณาชวนเชื่อให้เห็นถึงข้อดีของการค้าการลงทุน

จะอย่างไรก็ตาม ไม่ว่าปัญหาดังกล่าวจะดำรงอยู่หรือไม่ก็ตาม จีนก็จะยังคงให้ความสำคัญกับการเปิดประเทศและปฏิรูปเศรษฐกิจต่อไป การดำเนินนโยบายทั้งสองควบคู่กันไปมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับไทยทั้งโดยตรงและโดยอ้อม และทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับไทยโดยตรงคือ ความร่วมมือทางเศรษฐกิจในระดับภูมิภาค ที่สำคัญคือ โครงการ “สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ” ที่มีจีน พม่า ลาว และไทยร่วมมือกัน กับโครงการ “หกเหลี่ยมเศรษฐกิจ” ที่มีกัมพูชาและเวียดนามเพิ่มเข้ามาจาก 4 ประเทศในโครงการแรก กล่าวสำหรับจีนแล้ว โครงการทั้งสองตั้งอยู่บนแผนการมุ่งหาทางออกเพื่อเชื่อมต่อกับประเทศที่ตั้งอยู่ทางด้านใต้ของจีน (transnational linkages) จากการศึกษพบว่า ความตึงเครียดของโครงการมีน้อยมากและสำเร็จเฉพาะบางจุด เหตุผลก็เพราะแต่ละประเทศต่างล้วนมีผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน ความร่วมมือจึงไม่เกิดขึ้นโดยสมบูรณ์ หากไม่นับเส้นทางบกที่มีการติดต่อระหว่างจีนกับพม่า ลาว เวียดนาม กัมพูชา และไทยแล้ว สิ่งที่จีนต้องการอย่างมากก็คือ การใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นทางคมนาคม แต่ตลอดทศวรรษ 1990 ที่จีนพยายามผลักดันเรื่องนี้ก็กลับมีความคืบหน้าน้อยมาก¹¹ ปัญหาที่ถือว่า จีนคงไม่มีความพยายามของตนต่อไปตราบนานแสนนานที่ 21 การเจรจาและการต่อรองจะเกิดขึ้นเป็นระยะๆ ต่อไป และในฐานะที่ไทยเป็นผู้มีส่วนร่วมอยู่ด้วย การวางบทบาทของตนในอันที่จะสัมพันธ์กับจีนในเรื่องนี้จึงมีความสำคัญอย่างมาก เพราะไทยจะต้องตอบคำถามให้ได้ว่า บนความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับจีนนั้น ไทยจะวางตัวอย่างไรกับมิตรประเทศที่เหลือซึ่งมีความสัมพันธ์กับโครงการดังกล่าวอยู่ด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับไทยโดยอ้อมก็คือ ปัญหาการอ้างกรรมสิทธิ์เหนือหมู่เกาะสแปรตลีย์ (Spratlys) ระหว่างจีนกับเวียดนาม ฟิลิปปินส์ มาเลเซีย และบรูไน รวม 6 ประเทศ จะเห็นได้ว่า คู่กรณีส่วนหนึ่งของจีนในปัญหานี้เป็นสมาชิกอาเซียน ในแง่ที่แม้ไทยจะปลอดพ้นจากการพิพาทโดยพื้นฐานก็ตาม แต่ไทยคงหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบในฐานะที่ไทยเองก็เป็นสมาชิกของอาเซียนไปไม่ได้ และนั่นก็คือ บทบาทที่ไทยจะต้องจัดวางให้กับตัวเองอย่างระมัดระวัง ประเด็นก็คือว่า แม้จีนจะมั่นนโยบายต่อเรื่องนี้อย่างชัดเจนว่าจะไม่ยุ่งเกี่ยวปัญหานี้โดย “เก็บเข้าลิ้นชัก” แล้วปล่อยให้

¹¹ สุวาลละเอียดได้โน พรพิมล ศรีโชติ วรศักดิ์ นันทอนโบล ทวีฤทธิ์ โพนเงิน และสุลักษณ์ กาญจนชุนดี, สี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ : ความเป็จริงและผลกระทบ (รายงานการวิจัยของสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ เสนอต่อสภาวิจัยแห่งชาติ, 2541) : 19-77.

เป็นหน้าที่ของผู้นำรุ่นหลังมาสานเสถียรภาพ แต่ปัญหาการกระทบกระทั่งระหว่างจีนกับคู่กรณีทางประเทศก็เกิดขึ้นบ่อยๆ^{๓๖} ที่สำคัญก็คือว่า คงเป็นเรื่องยากที่จีนจะเปลี่ยนจุดยืนในการอ้างกรรมสิทธิ์ของตน และเมื่อจีนมีนโยบายที่จะปล่อยให้ผู้นำรุ่นหลังเข้ามาแก้ปัญหาในอนาคต ปัญหาจึงกลายเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21 ไปด้วย

จากกรณีทั้งสองดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ถึงที่สุดแล้ว แม้ความสัมพันธ์ไทย-จีนจะดีเพียงใดก็ตาม แต่สิ่งที่ยากแก่การปฏิเสธก็คือ บนความสัมพันธ์ที่ว่ากันไทยไม่อาจตัดตนเองออกไปจากปฏิสัมพันธ์ที่พัวพันกับประเทศอื่นๆ ไปได้ง่าย ความสัมพันธ์ของไทยที่มีต่อจีนในศตวรรษที่ 21 จึงไม่อาจมองแบบแยกส่วนเป็นเอกเทศได้อีกต่อไป หากแต่จะต้องมองอย่างองค์รวม (holistic) ที่นอกจากจะมีมิตรประเทศอื่นๆ รวมอยู่ด้วยแล้ว ปัจจัยด้านต่างๆ เช่น การเคารพในวิถีชีวิตของกันและกัน การมีทรัพยากรที่จะต้องใช้ร่วมกัน เป็นต้น ยังเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่อยู่ในองค์รวมนั้นด้วย

ควรกล่าวด้วยว่า การพิจารณาความสัมพันธ์ไทย-จีนภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว หากมองอย่างผิวเผินแล้วอาจเห็นได้ว่า ไม่มีความแตกต่างกับเมื่อครั้งที่ความสัมพันธ์ไทย-จีนยังอยู่ในยุคสงครามเย็น ที่ไทยได้เข้าร่วมมือกับเพื่อนบ้านหรือมีผลประโยชน์ในการต่อต้านอิทธิพลของจีน เช่น ในกรณีสงครามเกาหลี หรือสงครามอินโดจีน เป็นต้น แต่หากพิจารณาให้ลึกซึ้งไปแล้วก็จะพบถึงความแตกต่างในแง่ที่ว่า ในยุคสงครามเย็นความสัมพันธ์ไทย-จีนในด้านหนึ่งได้ถูกกำหนดโดยสหรัฐฯ แต่ในปัจจุบันนโยบายต่างประเทศของไทยถูกกำหนดขึ้นอย่างอิสระไปจากภาวะที่ว่ามากกว่ามาก และภายใต้ความอิสระนี้ก็ได้อธิบายว่า ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนกลับมีความแน่นแฟ้นมากกว่าที่มีกับสหรัฐฯ ด้วยซ้ำไป และด้วยความอิสระนี้อีกเช่นกันที่ไทยจะต้องระมัดระวังบทบาทของตนที่จะมีต่อจีนให้มากกว่าอดีต เพราะความสำเร็จหรือความล้มเหลวจากบทบาทที่ว่าไทยจะเป็นผู้รับผิดชอบด้วยตนเอง

2. ภาพรวมพัฒนาการและหน้าที่ของจีนศึกษาในไทย

ภายใต้ความเป็นจริงที่ว่า จีนเป็นประเทศที่ใหญ่และมีประชากรมากจนมีความน่าสนใจทั้งในแง่ของการเป็น “ตลาด” เค้าๆ กับที่ประเด็นให้ชวนคิดถึง “ความมั่นคง” ในฐานะที่เป็นประเทศที่มีที่ตั้งอยู่ใกล้ไทย ประการหนึ่ง และการที่มีชาวไทยเชื้อสายจีนอยู่ไม่น้อยและมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจอย่างมากมายในไทย อีกทั้งยังเป็นกลุ่มคนที่มีสายสัมพันธ์อันดีกับจีน อีกประการหนึ่ง คงเป็นเหตุผลเพียงพอที่จะทำให้ความสำคัญแก่เรียนรู้จีนให้ลึกซึ้งมากกว่าที่จะเข้าใจว่า การเรียนรู้นั้นเป็นการให้ความสำคัญแก่จีนจนเกินเหตุ

^{๓๖} ดูเพิ่มเติมใน เทียน สีระวิทย์, นโยบายต่างประเทศจีน, อ้างแล้ว : 386-404.

จากความเป็นจริงทั้งสองประการดังกล่าว (เป็นอย่างน้อย) ทำให้ไทยเป็นสังคมที่มีปัจจัยที่เอื้อต่อการเรียนรู้เรื่องจีนอยู่ไม่น้อย ในอดีต สังคมไทยรู้จักจีนโดยผ่านงานวรรณกรรมและงานในเชิงวัฒนธรรมอย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้ ไม่นับพิธีกรรมหรือประเพณีที่ชาวจีนนำมาปฏิบัติในไทยอีกไม่น้อย การรู้จักจีนโดยวิธีดังกล่าวได้ทำให้สังคมไทยเข้าใจว่า จีนในความรู้ของตนนั้นคือ จีนที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับจีนที่ปรากฏอยู่ในแผ่นดินใหญ่ทั้งหมด ทั้งๆ ที่ในหลายกรณีแล้วไม่ใช่เหตุผลก็คือว่า ความรับรู้เกี่ยวกับจีนจำนวนไม่น้อยเป็นความจริงเฉพาะส่วน คือเป็นจีนที่อยู่ในภาคใต้ของประเทศจีน และไม่ได้ปรากฏอยู่ในจีนภาคอื่นๆ เสมอไป ความเข้าใจเช่นนี้ยังดำรงอยู่แม้ในปัจจุบัน

ในห้วงที่ความรู้เรื่องจีนยังเป็นลักษณะดังกล่าวอยู่นั้น คำว่า “จีนศึกษา” (Chinese Study) ก็ไม่ได้ปรากฏขึ้นในสังคมไทยอย่างเด่นชัดมากนัก แต่จะปรากฏคำว่า “จีนคดี”^{๖๖} บ้าง หรือ “จีนวิทยา” (Sinology)^{๖๗} บ้าง ในเวลานั้นความรู้เรื่องจีนในทางวัฒนธรรมได้ขยายตัวขึ้นพอสมควรแล้ว ส่วนคำว่า “จีนศึกษา” ปรากฏเองจริงๆ ประมาณทศวรรษ 1970 ในสถาบันการศึกษา หลังจากนั้นก็เป็นคำที่ถูกใช้กันโดยทั่วไป เป็นที่น่าสังเกตว่า การใช้คำว่า “จีนศึกษา” นั้นเกิดขึ้นควบคู่ไปกับการศึกษาเรื่องจีนในด้านสังคมศาสตร์ ซึ่งในขณะที่มีการใช้คำว่า “จีนคดี” ก็ดีหรือ “จีนวิทยา” ก็ดีนั้น เรื่องจีนที่มีการศึกษามักจะมีหนักไปทางด้านมนุษยศาสตร์ เหตุผลเบื้องต้นที่เข้าใจง่ายที่สุดต่อปรากฏการณ์ดังกล่าวก็คือ เหตุผลทางกายเมืองที่รัฐไทยยังมีนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ในยุคสงครามเย็น การศึกษาเรื่องจีนทางด้านสังคมศาสตร์ซึ่งไม่อาจหลีกเลี่ยงการกล่าวถึง “จีนคอมมิวนิสต์” จึงกระทำไม่ได้มาก ดังนั้น ในระยะแรกๆ ที่มีการศึกษาจีนทางด้านนี้เกิดขึ้นในสังคมไทยพร้อมๆ กับที่เริ่มมีการใช้คำว่า “จีนศึกษา” นั้น งานศึกษาที่ปรากฏออกมาจึงถูกกระทำอย่างระมัดระวัง

อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ยุทธศาสตร์ทางการเมืองได้คลี่คลายมากขึ้นหลังปี 1973 การศึกษาเรื่องจีนก็ได้เป็นที่สนใจกันอย่างกว้างขวาง อีกทั้งยังเป็นความสนใจที่พุ่งตรงไปยัง “จีนคอมมิวนิสต์” ที่ ณ เวลานั้นความจริงที่ปรากฏออกมาจาก “หลังม่านไมไฟ” ไม่ได้น่ากลัวหรือเลวร้ายอย่างที่เคยมีการโฆษณาชวนเชื่อมาก่อนหน้านั้นอีกต่อไป หากไม่นับในแวดวงวิชาการแล้ว เรื่องราวเกี่ยวกับจีนนอกสถาบันการศึกษาถูกผลิตออกมาอย่างมากมายทั้งในด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ การศึกษาหลัง ค.ศ. นั้นมาหยุดชะงักอยู่ประมาณปีเศษเมื่อสังคมไทยเข้าสู่ยุคมืดทางปัญญาภายหลังการ

^{๖๖} เช่นใน “คำนำ” ของ อรรถหมื่นพิทยลาภุณาการ ที่เขียนขึ้นในปี 2509 ใน อ. เจริญกุล, ประวัติวัฒนธรรมจีน (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2516) : ไม่ระบุเลขหน้า.

^{๖๗} เช่นใน “คำนำ” ของ พระยาอนุมานราชธน ที่เขียนขึ้นปี 2510 ใน จำนวน ทองประเสริฐ (นปช.), บัณฑิตศึกษาประเพณีจีน (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2537) : (4).

รัฐประหารอย่างนองเลือดในปี 1976 และนับจากทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา การศึกษาเรื่องจีนก็แทบไม่เป็นภัยต่อความมั่นคงอีกต่อไปมาตราบจนปัจจุบัน⁵⁵

ข้อที่น่าสังเกตก็คือว่า “จีนศึกษา” ที่ถูกผลิตนอกสถาบันการศึกษากลับเป็นงานที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางและส่วนใหญ่มักจะเป็นงานทางด้านมนุษยศาสตร์ที่ในหลายสาขามีแรงจูงใจให้เกิดการอ่านอยู่แล้ว นอกจากนี้ งานทางด้านสังคมศาสตร์ก็มีอยู่จำนวนหนึ่งที่มีก็จะเป็นงานที่แปลจากเอกสารภาษาจีน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า งานเหล่านี้มักไม่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการมากนัก ทั้งนี้โดยดูจากการที่นักวิชาการไม่ได้นำงานเหล่านี้มาอ้างถึงในงานของตน แต่กลับอ้างเอกสารอื่นเกี่ยวกับจีนที่มีการแปลจากภาษาจีนเป็นภาษาอังกฤษ⁵⁶ จะอย่างไรก็ตาม ก่อนสิ้นทศวรรษที่ 20 งานศึกษาเกี่ยวกับเรื่องจีนทั้งในด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และทั้งในและนอกสถาบันการศึกษาก็เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีงานศึกษาจำนวนไม่น้อยที่ถูกผลิตขึ้นโดยผู้มีความรู้ภาษาจีนเป็นอย่างดี

ควรกล่าวด้วยว่า จีนศึกษาในด้านสังคมศาสตร์ที่ปรากฏขึ้นโดยมีความเกี่ยวข้องกับบรรยากาศทางการเมืองนั้นเป็นเรื่องที่มีนัยยะน่าสนใจอย่างมาก เพราะด้วยเหตุผลอันเดียวกันนี้ได้ปรากฏว่า เคยมีงานศึกษาในด้านดังกล่าวเกิดขึ้นอยู่ 2 ระยะในทศวรรษ 1950 คือ ในช่วงต้นทศวรรษกับปลายทศวรรษ ในช่วงต้นนั้น งานดังกล่าวปรากฏผ่านนิตยสารอักษรสารเล่มที่มีสุภา ศิริมานนท์ เป็นเจ้าของและบรรณาธิการ ตัวอย่างงานที่น่าสนใจเช่น “เศรษฐกิจในระบอบประชาธิปไตยแบบใหม่”⁵⁷ เป็นต้น ต่อมา นิตยสารเล่มนี้ได้ปิดตัวเองลงเมื่อเจ้าของและบรรณาธิการถูกจับกุมในข้อหา “กบฏล้มล้างภาพ” ส่วนในท่วงปลายนั้นเกิดขึ้นเมื่อจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำรัฐประหารโค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ลงในปี 1957 แล้วเปิดให้มีเสรีภาพทางการเมืองขึ้นอย่างกว้างขวาง งานทางด้านนี้ถูกผลิตขึ้นอีกครั้งหนึ่งแต่ก็ด้วยระยะเวลาอันสั้น เพราะภายหลังจากบวรราชภาคเช่นนั้นดำรงอยู่ได้ประมาณ 1 ปี จอมพล สฤษดิ์ ก็ทำการรัฐประหารอีกครั้งหนึ่งแล้วปิดบวรราชภาคเสรีภาพลงโดยสิ้นเชิง พร้อมกับนั้นบุคคลผู้ผลิตงานเขียนแนว “ซ้าย” ก็ถูกจับกุมคุมขังจนเกือบหมด ที่ว่า

⁵⁵ การอภิปรายเกี่ยวกับจีนศึกษาในด้านสังคมศาสตร์อาจดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน จุฬิพัธ ชินวรานันท์, “จีนศึกษาในประเทศไทย,” รัฐศาสตร์สาร (กันยายน-กันยายน 2532) : 23-130.

⁵⁶ ตัวอย่าง เช่น พ. ดิลก (แปลและเรียบเรียง), หลิวเซ่าฉี : สหิทธิการกษหรือสหิทธิกัน?, ย่างแล้ว, อ. วลาสิณห์ (นามแฝง) แปลและเรียบเรียง, การปฏิวัติซินไฮ่ (กรุงเทพฯ : ชมรมหนังสือ “ศึกษา”, 2521), นิพนธ์ (นามแฝง) แปลและเรียบเรียง, ทฤษฎีสากล (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กาลเวลา, 2522), บันนิกจากจีน : เอกสารการประชุมสภาผู้แทนประชาชนแห่งชาติ สมัยที่ 5 ของสาธารณรัฐประชาชนจีน, ไม่ระบุชื่อผู้แปล (กรุงเทพฯ : กลุ่มวิเทศเหว) : 2522, อายชอน (นามแฝง) แปลและเรียบเรียง, จีน 1980 : นโยบายต่างประเทศในและต่างประเทศปัจจุบัน (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศตวรรษ, 2523), หน่วยวียนเวียง “หนังสือสรุปประวัติศาสตร์ยุคโลกของจีน,” ขบวนการเคลื่อนไหว, ปฏิรูปการปกครองผู้ชี้ (กรุงเทพฯ : กลุ่มสถาบัน, 2524).

⁵⁷ ดูใน “คำกล่าวปา” ของ สุภา ศิริมานนท์ และ “คำนำ” ของ ส.ว.พ. ใน เลื่อนจื้อหยวน, เศรษฐกิจในระบอบประชาธิปไตยแบบใหม่, ส.ว.พ. แปลและเรียบเรียง (กรุงเทพฯ : สถาบันการศึกษาสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า ถนน, 2517).

บรรยากาศทางการเมืองที่เปิดหรือปิดมีนัยยะก็เพราะด้วยบรรยากาศที่เวลานั้นได้มีส่วนกำหนดพัฒนาการทางภูมิปัญญาของสังคมไทยด้วยว่ามีความก้าวหน้าหรือหยุดนิ่งมากน้อยเพียงใดนั่นเอง

จากบทบาทของจีนศึกษาในไทยที่กล่าวมาโดยสังเขปนี้ก็จะเห็นได้ว่า จีนศึกษาในไทยได้กระทำหน้าที่ของตนอยู่ 2 ด้านด้วยกัน คือ หนึ่ง ทำหน้าที่สร้างความเข้าใจชาวจีนที่อยู่ในไทยให้แก่คนไทยและคนนอกเชื้อชาติหรือสัญชาติจีนในฐานะที่เป็นสมาชิกที่อยู่ร่วมสังคมเดียวกันเพื่อให้เกิดความปรองดองกัน และสอง ทำหน้าที่สร้างความเข้าใจจีนในฐานะที่เป็นหนึ่งในสมาชิกของสังคมโลกที่ไทยพึงมีความสัมพันธ์บนพื้นฐานของผลประโยชน์ โลกทัศน์ และวัฒนธรรมที่ต่างกัน จะสังเกตได้ว่า หน้าที่ในประการแรกนั้น ถือเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะของจีนศึกษาในสังคมไทยเอง อาจจะมีที่คล้ายคลึงกันอยู่บ้างก็แต่ในบางประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น ในขณะที่จีนศึกษาในประเทศอื่นๆ โดยส่วนใหญ่แล้วจะเน้นหน้าที่ในประการที่สอง

3. จีนศึกษากับปฏิสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21

ในศตวรรษที่ 21 จีนจะยังคงเดินหน้าปฏิรูปต่อไป การมีส่วนร่วมในระบบเศรษฐกิจโลกจะมีมากขึ้น ในขณะที่ระบบการเมืองจะเดินไปตามวิถีของตนที่แตกต่างจากวิถีของตะวันตก และการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองในมิติใดก็ตามที่เกี่ยวพันกับโลกทัศน์ตะวันตกหากจะเกิดขึ้นในจีนแล้ว การเปลี่ยนแปลงนั้นจะเป็นไปอย่างเชื่องช้าในส่วนของรัฐ ยกเว้นเสียแต่ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงจากส่วนล่างของสังคม และการเปลี่ยนแปลงจากส่วนล่างจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่ออำนาจในส่วนของรัฐเกิดความอ่อนแอขึ้นมาเท่านั้น

โดยภาพรวมเช่นนี้ จีนจะยังคงนโยบายที่มุ่งสู่การสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจด้วยการหาทางเชื่อมต่อกับโลกภายนอกโดยผ่านภูมิภาคที่อยู่ทางด้านใต้ของจีนต่อไป ไทยในฐานะที่เป็นรัฐซึ่งมีที่ตั้งอยู่ ณ บริเวณที่เป็นเป้าหมายของจีนย่อมได้รับผลกระทบโดยตรง ผลสะท้อนที่ว่าจะจะเป็นไปในเชิงบวกหรือลบส่วนหนึ่งจึงขึ้นอยู่กับว่าไทยวางบทบาทของตนอย่างไร และการจะวางบทบาทได้อย่างสอดคล้องกับความเป็นจริงมากที่สุดทางหนึ่งก็คือ การใช้ประโยชน์จากจีนศึกษาให้มากที่สุด และจีนศึกษาจะให้ประโยชน์เช่นนั้นได้ก็ย่อมหมายความว่า จีนศึกษาจะต้องมีความมั่นคงทั้งคุณภาพและปริมาณ โดยความมั่นคงดังกล่าวก็ต้องดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องไม่มีการสะดุดหยุดลงไม่ว่าจากสาเหตุใด (ซึ่งครั้งหนึ่งคือสาเหตุทางการเมือง) จากนั้นไป ตามาจึงมีว่า การที่จีนศึกษาจะมีฐานะแทนได้จะต้องประกอบด้วยเงื่อนไขอะไรบ้าง ?

จากอดีตถึงปัจจุบัน จีนศึกษาในสังคมไทยในด้านสังคมศาสตร์ยังมีน้อยกว่าทางด้านมนุษยศาสตร์ ดังนั้น จึงไม่แปลกที่ผลของจีนศึกษาทางด้านมนุษยศาสตร์จะมีส่วนทำให้เกิดความเข้าใจจีนในแง่วัฒนธรรมขึ้นมาในสังคมไทย ในขณะที่จีนศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์ซึ่งมีความจำเป็นในระดับนโยบายกลับดูหน้าอย่างไม่สอดคล้องกับพลวัตรการเปลี่ยนแปลงในจีน และในช่วงที่การ

ปฏิรูปจีนอยู่ในระยะเร่งรีบนั่นเอง จีนศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์จึงมีการเคลื่อนไหวในระดับหนึ่ง ซึ่งถึงที่สุดแล้วก็เป็นการเคลื่อนไหวของนักวิชาการ 2 กลุ่มคือ กลุ่มหนึ่ง เป็นนักวิชาการที่ศึกษาเรื่องจีนโดยตรง กับอีกกลุ่มหนึ่ง เป็นนักวิชาการที่ไม่ได้ศึกษาเรื่องจีนโดยตรง แต่มาศึกษาเพราะความจำเป็นบางประการเช่น การเรียนการสอน การมีส่วนผลักดันในระดับนโยบาย การเห็นความสำคัญ หรือความจำเป็นของการศึกษา เป็นต้น

จะอย่างไรก็ตาม สิ่งที่เราควรเน้นย้ำในที่นี้ก็คือว่า จีนศึกษาทั้งในด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ต่างมีความสำคัญเท่าๆ กัน แต่จากปัญหาดังที่กล่าวไปข้างต้นชี้ให้เห็นว่า บุคลากรทางด้านจีนศึกษาในสังคมไทยยังมีน้อยเกินกว่าที่จะสนองตอบต่อสังคมไทยได้อย่างเพียงพอ นอกจากนี้ ปัญหาความขาดแคลนดังกล่าวยังมีความขัดแย้งกันเองในตัวปัญหาแฝงเอาไว้อีกด้วย กล่าวคือว่า ในขณะที่จีนศึกษาทางด้านมนุษยศาสตร์มีมากกว่าทางด้านสังคมศาสตร์นั้นกลับปรากฏว่านักจีนศึกษาทางด้านนี้จำนวนไม่น้อยกลับไม่ได้อยู่ในสถาบันการศึกษา ส่วนจีนศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์ที่มีน้อยกว่าด้านมนุษยศาสตร์นั้นกลับปรากฏว่าส่วนใหญ่ก็มีสังกัดอยู่ในสถาบันการศึกษา แน่นอนว่าความถดถอยขัดแย้งกันเองเช่นนี้ส่วนหนึ่งมีที่มาจากเหตุผลทางการเมืองในอดีตนั่นเอง โดยความถดถอยขัดแย้งกันเองนี้ยังคงดำรงอยู่มาจนถึงก่อนสิ้นศตวรรษที่ 20 ที่ซึ่งสาเหตุทางการเมืองไม่ใช่เหตุผลต่อไปอีกแล้ว

เหตุทั้งนั้น เมื่อพิจารณาถึงสถานการณ์ความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21 ทั้งเฉพาะหน้าและระยะยาวแล้ว จีนศึกษาในไทยจะมีฐานะมั่นคงได้ทั้งคุณภาพและปริมาณอย่างต่อเนื่องโดยไม่สะดุดหยุดลงคงเช่นที่ผ่านมาจะสรุปได้ด้วยแนวทางต่อไปนี้

1. รัฐจะต้องลงทุนเพื่อสร้างสถานะของจีนศึกษาให้มากกว่าที่เป็นอยู่ด้วยการให้ความสำคัญเพิ่มมากขึ้น ที่ผ่านมามีจีนศึกษามีเวทีของตนได้ในระดับหนึ่งเพราะการ “ลงทุน” ของคนไทยเชื้อสายจีนที่เป็น “เจ้าหัว”

2. ควรสร้างนักจีนศึกษาทางด้านสังคมศาสตร์ให้มากกว่าที่เป็นอยู่

3. นักจีนศึกษาในอนาคตควรมีพื้นฐานความรู้ภาษาจีนอย่างน้อยในระดับพอใช้

4. ควรมีการศึกษาพิจารณาเกี่ยวกับการใช้ภาษาจีนในไทยขึ้นมาใหม่เพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนนโยบายเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษาจีนในระดับทั่วประเทศอย่างมีประสิทธิภาพ

5. ควรมีองค์กรกลางที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของนักจีนศึกษาทั้งในและนอกสถาบันการศึกษา

6. การวิจัยเรื่องจีนในแง่ที่สนองตอบต่อประโยชน์ของความสัมพันธ์ไทย-จีน นอกจากควรจะเป็นไปในทุกสาขาวิชาแล้ว นักวิจัยในแต่ละสาขายังควรมีการประชุมหรือปรึกษาหารือร่วมกันเพื่อให้ผลการวิจัยสามารถเชื่อมโยงหรืออิงต่อกันได้

7. การส่งเสริมจีนศึกษาในภาครัฐและเอกชนไม่ควรมีมายาคติทางการเมืองดังเช่นในอดีตอีกต่อไป อีกทั้งการส่งเสริมนั้นไม่ควรเน้นไปเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองของนักธุรกิจแต่เพียงด้านเดียว หากควรเป็นการส่งเสริมเพื่อเกิดความเคารพซึ่งกันและกันในฐานะมนุษยชาติร่วมโลก

แนวทางทั้ง 7 ประการนี้เป็นแนวทางเบื้องต้น (อาจจะมีแนวทางที่จำเป็นหรือสำคัญมากกว่านี้แต่มองไม่เห็นในที่นี้) ที่ถ้าหากทำสำเร็จได้ก็น่าที่จะคาดหวังได้ว่าจะเอื้อประโยชน์ซึ่งต่อการอยู่ร่วมกันของสังคมไทยที่ประกอบด้วยคนส่วนหนึ่งที่มิใช่เชื้อสายจีน และทั้งต่อความสัมพันธ์ไทย-จีนในระดับเฉพาะหน้าและระยะยาวตลอดศตวรรษที่ 21

โดยสรุปแล้ว สถานการณ์และการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องจีนนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันถือได้ว่ายังไม่เพียงพอที่จะสนองตอบต่อการตั้งรับความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21 ทั้งๆ ที่สังคมไทยมีเงื่อนไขปัจจัยที่เอื้อต่อการศึกษารื่องจีนอย่างมากมาย ภายใต้เงื่อนไขที่ดีนี้ ในอดีต สังคมไทยได้ปฏิเสธการเรียนรู้เรื่องจีนอย่างสุดโต่งเพียงเพราะเหตุผลทางการเมือง และภายใต้เงื่อนไขเดียวกันนี้ ในปัจจุบัน สังคมไทยกลับต้อนรับการเรียนรู้เรื่องอย่างสุดโต่งเพียงเพราะเหตุผลทางเศรษฐกิจ ปัญหานี้ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นโดยนโยบายของชนชั้นนำไทยโดยตรง ด้วยเหตุนี้ หากแก่นการตั้งรับสถานการณ์ความสัมพันธ์ไทย-จีนโดยผ่านการศึกษาประเด็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องจีนตามแนวทางที่กล่าวมาจะเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับความเป็นจริงแล้วไซ้ แนวทางที่ว่านี้จะไร้ประโยชน์โดยสิ้นเชิงถ้าหากไม่เริ่มต้นด้วยการที่ชนชั้นนำไทยต้องตัดมายาคติที่ก่อปัญหาของตนออกไปเสียก่อน

ความสรุป

ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า จีนในศตวรรษที่ 21 จะยังคงเป็นจีนในยุคปฏิรูปต่อไป การเมืองภายในที่เคยส่งผลกระทบต่อในอดีตสำหรับยุคนี้ก็จะขึ้นอยู่กับความสำเร็จหรือความล้มเหลวของระบบผู้นำร่วมที่ให้ความสำคัญการกักปกครองโดยกฎหมาย (rule by law) การเมืองในแบบผู้นำเดี่ยวที่เคยดำรงอยู่ในสมัย เหมาเจ๋อตง และ เจียงเสี่ยวคิง เมื่อก่อนหน้านี้นี้จะกลายเป็นสิ่งที่ท้าทายความสามารถผู้นำรุ่นที่ 3 ว่าจะสามารถรับมือกับแรงกดดัน ส่วนในประเด็นที่เกี่ยวกับปัญหาเอกภาพของชาตินั้นจะยังคงอยู่ที่การจัดการกับฮ่องกงที่จีนได้รับคืนจากอังกฤษมาเมื่อปี 1997 ว่าจะประสบความสำเร็จได้ดีเพียงใด สิ่งที่สำคัญยิ่งก็คือ การที่จีนเป็นผู้ได้ประโยชน์อย่างมหาศาลจากพัฒนาการทางเศรษฐกิจอันยาวนานของฮ่องกง¹² ดังนั้น การจัดการกับฮ่องกงได้ดีในด้านหนึ่งยังหมายถึงการที่จีนจะไม่ทำลายผลประโยชน์ของตนเองไปด้วย นอกจากนี้ จีนยังมีความคาดหวังว่า การจัดการกับฮ่องกงได้ดีภายใต้นโยบาย “หนึ่งประเทศ สองระบบ” จะเป็นตัวอย่างให้แก่ชาวจีนที่อยู่ในไต้หวันได้มีความมั่นใจในอันที่รวมกับจีนให้เป็นแผ่นดินเดียวกันที่เต็มไปด้วยเอกภาพอีกด้วย จีนรู้ดีว่า ปัญหาไต้หวันมี

¹² ดูเพิ่มเติมได้ใน วรศักดิ์ มหัทธโนบล, “ฮ่องกง : อดีตและปัจจุบัน,” เอเชียอาบปี 1998/2541 (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ) : ๒-33.

ภูมิหลังและพัฒนาการที่แตกต่างกับฮ่องกงมากต่อมาก ดังนั้น ทำให้อิทธิพลนโยบายของจีนต่อไต้หวันจึงมีลักษณะที่แตกต่างกันไปจากกรณีฮ่องกงไปด้วย ก่อนสิ้นศตวรรษที่ 20 ทำหิของจีนก็คือ การผ่อนปรนต่อไต้หวันถ้าหากไต้หวันรวมกับจีน โดยจีนอาจจะยอมให้ไต้หวันมีอิสระในการปกครองตนเองได้มากกว่า 50 ปีอย่างฮ่องกงได้รับ และอาจจะเพิ่มความยืดหยุ่นให้แก่ไต้หวันด้วยการอนุญาตให้ไต้หวันคงกองทหารของตนได้ด้วย^{๕๕} อย่างไรก็ตาม ปัญหาเอกภาพจากแง่นี้ไม่น่าจะเป็นประเด็นจนอันคลอนมันคงของจีนไปได้

ถึงที่สุดแล้ว สิ่งที่ “ปิจฉิมบท” ได้เสนอให้เห็นถึงภาพรวมโดยทั่วไปในที่นี้ นอกจากจะปูพื้นฐานพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของจีนยุคใหม่ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทย-จีน ความเปลี่ยนแปลงในจีนยุคปฏิรูปที่จะมีผลต่อเนื่องไปยังศตวรรษที่ 21 รวมตลอดถึงความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21 โดยมีไทยเป็นศูนย์กลางของการอภิปรายแล้ว สิ่งสำคัญก็คือ การชี้ให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์สามเส้าที่อิงต่อกันและแยกขาดจากกันไม่ได้ระหว่างรัฐไทย รัฐจีน และชาวไทยเชื้อสายจีน ปฏิสัมพันธ์นี้มีบทบาทโดยตรงและโดยอ้อมต่อความสัมพันธ์ไทย-จีนมาโดยตลอด เหตุฉะนั้น เมื่อพิจารณาถึงแนวทางของจีนศึกษาในทางวิชาการแล้ว ปฏิสัมพันธ์สามเส้าดังกล่าวจึงต้องถูกดึงเข้ามาพิจารณาด้วย แน่นอนว่า การให้ความสำคัญแก่ปฏิสัมพันธ์สามเส้านี้ย่อมไม่ได้ตัดเงื่อนไขปัจจัยที่อยู่กระแสโลกอื่น ๆ ออกไป หากแต่จะต้องดำเนินไปในอีกบริบทหนึ่ง จะอย่างไรก็ตาม จีนศึกษาเพื่อการพัฒนาความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21 จากที่กล่าวมานี้ ถึงที่สุดแล้ว รัฐไทยจะมีส่วนสำคัญอย่างมากต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลว การให้ความสำคัญของรัฐไทยต่อจีนศึกษาจึงเป็นประเด็นสำคัญเบื้องต้นที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด เพราะนั่นเป็นก้าวแรกที่จะชี้อนาคตของจีนศึกษาในไทยได้เป็นอย่างดี

^{๕๕} มลีนรวาณิน (9 มกราคม 2545) : 18.

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมเอเชียตะวันออก กระทรวงต่างประเทศ. “ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจไทย - จีน” เอกสารในการสัมมนาเรื่อง แนวทางการเจาะตลาดจีน เสนอที่ ห้องเพลินิจิต โรงแรมอิมพีเรียล 31 มกราคม 2539 (อิตสำเนา)

กรุงเทพธุรกิจ, 21 พฤษภาคม 2539.

กรุงเทพธุรกิจ, 22 พฤศจิกายน 2538.

กรุงเทพธุรกิจ, 25 มีนาคม 2539.

กรุงเทพธุรกิจ, 4 เมษายน 2537.

เกริกไกร จิระแพทย์. เอกสารในการสัมมนาเรื่อง อนาคตของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจไทย - จีน เสนอที่ หอประชุมใหญ่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 30 มีนาคม 2539.

เกริกไกร จิระแพทย์, “อนาคตของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจไทย-จีน”, กรมเศรษฐกิจ การพาณิชย์, 30 มี.ค. 2539.

เจ็ท สิริวิทย์. จีนผลิตแผ่นดิน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2527.

———. วิวัฒนาการการปกครองจีน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2518.

———. “บทที่ 10 จีนกับเอเชียอาคเนย์.” นโยบายต่างประเทศจีน. กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬา.

———. “บทที่ 8 ส่องกงและมาเก๊า.” นโยบายต่างประเทศจีน. กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬา.

คณะกรรมการกำหนดมาตรฐานการใช้ศัพท์ภาษาจีน. คู่มือการใช้ศัพท์ภาษาจีน. กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬา, 2541.

คณะกรรมการโครงการเศรษฐกิจไทยในสากล. วิสัยทัศน์เศรษฐกิจและสังคมไทย

คำอภิปรายของ หวังเตียนกั๋ว อุปทูตฝ่ายเศรษฐกิจและการพาณิชย์ สถานเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐประชาชนจีน ประจำประเทศไทย เนื่องในการสัมมนาเรื่อง “ความสัมพันธ์ไทย-จีนในศตวรรษที่ 21” จัดโดย ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬา วันที่ 21 สิงหาคม 1998 ณ โรงแรมบารายน์ กรุงเทพฯ.

คู่แข่งรายวัน, 21 พฤศจิกายน 2538.

คู่แข่งรายวัน, 26 กุมภาพันธ์ 2539.

จำนง ทองประเสริฐ (แปล). บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2537.

จุลชีพ ชินวรรณ, "จีนศึกษาในประเทศไทย." รัฐศาสตร์สาร (กันยายน-ธันวาคม 2532) : 93-130.

จุฑาม (นามแฝง). เจียงซิง เขี่ยฟ้าทำดิน, บุญศักดิ์ แสงระวี แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2534.

แจน มิร์ดิล และ กาน เคสเซล. จีน : แผ่นดินแห่งการปฏิวัติตลอดกาล, ไม่ระบุชื่อผู้แปล กรุงเทพฯ : ชมรมหนังสืออิสระ, 2517.

จักรทิพย์ นาดสุภา. ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจการเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ และ สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2536.

ชนาทิพย์ เกสรวัดนะ. ประวัติศาสตร์จีนสมัยกบฏไต้ฮงตามรายงานของ มารีโค โปโต. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

ซุนฮัดเจิน ผู้พลิกประวัติศาสตร์จีน. วัชร ชีวะโกเศศรฐ แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมชาติ, 2539.

ฐานเศรษฐกิจ, 2-5 มีนาคม 2539.

เต็งเลี้ยวผิง. "เกี่ยวกับสถานการณ์และภาระหน้าที่ในปัจจุบัน." หลิวเซาฉี : ลัทธิมาร์กซหรือลัทธิแก่. พ.ลิต แปลและเรียบเรียง.

เต็งเลี้ยวผิง. "กัมพูชาตั้งคอมมิวนิสต์บนโลกสายลับภาพ" 4 เมษายน 1986, สรรพมิตรเต็งเลี้ยวผิง : จีนจะไปทางไหน?. ตาวประกาย รุ่งอรุณ แปล, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2537.

เทอด ประชาธรรม (นามแฝง). ผู้นำของจีนใหม่ : เหม่าเจ๋อตง. กรุงเทพฯ : ชมรมหนังสือแสงตะวัน, 2518.

ไทยไฟแนนเชียล, 29 กันยายน 2539.

ไทยไฟแนนเชียล, 5 กุมภาพันธ์ 2539.

ธนพ ปัญญาพัฒนากุล(2538). ปริญญาพนธ์เรื่อง "การปฏิรูประบบการค้าและระบบการเงินของจีน." สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ระหว่างประเทศ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ธนาคารกรุงเทพ. วารสารเศรษฐกิจธนาคารกรุงเทพ, ธันวาคม 2539.

ธนาคารสหธนาคาร. ถ้าวัดขนาดโครงการหกเหลี่ยมเศรษฐกิจ เอกสารประกอบการสัมมนา
ร่วมกับคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

นิทรรศน์ (นามแฝง) แปลและเรียบเรียง. ทฤษฎีสวนโลก. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์กาลเวา,
2522.

นิธิ-เอียวศรีวงศ์. การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, 2536.

บันทึกจากจีน : เอกสารการประชุมสภาผู้แทนประชาชนแห่งชาติ สมัยที่ 1 ชุดที่ 5 ของ
สาธารณรัฐประชาชนจีน. ไม่ระบุชื่อผู้แปล. กรุงเทพฯ : กลุ่มวิเทศเหิร, 2522.

ประกาศร่วมของคณะกรรมการวางแผนพัฒนาแห่งชาติ คณะกรรมการเศรษฐกิจการท่าแห่ง
ชาติกระทรวงการต่างประเทศและความร่วมมือเศรษฐกิจ "ข้อกำหนดเฉพาะกาลเพื่อ
แนะแนวการลงทุนสำหรับนักลงทุนต่างชาติ", 27 มี.ย. 2538

ประชาชาติธุรกิจ, 6-9 มิถุนายน 2539.

ประชาชาติธุรกิจ, 13-15 พฤศจิกายน 2538

ประชาชาติธุรกิจ, 16-18 ตุลาคม 2538.

ประชาชาติธุรกิจ, 5-8 ตุลาคม 2538.

ประชาชาติธุรกิจ, 7-9 สิงหาคม 2538.

ประสงค์ อุทัยแสงชัย. เอกสารในการสัมมนาเรื่อง แนวทางการเจาะตลาดจีน เสนอที่ ห้องเพ็ญ
จิต โรงแรมอินพีเรียล, 31 มกราคม 2539 (อัดสำเนา)

มังกรเจียน, "ปัญหาการค้าระหว่างไทย - จีน," เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง "ความ
ร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับจีน : การลงทุนและการค้า" เสนอที่ สถาบันเอเชีย
ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 27-28 มิถุนายน 2528. (อัดสำเนา)

ผู้จัดการรายวัน. 4 มกราคม 2537, 10 ตุลาคม 2538, 4 สิงหาคม 2541.

ผู้จัดการรายวัน. 7-8 มกราคม 2538.

ผู้จัดการ, 20 กุมภาพันธ์ 2539.

ผู้จัดการ, 21 เมษายน 2539

ผู้จัดการ, 24 พฤศจิกายน 2538

ผู้จัดการรายวัน (17, 24 กันยายน 2540) : 10.

ฝ่ายวิชาการกลไกไทย, สรุปข่าวธุรกิจ, 2533, 2536-2537

พรพิมล ศรีโชติ วรศักดิ์ มหัทธโนบล ทรงฤทธิ์ โพนเงิน และสุภลักษณ์ กาญจนขุนดี. สัมภาษณ์
เศรษฐกิจ : ความเป็นจริงและผลกระทบ. รายงานการวิจัยของสถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาฯ เลนดต์ภสภวิจัยแห่งชาติ, 2541.

พรพิมล ศรีโชติ วัชรินทร์ ชงศิริ สุภลักษณ์ กาญจนขุนดี และ ทรงฤทธิ์ โพนเงิน. การศึกษา
ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหายาเสพติดในประเทศไทย ลาว พม่า จีน กัมพูชา และ
เวียดนาม. สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ปปส.), 2541.

พ้างจีเจิง และเจียงก๊วยหนง. โจวเอนโหล จารึกไว้ในใจชน, บุญศักดิ์ แสงระวี แปล,
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2539.

ภูมิศาสตร์ประเทศจีน, สำนักพิมพ์ภาษาต่างประเทศ ปักกิ่ง (1987) : 107.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. "เศรษฐกิจจีน บนเส้นทางสู่ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ," ผู้จัดการ (10
มีนาคม 2538) : 8

มติชนรายวัน (9 มกราคม 2542) : 18.

ริชาร์ด อีแวนส์. ตั้งเสี้ยวผิง ผู้รังสรรค์จีนยุคใหม่, ตรุณี แซ่ลิว แปล, กรุงเทพฯ : คู่แข่ง
บุ๊คส์, 2540.

ธ. เสถียรสุด. ประวัติวัฒนธรรมจีน, กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2516.

รวีทย์ เจริญเลิศ. พัฒนาการเศรษฐกิจเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2535.

วรศักดิ์ มหัทธโนบล. "จีน." เอเชียรายปี 1994/2537. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา,
2537.

———. "การฝ่าอุปสรรคสำคัญทางทฤษฎี." ผู้จัดการรายวัน (2 ตุลาคม 2540) : 6.

———. "ขบวนการนักศึกษาจีน : พัฒนาการและเปรียบเทียบกรณีไทย," ประชาภิวัฒน์ :
บทเรียน 25 ปี 14 ตุลาคม. กรุงเทพฯ : โครงการวิทยทรรศน์, 2541.

———. "จีน." เอเชียรายปี 1993/2536. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬา.

———. "ปฏิสัมพันธ์ทางปรัชญาในวัฒนธรรมจีน." วารสารสุโขทัยธรรมมาธิราช
(มกราคม-เมษายน 2536) : 93-103.

- _____. "วัฒนธรรมจีนในสยาม : ความเคลื่อนไหวและความเปลี่ยนแปลงระหว่าง 1851-1910." ชาวจีนแต่จ้าวในประเทศไทยและภูมิสำเนาเดิมที่เจาข่านสมัยที่สอง : ทำเนียบข่านโหว ค.ศ. 1860-1949 (พ.ศ. 2403-2492). กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ, 2539.
- _____. "ส่องกง : อดีตและปัจจุบัน." เอเชียรายปี 1998/2541. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ, 2541.
- _____. การค้าประเพณีหญิงจีนในไทย : ศึกษากรณีการส่งออกหญิงจีนจากมณฑลฮกเกี้ยนเพื่อประกอบอาชีพโสเภณีในไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ, 2539.
- _____. "ส่องกง : อดีตและปัจจุบัน," เอเชียรายปี (1998/2541) : 9-33.
- วัฏจักรรายวัน (3 สิงหาคม 2541) : 9
- วรินทร์ วงศ์หาญเขาว์ และ จรินทร์ วงศ์หาญเขาว์. เศรษฐกิจจีนจากประสบการณ์และการค้นคว้า. กรุงเทพฯ : กลุ่มศึกษาปัญหาเศรษฐกิจและธรรมวิชาการ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ, 2519.
- วิระพงษ์ รามภกร. "ศักยภาพทางเศรษฐกิจจะจริงอินโดจีน" ใน วารสารเศรษฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์, ฉบับที่ 3, ธันวาคม 2534.
- ศิริเพชร ทฤษฏณาวดี. "ส่องกง." เอเชียรายปี 1998/2541. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ, 2541.
- ศูนย์เศรษฐกิจระหว่างประเทศ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2537). รายงานผลการศึกษาเรื่อง "ความเป็นไปได้และผลประโยชน์ของการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชีย", เสนอต่อกรมเศรษฐกิจ กระทรวงการต่างประเทศ, กันยายน
- ส.พลายน้อย (นามปากกา). เจ้าเรื่องมังกร. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ข้าวฟ่าง, 2535.
- สมเกียรติ โสณสภา. "เส้นทางเชื่อมไทยกับจีนภาคใต้" ใน วารสารเศรษฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์ ฉบับที่ 3, กันยายน 2536.
- สมชัย ฤชุพันธุ์. "อิทธิพลของกลุ่ม 7 ประเทศชาติอุตสาหกรรม (G-7) : องค์การกำหนดชะตากรรมเศรษฐกิจโลก." จุฬาลงกรณ์วารสาร (ตุลาคม-ธันวาคม 2532) : 48.
- สมภพ มานะรังสรรค์. "พัฒนาการของภาคเกษตรไทยบนเส้นทางไปสู่ประเทศอุตสาหกรรมใหม่".
- สยามธุรกิจ, 17-23 กันยายน 2538.
- สยามธุรกิจ, 17-23 มีนาคม 2539.

สยามธุรกิจ, 21-27 มกราคม 2539.

สยามธุรกิจ, 29 ต.ค. - 4 พ.ย. 2538

สรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับแผนพัฒนาประเทศของสาธารณรัฐประชาชนจีน (ฉบับที่ 9 (1996-2000) และแนวโน้มจนถึงสิ้นปี 2010)

สวี่เล่าหลิน. "นโยบายชาวจีนโพ้นทะเลของราชวงศ์ชิง." ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและภูมิ
สำเนาเดิมที่เฉวซ่านสมัยที่หนึ่ง : ทำเรือจากหลิน. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาฯ, 2534.

ส่องแตบมังกร. "การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจจีน ปี1994 และ1995," ฉบับประจำเดือน
มีนาคม พ.ศ. 2539

สัมภาษณ์ จากกวางฝิง รองศาสตราจารย์และผู้อำนวยการประจำสถาบันวิจัยปัญหามานาชาติแห่ง
มณฑลยูนนาน เมื่อเดือนเมษายน 1998 ณ เมืองคุนหมิง.

สัมภาษณ์ เจิงจื้อสง นักวิจัยวิจัยของศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาฯ สิงหาคม
1998.

สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ จูเจิ่นหมิน นักวิจัยประจำสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา
มณฑลยูนนาน เดือนกุมภาพันธ์ 1998.

สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ โจวฉีชีวี่ เมื่อเดือนมีนาคม 1996.

สัมมนา วิบูลย์ ตั้งภักดีภรณ์. ที่ปรึกษากฎหมายและทนายความ บริษัทที่ปรึกษากฎหมาย
ฟาร์อีสต์ จำกัด, 31 มกราคม 2539.

สัมมนา สมภพ เพทายบรรณิธ, รองกรรมการผู้จัดการใหญ่ กลุ่มธุรกิจยานยนต์และอุตสาหกรรมทั่วไป
ไป เครือเจริญโภคภัณฑ์, 31 มกราคม 2539.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. โครงการพัฒนาความร่วมมือ
ทางเศรษฐกิจในภูมิภาคุ่มแม่น้ำโขง 6 ประเทศ, กรกฎาคม 2541.

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน. "คู่มือการลงทุนในจีน," กุมภาพันธ์ 2538

สืบแสง พรหมบุญ. ความสัมพันธ์ในระบบราชการระหว่างจีนกับไทย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิ
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525.

สื่อธุรกิจ, 17-23 กันยายน 2538.

สื่อธุรกิจ, 9 พฤศจิกายน 2538.

สื่อธุรกิจ, 15 กุมภาพันธ์ 2539.

สื่อธุรกิจ, 18 ธันวาคม 2539.

สื่อธุรกิจ, 9 พฤศจิกายน 2538.

สุทธิพันธ์ จิราลวัฒน์(2537). "จีนกับเศรษฐกิจโลกในยุคโลกาภิวัตน์." เอเชียปริทัศน์, พ.ศ.-ส.ศ., ปีที่ 15, ฉบับที่ 2

สุกัลักษณ์ กาญจนขุนดี. "เศรษฐกิจจีนได้ ดอนที่ 2." ผู้จัดการรายวัน (2 กันยายน 2537) : 7.

สุวารี โชติชัยชินทร์. "การค้าและการลงทุนระหว่างไทย-จีน" ปรินซ์นิพนธ์เสนอคณะ เศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.

เส้นเจือหยวน. เศรษฐกิจในระบอบประชาธิปไตยแบบใหม่. ส.ว.พ. แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพฯ : สำนักศึกษาสถาบันเทคโนโลยี พระจอมเกล้าธนบุรี, 2517.

โสภณ นวรัตน์พงษ์. "ปฏิรูปเศรษฐกิจแผนมังกร-ก้าวข้ามที่ยังรอการพิสูจน์", หนังสือพิมพ์สื่อ ธุรกิจ, 28 พฤศจิกายน 2538.

โสว วิศวานันท์. ผู้ช่วยผู้จัดการฝ่ายธุรกิจสัมพันธ์จีน, ธนาคารกรุงเทพ จำกัด, "ภาพรวมการลงทุนต่างชาติในสาธารณรัฐประชาชนจีน, 1979-1994"

เทมาเจตุง, "สูงใจช่วยภูเขา : คำกล่าวเปิดประชุมในที่ประชุมสมัชชาผู้แทนทั่วประเทศของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศจีน ครั้งที่ 7" 11 มิถุนายน 1945. สรรนิพนธ์ เทมาเจตุง เล่ม 3 (ตอนปลาย), ปักกิ่ง : สำนักพิมพ์ภาษาต่างประเทศ, 1968.

หน่วยเรียบเรียง "หนังสือชุดประวัติศาสตร์ยุคใกล้ของจีน." ขบวนการอิเหอฉวน, ปฏิรูปการปกครองผู้ชี. กรุงเทพฯ : กลุ่มสตาลิน, 2524.

หลินหลิน, หลิวเฉาฉี : ลัทธิมาร์กซหรือลัทธิเก๋. พ.ลิตซ์ แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เผื่อนเมือก, 2523.

เทมาเจตุง, สรรนิพนธ์เทมาเจตุง เล่ม 2 (ตอนปลาย), น.ป.ท. ขบวนการหนังสือแสงตะวัน, 1968.

เหมกเหมก (เต็งเจียวหยง), เปาเต็งซงนิน, ซูซันต์ วิเวกเนอกร แปล, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2537.

เหอเจียง. "วิกฤตการณ์ทางการเงินเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และหนทางป้องกันความเสี่ยงทางการเงินของจีน," สถาบันวิจัยตราสารการเงิน, มหาวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์คลังส่วนกลาง, สาธารณรัฐประชาชนจีน, 2541.

อ. วลาลักษณ์ (นามแฝง) แปลและเรียบเรียง. การปฏิวัติซินไฮ่. กรุงเทพฯ : ชมรมหนังสือ "ศึกษา", 2521.

อาทิตย์วิเคราะห์, 24-30 มีนาคม 2539.

- อารยชน (นามแฝง). ประเมินค่าประธานเหมา : ฐานทางประวัติศาสตร์ของเหมาเจ๋อตุง.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เกลียวคลื่น, 2525.
- อารยชน (นามแฝง) แปลและเรียบเรียง. จีน 1980 : นโยบายภายในและต่างประเทศ
ปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศตวรรษ, 2523.
- อำพล พรหมเชษฐ์. เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่องศักยภาพด้านเศรษฐกิจการค้าและการลง
ทุนกับประเทศจีน ณ จังหวัดเชียงใหม่ วันจันทร์ที่ 11 ธันวาคม 2538 (อัดสำเนา)
- เอกสารของส่วนการตลาดและการลงทุนจีน, ฝ่ายธุรกิจจีนสัมพันธ์, ธนาคารกรุงเทพ, 2541.
- เออีจี มูราชิม่า. การเมืองจีนสยาม : การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเลใน
ประเทศไทย ค.ศ. 1924-1941. เออีจี มูราชิม่า และ วรศักดิ์ มหัทธโนบล แปล,
วรศักดิ์ มหัทธโนบล บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : ศูนย์จีนศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาฯ, 2539.
- "ฮ่องกง - ไทย : หุ่นส่วนธุรกิจการค้าและการลงทุน," เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง
Thailand - Hong Kong : Building Strategic Partnership for the Future
ณ ห้องแกรนด์ บอลรูม โรงแรมแกรนด์ไฮแอท เอราวัณ วันอังคารที่ 21 พฤษภาคม
2539 .

ภาษาอังกฤษ

- Anwar, D.F. "Sijori: ASEAN's Southern Growth Triangle Problems and Prospects", The
Indonesian Quarterly, 1994.
- Asian Development Bank (ADB). Asian Development Outlook, 1997 and 1998, Manila,
1997.
- Asian Development Bank (ADB). Economic Cooperation in the Greater Mekong
Subregion, Proceeding of the Conference on Subregional Economic Cooperation,
Manila, 1993.
- Asian Wall Street Journal (4 August 1998) : 1.
- Bangkok Post, February 24, 1995.
- Beijing Review (September 10-16, 1990) p.20.
- Beijing Review (April 6-12, 1998) : 35.

- Belden, Jack. *China Shakes the World*. New York : Monthly Review Press, 1949 ; And Lucien Bianco, *Origins of the Chinese Revolution, 1919 - 1949*. Stanford : Stanford University Press, 1971.
- Bhagwati, J. *The World Trading System at Risk*, Princeton University Press, Princeton, 1991.
- Bideleux, Robert. *Communism and Development*. London and New York : Methuen, 1985.
- Brugger, Bill. *Contemporary China*. London : Croom Helm Ltd., 1977.
- Business Week* (August 10, 1998) : 14-17.
- Ch'en Jerome. *Yuan Shih-k'ai 1859 - 1916*. London : Ruskin House, George Allen & Unwin LTD., 1961.
- Changes and Development in China (1949-1989)* (Beijing Review Press, 1989), p. 182; *Beijing Review*, February 19 - March 3, 1996, p. 6.
- Chantavong S, *Transitional Economy in Lao PDR*, Paper presented at the ICEG-CSIS Conference, Jakarta, Indonesia, 1994.
- Chia, S.Y. and Lee T.Y. "Special Economic Zones: A New Motive Forces in Asia-Pacific Development," in Bergsten C.F. and Noland, M. Eds. *Pacific Dynamism and the International Economic System*, Institute for International Economics, Washington D.C., 1993.
- China 1993*, Beijing : Chinese Foreign Language Press, 1994.
- China 1993*: New Star Publishers.
- Comings, Bruce. "The Political Economy of China's Turn Outward," *China and the World*, Samuel S. Kim, ed. (Westview Press, 1984), p. 240.
- Dietrich, Craig. *People's China : A Brief History*. Second Edition, New York and Oxford : Oxford University Press, 1994.
- Dittmer, Lowell. "Patterns of Elite Strife and Succession in the Chinese Politics," *China Quarterly* 123 (Sept-1990) pp. 405-410.

Dittmer, Lowell. "The Twelfth Congress of the Communist Party of China," *China Quarterly* 93 (March 1988) p. 114.

Dittmer, Lowell. *Liu Shao-chi and the Chinese Cultural Revolution : The Politics of the Mass Criticism*. Berkeley : University of California Press, 1974.

Dreyer, June Teufel. *China's Political System : Modernization and Tradition*. Basingstoke and London : The Macmillan Press Ltd., 1993.

Dreyer, June Teufel. "The People's Liberation Army and the Power struggle of 1989, *Problems of Communism* XXXVIII : 5 (September-October 1989), p. 42.

Economic Areas in China. New Star Publishers (1993) : 23.

El-Agnaf, A.M., *The Theory and Measurement of Economic Integration*, MacMillan press, 1989.

Evans, R. 1993, p. 153 ; ในฉบับภาษาไทยที่ ดรุณี แซ่ลี้ แปล ระบุว่ามากกว่า 200 ล้านคน ที่ผลิต (ดูหน้า 196)

F.L. Hawks Pott. *A Short History of Shanghai*. Shanghai : Kelly & Walsh Limited, 1928.

Faculty of Economics, Chulalongkorn University, *Long-Term Strategy for the GMS (GMS 2020) Country Perspective : Thailand*, Report Submitted to National Economic and Social Development Board, Bangkok, Thailand, June 1998.

Fanzhang, Huang(1996) "China's Choice for the Industrialization Road". (mimeograph).

Far Eastern Economic Review (December 11, 1986) p. 51

Far Eastern Economic Review (15 July 1993) : 68-75.

Far Eastern Economic Review (October 3, 1996) : 22-29.

Far Eastern Economic Review, January 20, 1994, p. 17; *Diversifying China's Foreign Economic Relations and Trade*. (Beijing: New Star Publishers, 1993), p. 13.

Ferdinand, Peter. *Communist Regimes in Comparative Perspective : The Evolution of the Soviet, Chinese & Yugoslav Models*. Hertfordshire : Harvester Wheatsheaf, 1991.

Financial Day, 1-2 พฤษภาคม 2539.

Frh-fu, Chou. "The CPPCC 4 : Consulting on Affairs of State, China Reconstructs XXVII : 8 (August 1978) pp. 3-4.

Froble, F., J. Heinrichs, and O. Kreye, *The New International Division of Labor*, Cambridge University Press, 1990.

Fukasaku, Kichiro and Lecomte, Henri-Bernard Solignac (1996), "Economic Transition and Trade Policy Reform: Lesson from China", OECD Development Centre, Technical Papers No. 112, July.

Fung, K.C. and Lawrence J. Lau(1996), "The China-U.S. Bilateral Trade Balance: How Big Is It Really?", Department of Economics, Stanford University, Stanford California, April.

Fung-Yee Ng, Linda and Tuan Chyau(1995), "Manufacturing Evolution Under Passive Industrial Policy and Cross-border Operations in China: The Case of Hong Kong", *Journal of Asian Economics*, Vol.6, Spring.

———. (1996). "The Industrial Economic Foundation of the Growth Triangle: Empirical Evidence from the Integration Process of Hong Kong and South China", The Chinese University of Hong Kong, (mimeograph).

———. (1996). "Outward Investment, Industrial Concentration, and Technical Change: The Case of Hong Kong", Paper prepared for The Seventh Biennial Conference of the ACAES on "The New Industrial Revolution in Asian Economics", Kuala Lumpur, May.

———. (1995). "Hong Kong's Outward Investment and Regional Economics Integration with Guangdong: Process and Implications", *Journal of Asian Economics*, Vol.6, Fall.

Gao Shangquan and Chi Fulin (Chief Editor), *Reforming China's State-Owned Enterprises, Rapid Economic Development in China and Controlling Inflation, Several Issues Arising During the Retracking of the Chinese Economy*. Beijing : Foreign Languages Press, 1997.

- Geofferey Murray. *Doing Business in China : The Last Great Market*, China Library, U.K, 1994.
- Gittings, John. *China Changes Face : The Road From Revolution 1949 - 1989*. Oxford and New York : Oxford University Press, 1990.
- Hu, Bin(1996), "Foreign Direct Investment and its Effects on Process of Industrialization in China: the Case of Wuhan and Central Region of China"(1996), Paper prepared for The Seventh Biennial Conference of the ACAES on "The New Industrial Revolution in Asian Economics", Kuala Lumpur, May.
- The Nation. April 12, 1996, B3.
- IMF, Direction of Trade Statistics, Various Issues.
- International Institute for Asian Studies(1996), "Building a Greater China", Newsletter, Spring.
- Jane Wiley. *Doing Business in China*, McGraw-Hill Ryerson, Toronto-Montreal, 1995.
- Jan Myrdal and Gun Kessle. *China : The Revolution Continued*. New York : Pantheon Books, 1970.
- Jian, Chen(1998), "The China Challenge in the Twenty-First Century: Implication for U.S. Foreign Policy", Peaceworks No. 21, United States Institutes of Peace, June.
- Krugman, P., "What Happened to Asia?" *Chulalongkorn Journal of Economics*, January, 1988.
- Le Dang Doanh, *Economic Reform in Vietnam: Achievements and Prospects*, Paper presented at the ICEG-CSIS Conference, Jakarta, Indonesia, 1994.
- Lee T.Y. "Growth Triangles in ASEAN: Lessons for Subregional Cooperation," In Chen, E. and C.H. Kwan, Eds. *Asia's Borderless Economy: The Emergence of Subregional Zones*, Allen Unwin, Sydney, 1994.
- Lee T.Y, Ed., *Growth Triangle: Johor-Singapore-Riau Experience*, Institute of Southeast Asian Studies, 1991.

- Lewis, John W. *Leadership in Communist China*. Ithaca, New York : Cornell University Press, 1963.
- Liepziger, D.M., *Awakening the Market*, The World Bank Discussion Paper 157, Washington D.C. 1992.
- Margaret M. Pearson. *Joint Ventures in the People's Republic of China*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1991.
- Minami, Ryoshin. *The Economic Development of China*. Basingstoke and London : The Macmillan Press Ltd., 1994.
- Ming Pao, (Hong Kong September 2, 1979) p.3.
- Mya T., Myat T., Khin T.Y. *Transitional Economy in Myanmar*, Paper presented at the ICEG-CSIS Conference, Jakarta, Indonesia, 1994.
- Nathan, Andrew J. "A Factionalism Model of CCP Politics." *China Quarterly* no. 3 (March 1973).
- Newsweek*, (March 7, 1994) : p.17.
- Noland, Marcus (1996), "US-China Economic Relations", *Institute for International Economics*, No. 96-6.
- Noland, Marcus(1996), "Trade, Investment, and Economics Conflict Between the US and Asia", *Institute for International Economics*.
- "Opening the Doors : 14 Coastal City and Hainan." *China Today* 12 (Beijing Review Special Feature Series) (1986)
- Phillips, Richard T. *China Since 1911*. Basingstoke and London : Macmillan Press Ltd., 1996.
- Pomfret, R. *Unequal Trade : The Economics of Discriminatory Trade Policies*, Blackwell, Oxford, 1988.
- Provincial China : Research, News, Analysis* (No 5 - May 1998) : 70. ตรวจแล้วตัวว่า
แหล่งอ้างอิงนี้ปรับปรุงตัวเลขจาก สถิติจีนรายปี 1997 (Zhongguo tongji
nianjian 1997)

- Pye, Lucian W. *Mao Tse-tung : The Man in the Leader*. New York : Basic Books, 1967.
- Ren Ruoan and Chen Kai, *China's GDP in US Dollars Based on Purchasing Power Parity*. Policy Research Working Paper, No. 1415 (The World Bank, January 1995), 46 pp. East Asia Analytical Unit, *Asia's Global Powers: China-Japan Relations in the 21st Century* (Australia: Department of Foreign Affairs and Trade, 1996), p. 112.
- "Report on the Draft of the Revised Constitution of the People's Republic of China." *Beijing Review* 50 (December 13, 1982) p.9.
- Richard Evans, *Deng Xiaoping And the Making of Modern China*. London : Hamish Hamilton, 1993.
- Roderick MacFarquhar, *The Origins of the Cultural Revolution*. Vol 1 : *Contradictions Among the People 1957-1967*. New York : Columbia University Press, 1974.
- Sanyal K. and R.W. Jones. "The Theory of Trade in Middle Products," *American Economic Review*, 1982.
- Sawasaki Peace Foundation, *Indochina: The Path to Economic Development*, A Report, 1993.
- Scalapino, Robert A. *Elites in the People's Republic of China*. Seattle : University of Washington Press, 1971.
- Schurmann, Franz. *Ideology and Organization in Communist China*. Berkeley, Calif : University of California Press, 1966 ; and James C. Hsiung. *Ideology and Practice : The Evolution of Chinese Communism*. New York : Praeger Publisher, 1970.
- Shanghai Pudong New Area. *Shanghai Pudong New Area Administration* (1993) : 1
- Shirk, Susan. *The Political Logic of Economic Reform in China*. Berkeley, calif : University of California Press, 1993.

- Sideri, S.(1995), "The Economic Relations of China and Asia-Pacific with Europe", *Development Policy Review*, Vol.13.
- Sirin Phathnonthai. *The Dragon Pearl*. New York : Simon & Schuster, 1994.
- Snyder, Francis(1996), "Legal Aspects of Trade Between The European Union and China: Preliminary Reflections", *The European Union and World Trade Law: After the GATT Uruguay Round*.
- Sollinger, Dorothy J. "The Fifth NPC and the Process of Policy-Making : Reform, Readjustment and the Opposition, *Asian Survey* XXII : 12 (December 1982) pp. 1239-76.
- Sung, Y.W. *The China-Hong Kong Connection: The Key to China's Open Door Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, U.K., 1991.
- Sung, Y.W. *Non-Institutional Economic Integration Via Cultural Affinity: The Case of Mainland China, Taiwan, and Hong Kong*, Occasional Paper No. 13, The Chinese University of Hong Kong, Hong Kong, 1992.
- Susan L. Shirk, *The Political Logic of Economic Reform in China*, University of California Press, Berkeley Los Angeles Oxford, 1993.
- Swaine, Michael D. "The Modernization of the Chinese People's Liberation Army," *Analysis* Vol 5, no. 3, National Bureau of Asian Research, 1994.
- Tang, Min and James Villafuerte(1995), "Capital Flows to Asian and Pacific Developing Countries: Recent Trends and Future Prospects", *Economics and Development Resource Centre of Asian Development Bank*, November.
- "The Constitution of the People's Republic of China (1982), in *Beijing Review* 52 (December 27, 1982), pp. 10-52
- "The Constitution of the People's Republic of China, (1982)" in *Beijing Review* 52 (December 27, 1982), pp. 10-12.
- The Asian Wall Street Journal*. February 6, 1995, p. 4
- The Economist*, May 11th 1996, P.118

- The Economist. (November 1, 1997) : 31.
- The Nation. January 26, 1995, D10.
- Tien-tung, Hsueh and Woo Tun-oy(1991), *The Economics of Industrial Development in the People's Republic of China*, Hong Kong Institute of Asia-Pacific Studies, The Chinese University of Hong Kong.
- Tien-tung, Hsueh, Yun-Wing, Sung, and Jingyuan, Yu(1993), *Studies on Economic Reforms and Development in the People's Republic of China*, The Chinese University Press.
- Wang Shui. "The Lancang Jiang Basin : Steps Towards the Realization of Sustainable Development," in Stenoholt, B. *Development Dilemmas in the Mekong Subregion*, Monash University, Australia, 1996.
- Wang, James C.F. *Contemporary Chinese Politics*. 4 th Edition. New Jersey : Prentice Hall, Inc, 1992.
- Wang, James C.F. *Contemporary Chinese Politics : An Introduction*. Fourth Edition, Englewood Cliffs, N.J. : Prentice Hall, 1992.
- Wang, James C.F. *Contemporary Chinese Politics*, Fourth Edition. New Jersey : Prentice Hall, Inc., 1992.
- Wiboonchutikul, P. "Thailand's Economic Outlook," paper presented at the Ninth Workshop on Asian Economic Outlook, ADB, Manila, November 1996.
- Wiborn, Thomas L.(1996), "International Politics in Northeast Asia: The China-Japan-United States Strategic Triangle", Strategic Studies Institute, June.
- World Bank. *East Asian Miracles*, Oxford University Press, Washington, D.C., 1993.
- World Economy and China. Vol. 4 No. 1 (Beijing: February 1996), p. 45.
- World Investment Report 1995
- Yabuki, Susumu. *China's New Political Economy*. Boulder : Westview Press, 1995.

